

Vid och bortom stadsdiket

Ledningsomläggningar i Kungsgatan, Klostergatan och
S:t Olofsgatan i Uppsala

Vid och bortom stadsdiket

Ledningsomläggningar i Kungsgatan, Klostergatan och
S:t Olofsgatan i Uppsala

Arkeologisk schaktningsövervakning

L1941:2293
Dragarbrunn 1:2;
17:4; 13:1; 17:6
Uppsala kommun
Uppland

Linda Qviström

Upplandsmuseets rapporter 2021:06

ISSN 1654-8280

BEARBETNING AV FOTON: Linda Qviström

BEARBETNING AV PLANER: Linda Qviström

OMSLAGSBILD: Utsnitt ur Jonas Brolins stadskarta över Uppsala från 1770.

BAKSIDESBILD: Järnvägs korsningen vid S:t Persgatan 1901/1902. Foto Alfred Dahlgren/Upplandsmuseet.

GRANSKNING: Anna Ölund

UPPHOVS RÄTT: om inget annat anges: Creative Commons licens CC BY. © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

GRAFISK FORMGIVNING OCH PRODUKTION: Linda Qviström

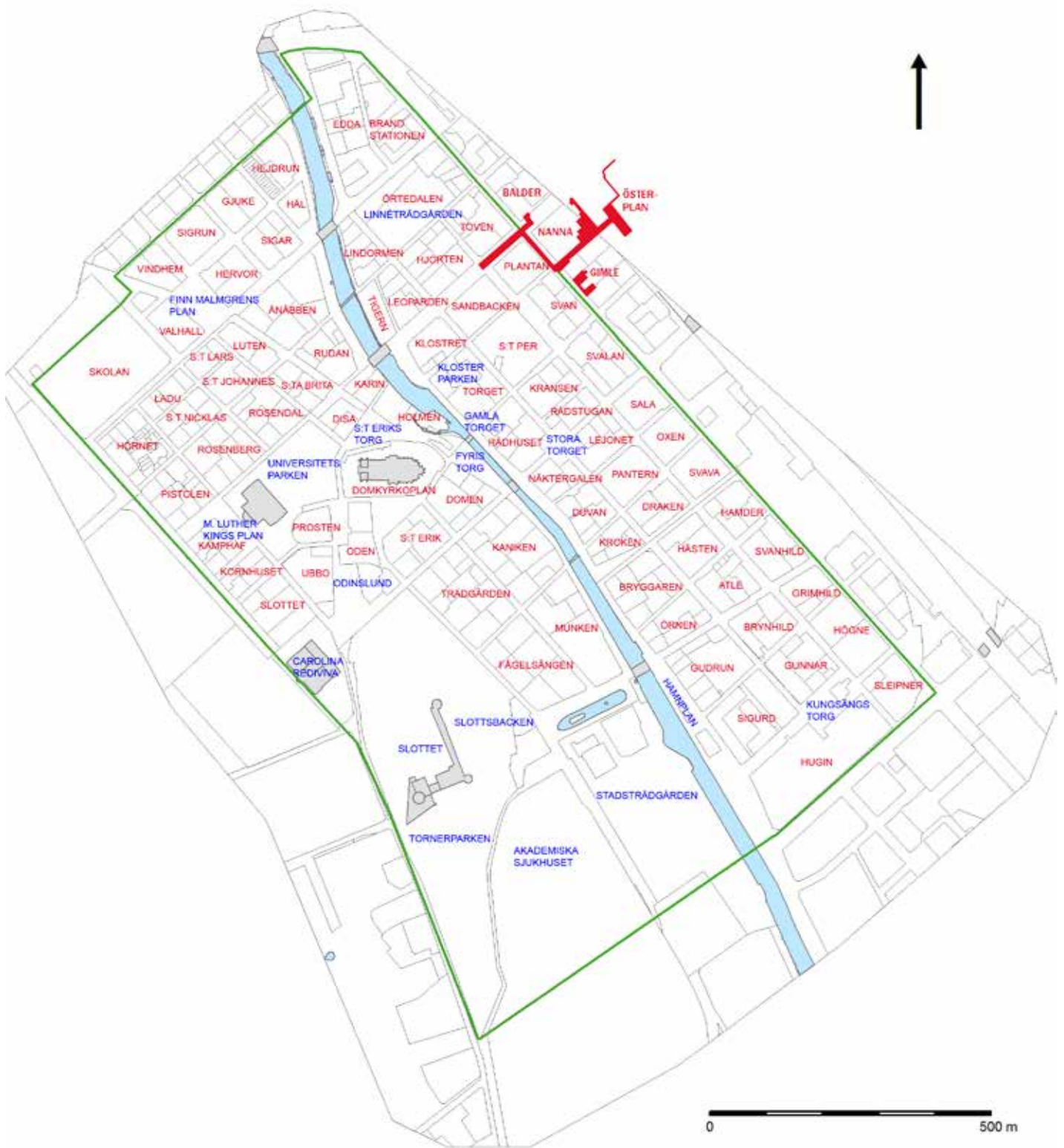
DIGITALT TRYCK:

© UPPLANDSMUSEET, 2021

Upplandsmuseet
Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
Telefon 018-169100
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	7
Inledning och bakgrund	9
Bakgrund	9
Tidigare undersökningar	11
Utanför staden.....	12
Stadsgränsen och gränsområdet.....	13
Nuvarande bebyggelse –kvarteren Nanna och Gimle samt Österplan	18
Ledningar för vatten och avlopp.....	21
Resultat och genomförande	22
S:t Olofsgatan	23
Kungsgatan	37
Klostergatan	45
Österplan	72
Kvarteret Gimle	77
Kvarteret Nanna.....	83
Fynd.....	83
Analyser	85
Klostergatan. Gränsområdet.....	87
Sammanfattande diskussion	87
S:t Olofsgatan. Tegelmur.....	88
Kungsgatan. Stadsdiket.....	88
Utvärdering och potential	88
Administrativa uppgifter	90
Referenser	91
Litteratur och tryckta källor	91
Muntliga uppgifter	92
Arkiv och databaser	92
Bilagor	93
Bilaga 1. Arkeologiska objekt	94
Bilaga 2. Fynd	97
Bilaga 3. Dendrokronologisk analys.....	106
Bilaga 4. ¹⁴ C-analys	108
Bilaga 5. Arkeobotaniska analys	112
Bilaga 6. Konservering.....	115

Figur 1. Översiktskarta över Uppsala med kvartersnamn och fornlämningsområde (grön linje) markerat. Det aktuella arbetsområdet är markerat med rött.

Sammanfattning

Under mars–september 2020 genomförde Upplandsmuseets arkeologiska avdelning en schaktningsövervakning i Uppsala med anledning av att Trafikverket skulle flytta ledningar inför de plan-skilda korsningar som planeras vid S:t Persgatan och S:t Olofsgatan. I samband med detta grävdes ledningsschakt i Kungsgatan, S:t Olofsgatan, Klo-stergatan och inom Österplan i Uppsala. Utöver detta utfördes även markarbeten i kvarteren Gimle och Nanna. Alla delar utom de arbeten som ut-fördes i kvarteret Nanna, där enbart den moderna markbeläggningen skulle bytas ut, omfattades av schaktningsövervakningen.

Delar av de berörda ledningsschakten grävdes helt eller i huvudsak i tidigare maskingrävda lednings-schakt. I schaktet i S:t Olofsgatan (schakt 8) var det av denna anledning bara på enstaka platser som några lämningar framkom. Nära korsningen mot Dragarbrunnsgatan fanns det inom en smal remsa i botten av schaktet rester efter en tegelmur. Den var avskuren åt alla håll och kunde inte närmare dateras, men hör troligen till tiden innan 1600-ta-lets gatureglering.

I korsningen mellan S:t Olofsgatan och Kungsga-tan (schakt 5) hittades en yngre och annan typ av tegelkonstruktion – en avloppsledning i tegel. Ledningen har sannolikt lett ut till det stadsdike som löpt i samma sträckning som dagens Kungs-gata. En liknande tegelledning dokumenterades i det norra hörnet av samma korsning år 1957. Även i 2020 års schakt längs Kungsgatan (schakt 4) framkom en snarlik tegelledning, nära korsningen mot Klostergatan. I samma schakt hittades dessut-om en träledning konstruerad på ett likartat sätt som tegelledningarna. Den stock som använts som lock i ledningen hade fällts 1845. Ledningarna hör troligen till stadsdikets sista tid i bruk, innan det lades igen efter mitten av 1800-talet.

Diket längs det som idag är Kungsgatan hörde till den nya stadsgräns som upprättades i sam-band med gaturegleringen i Uppsala vid 1600-ta-lets mitt. Diket utgjorde den inre begränsningen

av det gränsstråk som skapades längs den östra stadsgränsen vid denna tid. I samband med 2020 års schaktningsövervakning kunde även lämning-ar i den övriga delen av gränsområdet, bortom stadsdiket, konstateras. I schakt 3, som grävdes i Klostergatan mellan Kungsgatan och järnvägen, påträffades två tvärgående diken, som löpt paral-lellt med det i Kungsgatan. Diket längst i öster har varit beläget omkring 40 m nordöst om stadsdiket i Kungsgatan. Sannolikt har de båda diken i Klo-stergatan utgjort den yttre delen av gränsområdet. Mellan dem är det troligt att den väg som finns utritad längs stadsgränsen på 1700- och 1800-talets kartor har löpt.

Underst i det östra, yttersta diket fanns spår efter ett äldre dike med gropig botten. Möjligen var det-ta rester efter en kraftig hägnad eller palissad som under en period stått längs stadsgränsen. I denna understa del av diket påträffades en trähank med en trolig datering till 1600-talets mitt.

Längs det inre diket fanns spår efter en klenare hägnad. Innanför, väster om, diket syntes spår ef-ter kubbar och störar, troligen härrörande från de lador som stått på platsen under senare delen av 1600-talet och möjligen in på 1700-talet.

Överlagrande detta fanns lämningar efter köksträd-gårdsodling. Sannolikt har denna verksamhet in-letts under 1700-talet. I en av odlingsbäddarna kunde odling av rova påvisas.

Någon gång under första delen av 1800-talet har en byggnad uppförts på kålgårdstomten, som en-ligt det samtida kartmaterialet vid denna tid äg-des av traktör Joholm. I samband med detta har tomtens planerats om och odlingen ändrat karaktär eller upphört. Få spår fanns kvar efter själva bygg-naden som legat vid vägen längs stadsgränsen, men material från rivningen hade använts för att fylla igen diket längs vägen, troligen under senare delen av 1850-talet. I diket fanns vidare gott om fragment av glasbuteljer som möjligen kan kopplas till utskänkingsverksamhet.

Under andra halvan av 1800-talet ändrade området karaktär, då staden utvidgades åt detta håll och järnvägen byggdes. I schaktet i Klostergatan framkom spår efter smide eller svetsning som kan kopplas till detta skede. I samband med stadsutvidgningen förlängdes Klostergatan fram till järnvägen, vilket sannolikt var anledningen till att den omtalade byggnaden revs. Spåren efter stensatta rännstenar som anlades vid denna tid längs den nya delen av Klostergatan hörde till de yngsta lämningar som dokumenterades i schaktet.

Även i kvarteret Gimle samt i schakt 1 och 7, närmast Balderskolan, fanns lämningar som kan kopplas till stadsutvidgningen på 1800-talet. I kvarteret Gimle framkom grunden till en tidigare okänd byggnad som kan ha föregått den nuvarande på Kungsgatan 28, uppförd omkring 1880.

Underst i den östra delen av schakt 3 i Klostergatan syntes, liksom bland annat i schakten på Österplan (schakt 6 och 12), ett skikt som låg direkt på den orörda lernivån och som sannolikt kan knytas till områdets användning som åkermark.

Inledning och bakgrund

Under perioden mars–september 2020 genomförde Upplandsmuseets arkeologiska avdelning en schaktningsövervakning i Kungsgatan, S:t Olofsgatan, Klostergatan och på Österplan i Uppsala, inom och i omedelbar anslutning till fornlämning L1941:2293 – kulturlager inom stadsområdet i Uppsala – på uppdrag av Länsstyrelsen i Uppsala län (dnr 431-5265-2019, 2020-02-04). Detta skedde med anledning av att Trafikverket flyttade ledningar (fjärrvärme-, dagvatten-, och vattenledning samt tele/optokabel) inför de planskilda korsningar som planeras vid S:t Persgatan och S:t Olofsgatan. Inom tre angränsande fastigheter lät Trafikverket även genomföra markarbeten inför ny parkeringsyta, återplantering, stolpar och pollare.

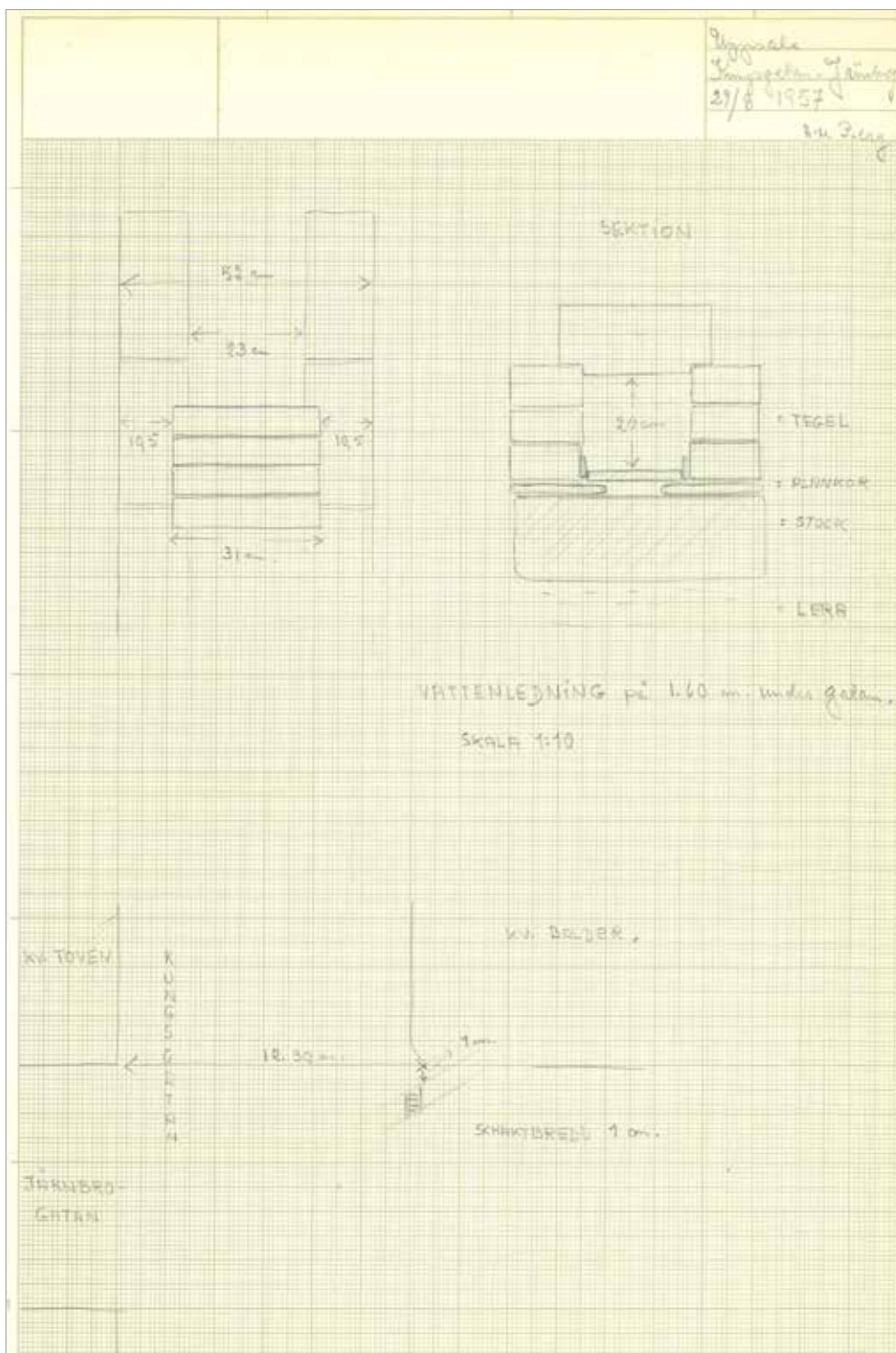
Bakgrund

Bara en mindre del av de aktuella schaktningarna gjordes inom det som avgränsats som fornlämningsområde för L1941:2293 som omfattar kulturlager inom Uppsala stad. Fornlämningen är ursprungligen begränsad utifrån den äldsta kartan över Uppsala, den så kallade Regleringskartan från ca 1642. Kartan återger dels det vid tiden befintliga gatunätet, dels det nya som planerades och som till stora delar kom att genomföras (LMS B70-1:3; Redin 1976). Det tidsskikt som fram till senare delen av 1990-talet användes för att begränsa fornlämningsområdet var det planerade, reglerade, rätvinkliga rutnätet. Från 1990-talet och framåt har problemen med denna avgränsning uppmärksammats i samband med flera arkeologiska undersökningar. Den medeltida stadens utbredning och gatustruktur har dessutom diskuterats utifrån analyser av det äldre kartmaterialet och jämförelser mellan detta och arkeologiskt undersökta lämningar (Anund et al. 2001). Sammantaget går det att konstatera att inte ens det äldre gatunätet i 1640-talets regleringskarta rakt av representerar den medeltida stadens utbredning och utformning, även om många av de gator och gränder som finns markerade på denna kunnat beläggas arkeologiskt. Störst förändringar har sannolikt skett i stadens västra halva men även öster om ån har förändringar skett både under medeltidens lopp och efter reformationen. Det går

vidare att konstatera att det finns många detaljer som är okända när det gäller stadens utbredning och avgränsning och hur detta har förändrats under medeltiden och 1500-talet.

En av följderna av att fornlämningsområdet avgränsades utifrån det planerade, rätvinkliga gatunätet snarare än utifrån det som karterats på 1640-talet var att flera mindre områden som fortfarande ingick i stadsområdet vid 1600-talets mitt kom att hamna utanför den definierade gränsen. Detta gäller framför allt områden som legat i anslutning till dåtida utfartsvägar. Problemet uppmärksammades 1999 i samband med en undersökning i kvarteret Örtedalen, i hörnet där Kungsgatan och Linnégatan möts och alltså i anslutning till det nu aktuella området. Vid undersökningen framkom bebyggelse som legat längsmed en av de utfartsgator som syns i det äldre tidsskiktet på 1640-talets regleringskarta. De äldsta lämningarna på platsen kunde dateras till 1200-talet och åtminstone från 1300-talet och framåt har tomten varit bebyggd. På regleringskartan fortsätter kvarteret över den nuvarande Kungsgatan och på andra sidan om denna, med andra ord bortom fornlämningsgränsen (Carlsson et al. 2000: 20, 212–213). I flera andra delar av staden har gränsen för fornlämningsområdet reviderats något, men gränsdragningen längs Kungsgatan kvarstår (jfr RAÄ, Fornsök L1941:2293).

Den utifrån 1600-talets reglerade stad fastställda fornlämningsgränsen har i det nu aktuella området medfört att kunskapen om stadens utbredning och avgränsning åt detta håll är bristfällig. Det är oklart om det finns lämningar i anslutning även till andra infartsvägar och vilken typ av bebyggelse som funnits här. Det är också oklart hur stadens gräns i praktiken markerats och utformats fysiskt under olika tidsperioder. Det äldre kartmaterialet ger en bild av gränsens utformning från 1600-talet och framåt men inte heller utifrån detta material går utformning och användande att rekonstruera närmare. Vidare finns det osäkerheter gällande eventuella äldre, förhistoriska, lämningar inom området. Av dessa anledningar är det mycket positivt att en arkeologisk schaktningsövervakning nu genomförs i samband med de aktuella schaktningarna. Resultatet ger en värdefull inblick i ett tidigare ur arkeologisk synvinkel till stor del utforskat område.

Figur 2. År 1957 dokumenterades en vatten- eller kanske snarare avloppsledning av tegel i hörnet av S:t Olofsgatan, som då hette Järnbrogatan, och Kungsgatan. Två liknande ledningar påträffades vid 2020 års schaktningar. Den ena fanns i Kungsgatan, nära Klostergatan, och var mycket lik den som dokumenterades 1957 (se nedan, schakt 4). Den andra fanns i motsatt del av korsningen S:t Olofsgatan–Kungsgatan. Här avvek dock både konstruktionen och riktningen något från den här avbildade ledningen (se nedan, schakt 5). Upplandsmuseets topografiska arkiv.

Tidigare undersökningar

Enstaka arkeologiska observationer har gjorts inom det område som berördes av de aktuella schaktningarna, däremot har inga mer omfattande undersökningar gjorts. De undersökningar och schaktningsövervakningar som genomförts i närheten har alla skett väster om Kungsgatan, innanför begränsningen för fornlämningsområdet.

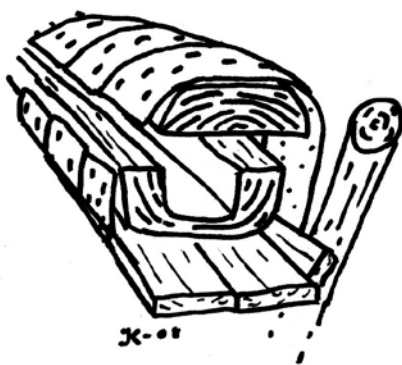
Inom *kvarteret Örtedalen* har flera undersökningar gjorts. År 1984 genomfördes en undersökning i kvarterets nordvästra del, närmast Fyrisån (ATA, dnr 3457/84; Carlsson et al. 2000: 16–18). Vid den redan nämnda undersökningen som utfördes 1999 i kvarterets östra hörn, vid korsningen Kungsgatan–Linnégatan, konstaterades att området i ett äldsta skede har varit öppet och genomkorsats av en upptrampad väg i ungefärlig nord–sydlig riktning. Under slutet av 1200-talet tycks förändringar ha skett i området. Från den här tiden finns spår av hägnader, en möjlig tomtgräns och även smidesverksamhet. Under 1300-talets första hälft låg en smedja längs vägen, som nu försetts med stenbeläggning. Under 1300-talets andra hälft etablerades en gård, som därefter varit mer eller mindre kontinuerligt bebyggd (Carlsson et al. 2000: 160–171). Nästa större undersökning i kvarteret genomfördes 2004, inom den intilliggande tomtens längs Kungsgatan. Även här konstaterades att etableringen av bebyggelse i området föregåtts av ett skede då marken utnyttjats för agrar verksamhet. Möjligen har den använts som ängsmark. Förekomst av slagg och bland annat fiskben visade på att bebyggelse fanns i närheten, men inte inom den aktuella ytan, före ca 1200. Under en period som varade från cirka 1200–1400 grävdes en brunn i den södra delen av området. ¹⁴C-analyser härifrån gav dateringar till mellan 1210 och 1300. Brunnen har övergivits under samma fas och överlagrades av troliga odlingslager. Även under denna period fanns det tydliga indikationer, utöver brunnen, på att bebyggelse funnits i närheten, troligen i anslutning till den väg som undersöktes 1999. Under 1400-talets första hälft uppfördes ett litet hus med stenskodda gavelstolpar, tolkat som ett möjligt uthus på tomtens. Från det därpå följande skedet, ca 1450–1500, fanns mer omfattande lämningar efter gårdsbebyggelse. Under den här tiden har gjuteriverksamhet med gryttillverkning pågått inom området. Bebyggelsen förstördes i en brand omkring 1470 och 1500. Under de därpå följande århundradena tycks tomtens ha varit obebyggd. Den har däremot utnyttjats för odling. Möjligen bebyggdes tomtens inte igen förrän efter 1886 (Kjellberg 2005: 56–59).

I *S:t Olofsgatan* har ett fåtal arkeologiska schaktningsövervakningar genomförts i samband med ledningsdragningar. Ingen av dessa har dock berört området öster om Dragarbrunnsgatan (Berghold 1995; Syse 2000; Qviström 2010). År 1957 dokumenterades dock en vattenledning i hörnet av *S:t Olofsgatan* och *Kungsgatan*, direkt sydväst om kvarteret *Balder*. Här framkom en äldre vattenledning konstruerad av murtegel. Tegelkonstruktionen var sammantaget ca 0,5 m bred och vilade på plankor och tvärgående stockar. Den påträffades 1,6 m under dåvarande markyta (figur 2; UM top. ark., kv. *Balder*).

I *Dragarbrunnsgatan* har flera schaktningsövervakningar skett. En av dessa genomfördes i samband med VA-ledningsarbeten 1984. Sträckan längs det aktuella exploateringsområdet berördes dock inte. I korsningen *Dragarbrunnsgatan*–*S:t Persgatan* påträffades rester efter den medeltida *S:t Perskyrkans* bogårdsmur. Norr om detta syntes skelettbegravningar längs en drygt 10 m lång sträcka. Ungefär 30 m norr om korsningen grävdes schaktet genom en källargrund. Källaren har varit byggd av gråsten men inrasat tegel tyder på att överbyggnaden varit uppförd i detta material. Den bevarade kulturlagertjockleken var sammanlagt runt en meter. Över detta fanns minst 0,6 m tjocka fyllnadsmassor (Syse 1985). Tio år senare gjordes ytterligare schaktningsövervakningar i samband med VA-arbeten i de centrala delarna av Uppsala. I samband med detta grävdes ett 4×4 m stort schakt i *S:t Persgatan*, direkt öster om korsningen mot *Dragarbrunnsgatan*. Det översta skiktet bestående av äldre gatubeläggningar och fyllnadsmassor var sammanlagt 0,8 m tjockt. Under detta fanns kulturlager med en sammanlagd tjocklek om närmare 0,8 m (Roslund 1998).

År 2008 genomfördes ytterligare en schaktningsövervakning längs *Dragarbrunnsgatan*, i samband med nedgrävning av ledningar för fjärrkyla. De områden som berördes låg dock inte i anslutning till de nu aktuella. Däremot grävdes vid samma tillfälle ett schakt i *Vaksalagatan*, fram till korsningen mellan denna och *Kungsgatan*. Dessa resultat är mer intressanta i sammanhanget. Längs sträckan närmast *Kungsgatan* var det översta skiktet, som utgjordes av asfalt och fyllnads-bärlager, 0,75–1,2 m tjockt. Under detta fanns ett 0,12–0,45 m tjockt skikt av homogena, gödselblandade lerlager med ben, trärester, tegelfils, kvistar och småsten. Därunder framkom ett gödselinfiltreerat skikt och under det orörd lera. Längsmed *Vaksalagatan* löpte en stockledning som kunde dendrokronologidateras till vintern 1658/59. Ledningen utgjordes av en urholkade furustockar, lagda på en plank

och med kluvor som lock. Konstruktionen hölls ihop av en näversvepning. Ledningen påträffades 1,5–1,6 m under markytan. Närmast korsningen mot Kungsgatan var kulturlagertjockleken större – sammantaget ca 0,8 m. Här framkom också den västra kanten av en förmodat djup svacka, troligen en del av stadsdiket. Fördjupningen var fylld med ”kulturpåverkad”, gödselblandad lera. Bredd och ursprungligt djup kunde inte uppskattas eftersom bara kanten av fördjupningen syntes. Ledningen har sannolikt haft sitt utlopp i diket (Qviström 2011: 23–24).

Figur 3. Virke från den ledning som hittades i Vaksalagatan 2008 och som antas ha haft sitt utlopp i stadsdiket daterades till 1658/59. Principskiss, teckning Joakim Kjellberg/Upplandsmuseet.

I kvarteret Svan, inom fastigheten Dragarbrunn 16:2, genomfördes en arkeologisk förundersökning 2006. Stora delar av de lämningar som funnits här hade schaktats bort i modern tid men närmast Dragarbrunnsgatan fanns ett stråk med bevarade kulturlager och konstruktioner. Den sammanlagda kulturlagertjockleken var här ungefär 0,7–1,0 m och de övre fyllnadsmassornas tjocklek omkring 1 m. Bark från den förmodat äldsta fasen kunde ¹⁴C-dateras till andra delen av 1200-talet. De yngsta lagren kan utifrån fyndmaterialet antas höra till 1700-tal (Qviström 2006).

I kvarteret Toven genomfördes arkeologiska undersökningar 1980 och 1981, vilka föregicks av en förundersökning på tomt nr 14, i hörnet av S:t Olofsgatan och Dragarbrunnsgatan. På denna tomt hade dessförinnan två byggnader rivits, Prins Gustafs folkskolas huvudbyggnad från 1831 samt en uthuslänga med avträden och garage, uppförd 1914. I schakten närmast Dragarbrunnsgatan fanns tydliga kulturlager och lämningar efter konstruktioner. Schakt 8 var det enda som var placerat mitt i kvarteret, mellan Dragarbrunnsgatan och Kungsgatan. Här fanns inga lämningar efter konstruktio-

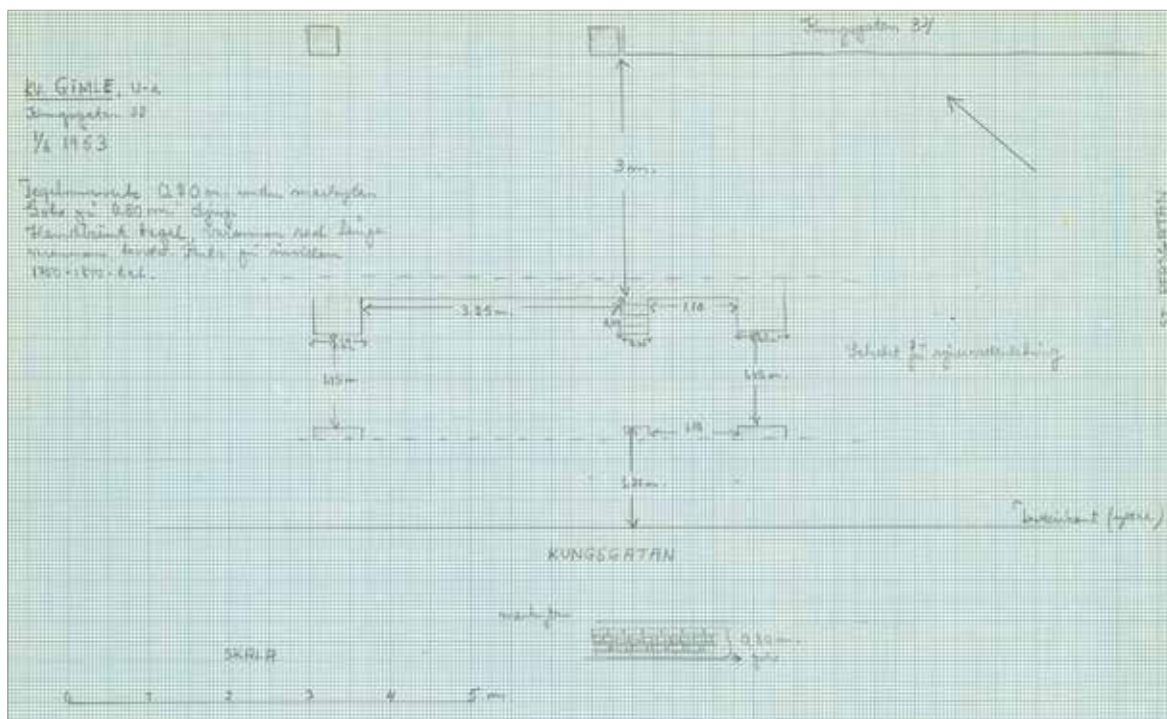
ner men lager med inslag av bland annat kol och tegel fanns från ca 0,3 m under dåvarande markyta och ned till ca 1,6 m under denna (UM top. ark., kv Toven). Vid 1981 års undersökning på tomten undersöktes en yta om 280 m². Kulturlagertjockleken uppges ha varit 0,3–0,7 m. I botten av schaktet fanns inom hela ytan ett lager som tolkades höra till ett skede då området använts för odling och bete. Ytan antogs ha börjat bebyggas under 1400-talet. Under det följande århundradet förtätades bebyggelsen (*Arkeologi i Sverige* 1981: 267–268). Resultaten var liknande i förundersökningen på den intilliggande tomten, nr 15, 1980. Här fanns bebyggelseämningar som preliminärt daterades till 1400/1500-tal och fram till 1600-tal. En förtätning av bebyggelsen antogs ha skett under andra halvan av 1500-talet. Bland fynden fanns bland annat gjuteriavfall (*Arkeologi i Sverige* 1980: 246).

I kvarteret Gimle, på adressen Kungsgatan 32 nära hörnet mot S:t Persgatan, dokumenterades en källare murad av handslaget tegel 1953. Källaren var belägen 0,8 m under den dåvarande markytan. Dateringen uppskattades till 1700–1800-tal (UM top. ark., kv. Gimle).

Inom kvarteren Plantan, Nanna, Balder och inom Österplan har tidigare inga arkeologiska observationer registrerats. Hela kvarteret Plantan är sannolikt urschaktat i samband med att de nuvarande byggnaderna uppfördes (Redin 1976; Syse 2012).

Utanför staden

Av det skriftliga källmaterialet går det att utläsa att staden under medeltiden omgavs av åker- och ängsmark samt hagar. Under senmedeltiden ägdes dessa i huvudsak av kyrkan och kronan (Dahlbäck et al. 1984: 251). Runtom staden låg flera byar och gårdar. På den östra sidan fanns Sala, Sätuna, Smedsbyle och Tordugle. Både Sala och Sätuna finns tidigast omnämnt 1221, i samband med en uppräknig av Vårfrukyrkans jordinnehav. År 1316 nämns fyra landbor i Sala och nitton i Sätuna. I de äldsta jordeböckerna från 1540-talet anges att det i Sätuna finns tio domprosthemman, sex hemman under Uppsala helgeandshus samt en skatteutjord. Sammantaget uppgick jordetalet till ungefär 8 markland. Sala var betydligt mindre och redovisas 1543 som ett domprosthemman. På de äldsta kartorna från 1600-talet är byarna till stor del avvecklade även om bytomterna delvis fortfarande var bebyggda. Salas tomt fanns ungefär 1 km sydväst om Vaksala kyrka, i området kring den nuvarande Källparken (Dahlbäck et al. 1984: 228, 233; Gustafsson 1988: 36–38).

Figur 4. I kvarteret Gimle dokumenterades en källare murad av handslaget tegel 1953. Upplandsmuseets topografiska arkiv.

På 1640 års karta upptas ett frälsehemman i Sala (LMS B70-1:a5:36). Sätuna uppges på kartan från 1636 ligga under Uppsala stad. En gårdssymbol finns utritad på tomten (LMS B70-1:a4:1). Sätuna har legat i området runt stadens vattentorn, beläget ca 15 meter över havet. Både det topografiska läget och namnet talar för att byn har funnits före medeltiden men några gravar eller andra, äldre fornlämningar är inte kända i området. Orsaken till detta är sannolikt att området är hårt exploaterat (Gustafsson 1988: 36–38).

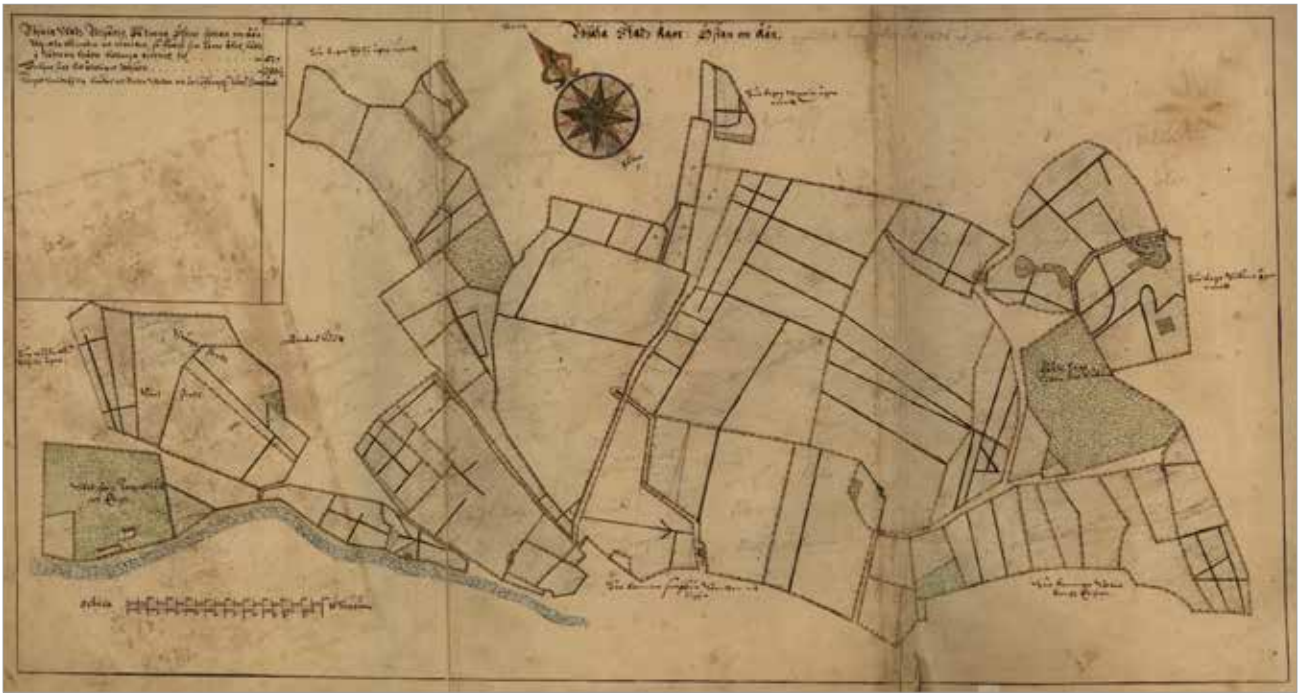
Smedsbyle finns omnämnt 1316, då gården hör till Vårfrukyrkans vikarie. År 1549 tas den upp som ett domprosthemman (Dahlbäck et al. 1984: 232, 234). På 1636 års karta omnämns Smedsbyle som ett torp som brukas under staden (LMS B70-1:a4:3) Tomten har av Jan Helmer Gustafsson lokaliseras till den park som kallas Gunsta backar i Fålhagen (Gustafsson 1988: 38). En annan tänkbar plats är den närliggande parken Vallbydungen (jfr LMS 1:a:5:36). Den fjärde av byarna, Torsugle, har varit belägen närmast staden. Gustafsson placerar den på det som idag kallas Höganäshöjden. Namnet refererar troligen till en högggrav (Gustafsson 1988: 38–44). Den här byn har sannolikt avhysts tidigare än de övriga, troligen före 1334. Från detta år finns det tidigaste skriftliga belägget för byn. Detta rör en borgare som säljer jord i Torsugle. Även fortsättningsvis under medeltiden är det bara åkerfjäll som

omtas, inga gårdar, och enligt handlingarna är det främst borgare eller kyrkliga institutioner i Uppsala som står som jordinnehavare. År 1415 skänker exempelvis Ingeborg Ödbjörnsdotter ett åkerfjäll, ett åkerstycke, i Torsugles norra gårde till S:t Pers kyrka. Gärdet anges här löpa ned mot kyrkan, och alltså troligen omfatta det nu aktuella undersökningsområdet. I samband med åkerfjällen omtalas diken och gränsmarkeringar, bland annat stenrör (Dahlbäck et al. 1984: 238–240; Gustafsson 1988).

Stadsgränsen och gränsområdet

Det finns, som tidigare nämnts, stora osäkerheter kring den medeltida stadens exakta utbredning under olika skeden. Likaså är det oklart hur stadsgränsen varit utformad rent fysiskt under skilda tidsperioder. På minst ett par ställen, i kvarteret Örtedalen och kvarteret Pantern, har diken kantade av hägnader tolkats som möjliga spår efter den medeltida stadsgränsen (Carlsson et al. 2000: 61; Qviström 2000: 200; Anund (red.) *manus*).

På 1540-talet anmodade Gustav Vasa att ett nytt stadsdike, eller snarare vallgrav, skulle grävas. Med anledning av detta måste staden "tagas in" och tomterna bättre trängas ihop, skriver kungen 1544. Det här medförde att stadens yttre begräns-

Figur 5. Johan Gyllenstig Botvidssons uppmätning av stadsjordarna öster om ån 1636 (B70-1:a4:3/Raa A4:3). På kartan finns Smedsbyle uttritad. Längst ned i kartan har ett tomrum lämnats för själva staden.

ning ändrade form. Flera av borgarna miste tomter som hamnade utanför den nya graven. De ersattes med andra tomter. Bland annat användes franciskanernas tidigare område som ersättning. Fyra år senare var graven dock inte ännu färdig och den fortsättning som planerades runt den västra halvan av staden blev aldrig av (Ljung 1954: 246–248).

Den äldsta avmätningen av stadsjordarna är gjord 1636, några år innan regleringskartan upprättades. Staden finns inte med på kartorna men dess konturer framträder genom karteringen av jordarna runt om (figur 5). Formen överensstämmer där detta går att avgöra till största delen med regleringskartans äldre kartsnitt. Den aktuella sträckan av Klostergatan befinner sig här öster om stadsgränsen, på "Lilla gärdet" vid Tovaporten. På regleringskartan från 1640-talet ritas den planerade stadsgränsen ut som en rad eller mur av likstora byggnader. Utanför denna syns en blå linje, sannolikt en markering av stadsdikedet. Innanför byggnadsraden löpte en gata (LMS B70-1:3). De uttritade byggnaderna var lador. På Olof Rudbecks perspektivkarta från 1679, som visar staden efter att den nya stadsplanen till stora delar genomförts, är ladorna schablonmässigt uttritade. De är likstora och inramar stora delar av stadsgränsen åt tre håll – åt norr, öster och väster. Den östra raden är längs huvuddelen av sträckan dessutom dubbel. Inget dike finns markerat på perspektivkartan, däremot en hägnad som löpte parallellt med ladmuren åt öster och väster. Längs

den norra stadsgränsen markeras ingen motsvarande hägnad, däremot ritas en sådan ut istället för lador inom en sträcka närmast väster om ån (se figur 6). Även på Lars Hoffstedts stadskarta från 1702 finns ladorna uttritade. Här är de dock inte schablonmässigt utmärkta. Istället har de faktiska byggnadskropparna ritats ut och av detta framgår att ladorna inte var helt enhetliga till utformning och storlek. På kartan ritas stadsdikedet ut längs nuvarande Kungsgatan, som då kallades Ladugatan. Till skillnad från på regleringskartan placeras det alltså innanför ladugårdsraden (LMS B70-1:12). Hur ladorna var konstruerade framgår inte av någon av kartorna.

Hoffstedts karta upprättades precis innan den stora stadsbranden 1702. Ola Ehn menar att ladorna inte återuppbyggdes efter den förödande eldsvådan (Ehn 1991: 127). På Jonas Brolins stadskarta från 1770 är det bara namnet, Östra ladugatan, som påminner om dem. Istället hade ett odlingsstråk med humle- och kålgårdar anlagts längs den östra stadsgränsen där ladorna tidigare stått. Flera broar ritas ut över stadsdikedet, ingen av dem dock inom den nu aktuella delen av Kungsgatan. En bro ledde över till Vaksalagatan, en annan fanns i Ladugårdsgatans, den nuvarande Skolgatans, förlängning, och ledde direkt ut till utfartsvägen norrut, mot Gamla Uppsala. Vid Klostergatan fanns ingen bro och gatan slutade vid stadsgränsen. Utanför odlingsstråket fanns liksom tidigare en längsgående

de väg, kantad av en hägnad. Bortom denna fanns inom det aktuella området "Lilla åkergården" (UUB alvin-record:81009). Bilden är densamma, om än mindre detaljerad, på en stadsplan från 1800-talets början (ca 1800–1819, UUB alvin-record:95526).

Från 1835 finns en karta upprättad över "Obebyggde tomter och planteringsland" som hörde till Uppsala stad. I samband med lantmäteriförordningen, som ägde rum åren 1835–1839, uppger de omgivande ägorna, stadens och kronans, vara avskilda från staden med "rigtige hägnader, plank och staketer" (LMM 03-UPS-56). Samma avmätning användes 1839 inför en planerad omgrävning och vidgning av diket (Uppsala stadsarkiv, oregistrerad karta). På båda kartorna syns att det både fanns en hägnad längsmed stadsdikets västra kant och längsmed vägen som löpte parallellt med staden i öster. Även mellan de olika planteringslanden öster om stadsdiket fanns hägnader. Ägare till planteringslanden längs den östra stadsgränsen norr om Vaksalatullen var skolmästaren Ekbooms änka, som också hade sin hustomt vid Toveporten, den förre vaktdrängen Mählberg, expeditionskronofallningsmannen J. Sahlin, handlanden M. Ekman, professor Romansson, bibliotekarien Boberg (som hade två tomter), traktör Joholm, byggmästare Söderstedts arvingar, handlande Jäderbergs änka samt professor Boëthius. Söder om tullen var det garvaren Schagerström, traktören M. Wahlström, traktören Rydberg, baron Ribbing, förste arkitekten P. von Afzelius, körsnären M. Karman och Skepparålderman J. Waxell som hade planteringsland. Trots att tomterna alltså betecknas som obebyggda ritas små byggnader ut på flera av dem, på två av tomterna norr Vaksalatullen och på tre tomter söder om denna. På två av dessa tomter, båda söder om tullen, är två byggnader utritade (LMM 03-UPS-56).

Ola Ehn beskriver planteringstomterna vid den här tiden som privatägda trädgårdar (Ehn 1991: 127). Av rapporteringen efter ett inbrott 1808 i en av trädgårdarna, ägd av boktryckaren Edman, framgår att den var försedd med en låst grind och att det fanns minst tre bikupor i den (KB, Upsala tidning 1808-01-23). I en annons från 1832 omtalas en "kålsäng" som välskött och fruktbar (KB, Upsala tidning 1808-01-23). I en historisk tillbakablick i Upsala Nya Tidning från 1893 beskriver en icke namngiven skribent att trädgårdarna längs stadsdiket 50 år tidigare ägdes av förmögna borgare och att det i en del av dem fanns både lusthus och kägelbanor (KB, Upsala Nya Tidning 1893-04-01; jfr Ehn 1991: 127). På kartan från 1835 ges ingen förklaring till de utritade byggnaderna men möj-

ligen är det alltså denna typ av bebyggelse som framträder här. Värt att notera i sammanhanget är att tre av de fem tomter där byggnader finns utritade, varav två var de tomter där det fanns två hus, ägdes av traktörer, det vill säga krögare eller värds-husvärdar. De andra två tomterna med byggnader ägdes av byggmästare Söderstedts arvingar respektive garvaren Schagerström (LMM 03-UPS-56).

En av planteringstomterna med husmarkering var den som innehades av traktören Joholm eller Jöholm. Hans tomt låg mitt för Klostergatan och den förlängning av gatan som senare gjordes drogs rakt igenom traktörens tomt och den byggnad som var placerad här. Byggnaden finns även med på laga skifteskartan fastställd 1854 och på Taubes stads-karta från 1855. Ingen av kartorna ger någon förklaring till byggnaden. På alla tre kartorna syns vidare att vägen längs stadsgränsen fanns kvar. Den löpte öster om byggnaden, som ser ut att ha varit orienterad efter vägen. Den tjockare linjen på 1855 års karta i vägens östra kant markerar troligen ett dike. På 1835 års karta samt på laga skifteskartan, som båda är upprättade av Arvid Norén, ritas en hägnad ut längs vägens västra kant (LMM 03-UPS-56; LMS B70-1:36; UUB acc. nr 1914/21).

På Johan Ways stadskarta från 1842 ritas den södra delen av odlingstomterna ut som ett esplanadliknande parkstråk. Den lilla, nyss nämnda byggnaden i Klostergatans förlängning finns inte med här, däremot finns flera byggnader utritade öster om stadsdiket och Vaksalatullen vid korsningen mellan Kungsgatan och Vaksalagatan (UUB alvin-record: 86174). En av de nya byggnaderna var teaterhuset. Detta stod klart 1841 och revs knappt ett århundrade senare, 1939 (Ehn 1991: 88; Möller & Norman 2002: 377–378). På stadskartan från 1855 av Henning Adolf Taube syns att ytterligare byggnader tillkommit utanför stadsgränsen (UUB acc. nr 1914/21).

Ola Ehn påpekar att bebyggelsen utanför stadsgränsen vid den här tiden inte ingick det stadsplanlagda området och att det som byggdes här, bortanför diket, i regel dels var brandfarliga inrättningar, dels särskilt höga hus. Dessa fick enligt 1807 och 1826 års byggnadsförordningar inte ligga inom staden (Ehn 1991: 127).

I samband med laga skiftet av stadsjordarna på 1850-talet avsattes mark öster om staden för framtida utvidgning (Ehn 1991: 127–136).

En plan för utvidgningen togs fram 1857 och fastställdes två år senare (Ehn 1991: 133–134; *Stadsbildens framtid*: 10). De nya kvarter som planerades framgår av 1857 års plan och finns även utritade på

Figur 6. Utsnitt ur Rudbecks perspektivkarta från 1679. UUB alvin-record 88596.

Figur 7. Utsnitt ur den så kallade regleringskartan från ca 1642 med Dragarbrunnsgatan, Klosterergatan, Kungsgatan och S:t Olofsgatan markerade. LMS B70-1:3.

Figur 8. Utsnitt ur 1702 års karta, upprättad av Lars Hoffstedt. LMS B70-1:12.

Figur 9. Utsnitt ur Brolins stadskarta från 1770. Skalkosten flyttad. UUB alvin record 81009.

en stadskarta från 1858, upprättad av Erik Gustaf Ljunggren. I båda fallen markeras Klostergatans förlängning åt öster, det vill säga den sträcka av vägen som nu undersökts, med streckad linje. Detta tyder på att vägbygget var planerat men inte genomfört 1858. Den nyss nämnda byggnaden på traktör Joholms planteringstomt finns inte med på någon av kartorna. Det är tänkbart att den rivits just för att stadsutvidgningen skulle kunna genomföras.

På Ljunggrens karta markeras de delar av "kålgårdsremsan" som inte var bebyggda som trädgård/park. En trädrad ritas ut längs Stadsdiksgatans östra kant, fram till Klostergatan där den upphör (UUB alvin-record:91907; acc. nr 1914/21).

Utvidgningarna medförde förstås även ändringar av den gamla stadsgränsen. År 1856 fattade stadens Drätselkammare flera beslut som rörde utformningen av denna. Bland annat skulle grindarna vid stadens tullar flyttas ut till gränsen mellan stadens

mark och angränsande ägor för att underlätta för den fortsatta utvidgningen (Flygt 1995: 25–26).

På Ljunggrens karta från 1858 finns stadsdiket fortfarande med. Vid den här tiden är det dock möjligt att den norra delen redan var igenfylld. Beslut om att diket skulle ersättas av en tegelkultvert, 8x9 tum stor, fattades 1855 (Qviström 2020: 152). Vid mitten av 1860-talet var merparten av diket borttaget. Den södra delen förblev dock öppen fram till slutet av 1800-talet (Seeger 1982: 112; Ehn 1991; Wahlberg 1994: 113; Qviström 2020: 152).

På Robert Schumburgs karta från 1882 är området till stora delar omvandlat. Den mest genomgripande förändringen i sammanhanget är tillkomsten av järnvägen, som byggdes på mellan 1863 och 1866 (Flygt 1995: 207). Området mellan den och det som nu kallas Kungsgatan var nu indelat i stads kvarter. Alla var visserligen inte helt bebyggda men något stadsdike fanns inte kvar, åtminstone inte norr om Vaksalagatan (UUB alvin-record:86145).

Figur 10. Utsnitt ur 1839 års karta över stadsdiktet, upprättad av Erik Norén. Klostergatan slutade vid Kungsgatan och stadsdiktet. I Klostergatans förlängning, finns en mindre byggnad utritad, på traktör Joholms odlingslott. Oregistrerad karta, Uppsala stadsarkiv.

Nuvarande bebyggelse – kvarteren Nanna och Gimle samt Österplan

Merparten av de aktuella schaktningarna berörde gatumark, men mindre ytor inom kvarteren Balder, Nanna och Gimle samt Österplan ingick också i arbetsföretaget.

Kvarteren längs Kungsgatans nordöstra del är idag till stor del präglade av det sena 1800-talets bebyggelseexpansion, och av att en rad skolor och frikyrkor uppfördes i området under denna tidsperiod (Lundberg 1991).

I kvarteret Nanna invigdes den första skolbyggnaden 1876. Byggnaden var uppförd i tegel med en putsad fasad. Den värmdes upp med hjälp av kakelugnar som skulle vara ”flata, ventilerande, enligt ingenjör Wimans system.” (Seeger 1982: 112–113). På Schumburgs karta från 1882 finns dels skolbyggnaden, dels två mindre byggnader utritade i kvarteret. Den ena av de båda mindre byggnaderna fanns längs Klostergatan, mitt emot den ännu kvarstående byggnaden med adress Klostergatan 19.

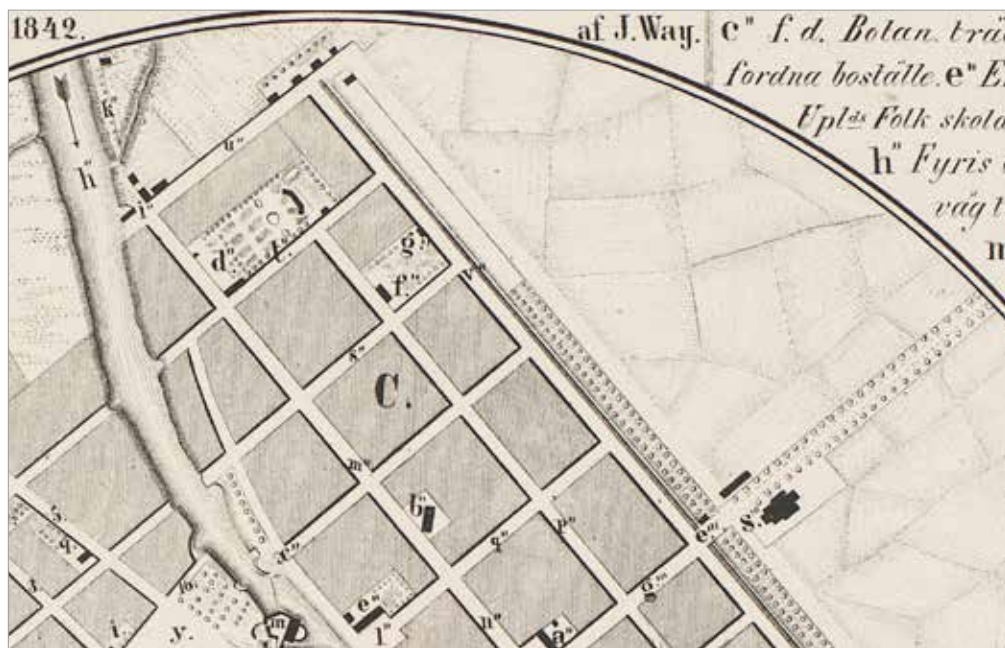
År 1939 fattades beslut om att uppföra en ny folkskolebyggnad i kvarteret Nanna. Det dröjde dock tills efter andra världskriget, 1945, innan planerna

kunde fullföljas. Skolan invigdes 1947 (*Stadsbildens framtid*: 74; Seeger 1982: 133).

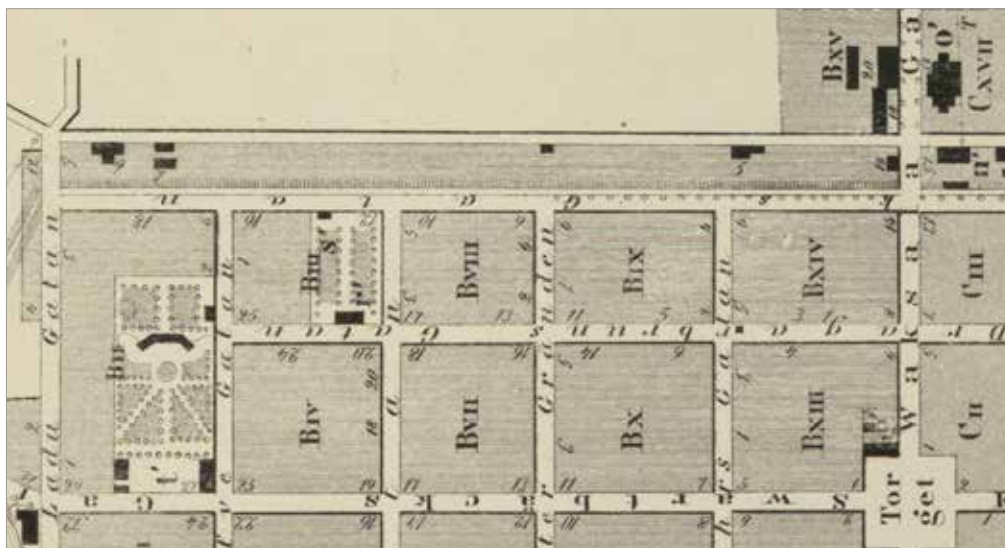
Tio år efter att den första Nannaskolan invigts var nästa skola klar längs Kungsgatan, den i kvarteret Balder (Seeger 1982: 115). Både denna skolbyggnad, som finns i hörnet av Kungsgatan och S:t Olofsgatan, finns bevarad liksom frikyrkobyggnaden på granntomten, i korsningen mot Linnégatan. Denna uppfördes efter 1872 och byggdes om 1881 (Lundberg 1991: 108–109).

Vid ungefär samma tid, efter 1874, började även S:t Johannes metodistförsamling att uppföra den ännu kvarstående kyrkobyggnaden längs Kungsgatan, i kvarteret Gimle. Kyrkan var ursprungligen mindre, vilket framgår av Schumburgs karta från 1882 (figur 14). Sin nuvarande korsform fick den på 1880-talet. En mindre tillbyggnad åt norr gjordes dessutom efter 1903 (*Stadsbildens framtid*: 60; Lundberg 1991: 111).

I samma kvarter, närmast hörnet mellan Klostergatan och Kungsgatan (Dragarbrunn 17:3) finns ett trevånings stenhus uppfört omkring 1880. Även denna byggnad finns med på Schumburgs karta (figur 14). Här framgår också att den redan nämnda, kvarstående envåningsbyggnaden av sten med adress Klostergatan 19 hade en motsvarighet på sydöstra sidan om trevåningsbyggnaden. De två

Figur 11. Utsnitt ur Ways stadskarta från 1842. V'' betecknar stadsdiket, 8'' Nya brogatan, dagens S:t Olofsgata, e''' Vaksalatullen och S''' teatern. F'' är H.K.H. Hertigens av Uppland folkskola, g'' småbarnsskola. På kartan ritas en allé ut längs den nuvarande Kungsgatan. Den slutade mellan Klostergatan och S:t Olofsgatan. UUB alvin-record 86174.

Figur 12. Utsnitt ur Taubes stadskarta från 1855. UUB alvin-record:91907.

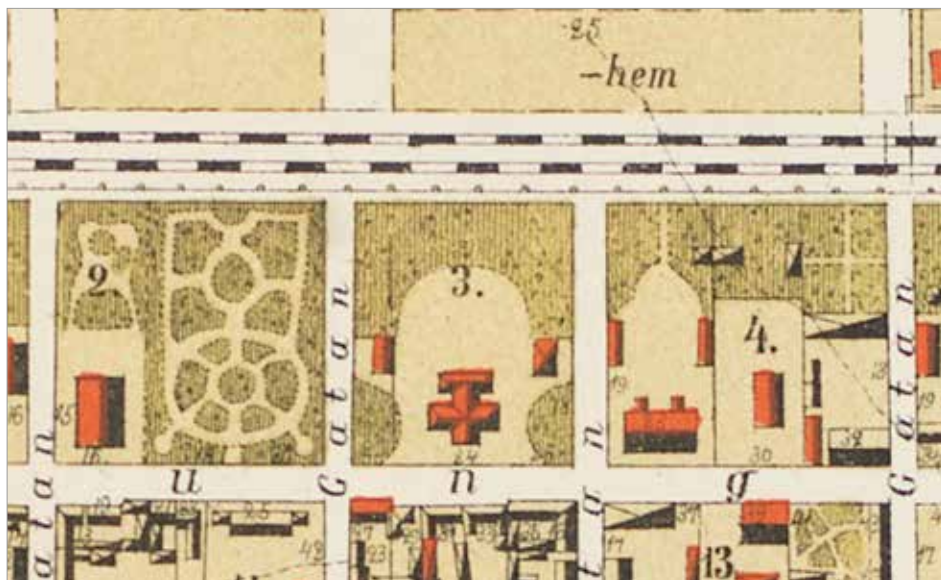

Figur 13. Utsnitt ur Ljunggrens stadskarta från 1858. UUB acc. nr 1914/21.

Figur 14. Utsnitt ur Schumburgs karta från 1882. UUB alvin-record:86145.

Figur 15. Utsnitt ur Schumburgs karta från 1882. Här syns kvarteren Balder (2), Nanna (3) och Gimle (2). I kvarteret Balder står Missionskyrkan på plats men Balderskolan har ännu inte uppförts. I kvarteret Nanna syns skolan från 1876 med sina flankerande uthusbyggnader. I kvarteret Gimle har den första och mindre versionen av S:t Johanniskyrkan uppförts. Närmast hörnet mot Klostergatan finns det trevåningshus som ska ha uppförts omkring 1880 med tillhörande flygelbyggnader. UUB alvin-record:86145.

envåningsbyggnaderna var symmetriskt placerade som flygelbyggnader bakom det stora stenhuset och uppges vara samtida med trevåningshuset. Den andra flygelbyggnaden revs under 1970- eller 1980-talet (Stadsbildens framtid: 60; Lundberg 1991: 111 samt kartbilaga). Öster om Klostergatan 19 finns ett flerfamiljshus från 1880 med adress Klostergatan 21 (Dragarbrunn 17:6). Inom den sydöstra delen av kvarteret Gimle finns bland annat Frälsningsarméns byggnad, ett putsat tegelhus kallat Templet, ursprungligen uppfört av Uppsala arbetareförening efter ritningar från 1882. Huset har en envåning tillbyggnad från 1930-talet (Stadsbildens framtid: 60; UM top. ark.). Denna del av kvarteret berördes inte av schaktningarna.

Byggnaderna längs den östra sidan av Österplan (Österplan 13–15, Kvarngärdet 25:1–2) uppföres på 1890-talet. Samtidigt byggdes den så kallade Österplanskyrksal i hörnet mot S:t Olofsgatan. Den användes

under den omfattande renoveringen av domkyrkan men byggdes senare om till tingsrättslokal (Wahlberg 1994: 182). Byggnaden revs och en ny uppfördes för tingsrätten efter 1956 (ULA Tingshus i Uppsala, kv. Trudhem nr 5).

Ledningar för vatten och avlopp

Stadsutvidgningen åt öster skedde ungefär samtidigt med utbyggnaden av vatten- och avloppssystem i Uppsala. I Nannaskolan drogs en vattenledning in 1894 och år 1908 inrättades toaletter för lärarna på skolans vind (Seeger 1982: 112–113).

Vatten- och avloppsledningar hade visserligen funnits även tidigare i Uppsala men i betydligt mindre omfattning. De tidigaste vattenledningarna ledde från S:t Eriks källa till slottet. En pump driven av vattenkraft tryckte upp vatten i järnled-

ningar upp till en reservoar på slottets borggård. Anläggningen tillkom inför drottning Kristinas kröning som planerade att genomföras i Uppsala 1649 men kom dock att utnyttjas av fler i staden. På Olof Rudbeck den äldres initiativ anlades ett system av träeldningar av urborrade stockar. Det är oklart hur länge systemet var i bruk. 1726 grävdes järnrören upp och såldes. Därefter dröjde det till 1860-talet innan någon mer samordnad insats för att anlägga ett vattenledningssystem gjordes (Romson 1933; Petré 1958: 48–49; Dahl 1995: 117–122; Flygt 1995: 112–114).

Under senare delen av 1800-talet då vattenledningsnätet började byggas ut användes järnrör som hopfogades med muffar som tätades med smält bly och lindrev. Olika varianter av järnrör fortsatte att användas fram till 1970-talet. Även andra material, som armerad betong och asbest användes på några ställen under 1960- och 70-talet. Från slutet av 60-talet började plaströr att succesivt ersätta de äldre ledningsvarianterna (Flygt 1995: 114–131).

Något motsvarande, samordnat avloppssystem är inte känt från 1600-talet. Enskilda avloppsanordningar har dock funnits, där vattnet leddes ut till ån eller till diken i stadens utkant, främst stadsdikedet. Från 1785 finns en planritning över Stora torget med avloppsledningar som ledde ut till ån.

Att stadsdikedet användes som avloppsdike ledde till att det vid upprepade tillfällen fick rensas och grävas om. Under 1840-talet påbörjades insatser för en gemensam hantering av avloppsvatten – vilket inkluderade både regnvatten och övrigt avlopp. Drätselkammaren införskaffade vid denna tid sten till öppna rännstenar. Avloppsledningarna behövde inte, som vattenledningarna, vara slutna. De tidigaste utgjordes av övertäckta trärännor (Flygt 1995: 146–147). En sådan påträffades vid 2008 års undersökningar i Dragarbrunnsgatan. Här daterades virke från rännan till 1658/59 (Qviström 2011). Ledningen har sannolikt lett ut till stadsdikedet.

Efter 1870-talet började både vatten- och avloppsledningar att anläggas mer systematiskt. Både betongrör och keramiska rör, främst från Höganäs, kom till användning som avloppsledningar (Flygt 1995: 147–149).

Under samma period som vattenledningssystemet började byggas ut, 1860–1900, genomfördes en rad förbättringar av stadens gatubeläggningar. På många håll lades makadam ut som ett bärlager i körbanan som inramades av kantsten, 0,30 eller 0,45 m bred (Flygt 1995: 26).

Senare har även betong förekommit som gatubeläggning i Uppsala. Materialet har också i vissa fall använts som underlag för asfalt (Flygt 1995: 62–63).

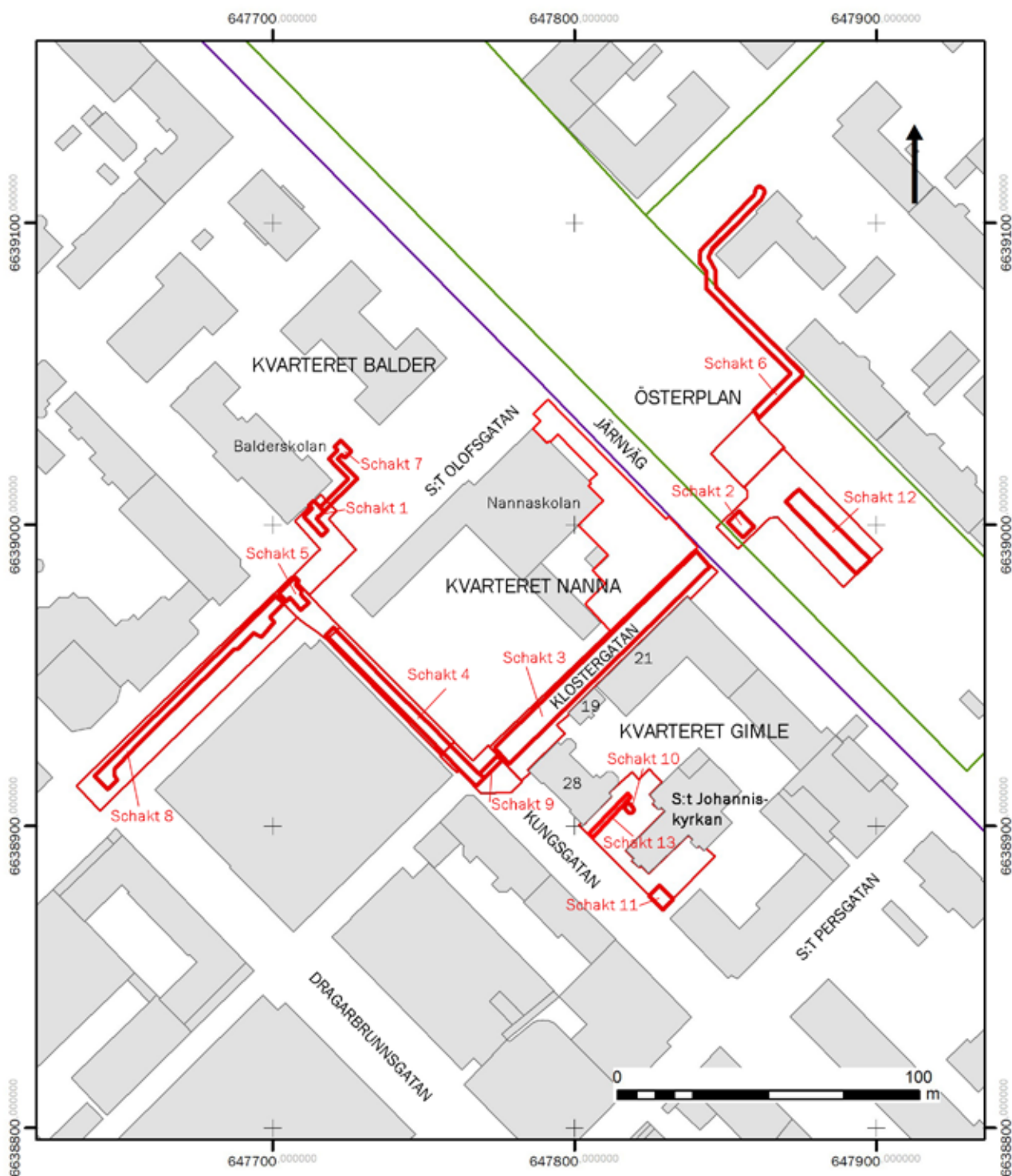

Figur 16. 1870-talets skolbyggnad i kvarteret Nanna år 1901 eller 1902. Foto Alfred Dahlgren/Upplandsmuseet.

Resultat och genomförande

Schaktningsarbetena gjordes i flera olika omgångar. De olika etapperna har numrerats löpande och kallats schakt 1–13. Flera av schakten är dock i prakti-

ken sammanhängande, vilket framgår av schaktplanen (figur 17). I texten nedan presenteras resultaten uppdelade per gata eller område, därefter schaktvis.

Figur 17. Plan över de berörda områdena med delschakten markerade. Skala 1:2000.

Figur 18. Schakt 5 i S:t Olofsgatan, närmast korsningen mot Kungsgatan. Foto mot sydväst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Schaktningsövervakningens karaktär varierade något utifrån förutsättningarna och arbetsföretagets genomförande inom de olika delsträckorna, vilket specificeras nedan. Vid upprättandet av planer och sektionsritningar under arbetets gång har schakten mätts in manuellt utifrån stående byggnader. I höjddled har mätningarna gjorts utifrån befintlig markyta som i efterhand på några punkter vägts av med hjälp av GPS. Längs Klostergatan samt i kvarteret Gimle gjordes höjdmätningarna av Bo Lindén, Peab, med totalstation.

Observera att numreringen av sektioner och anläggningar har gjorts löpande inom varje schakt.

S:t Olofsgatan

Ledningsschaktet i S:t Olofsgatan berörde korsningen mellan denna gata och Kungsgatan samt sträckan mellan Kungsgatan och Dragarbrunnsgatan. Schaktningarna gjordes i flera olika omgångar. I ett första skede grävdes det som här kallas schakt 1. Detta löpte från Balderskolan (Dragarbrunn 9:1) och söderut mot korsningen mellan S:t Olofsgatan och Kungsgatan. Schaktdjupet varierade mellan 1,1 och 1,7 m. I mitten av S:t Olofsgatan svängde schaktet av i rät vinkel västerut, längs S:t Olofsgatan och anslöt till det som här kallas schakt 5. Den sista sträckan mellan schakt 1 och 5 grävdes

kvälls-/natttid, utan arkeologisk övervakning. I efterhand grävdes ytterligare ett schakt, eftersom ledningsdragningen in till Balderskolan ändrats. Detta, här kallat schakt 7, grävdes från schakt 1 och österut, samt in på Balderskolans gård. I samband med detta arbete grävdes även schakt 1 djupare.

Schakt 5 grävdes betydligt djupare än schakt 1 eftersom de nya ledningarna här behövde läggas under redan befintliga ledningar. I den östra delen av schaktet uppgick djupet till omkring 3 m.

Schakt 8 grävdes från schakt 5 och västerut, fram till korsningen mot Dragarbrunnsgatan.

Schakt 1

Närmast skolbyggnaden var schaktet stört av ledningsschakt dels in till byggnaden, dels i S:t Olofsgatans längsriktning. Längs östra och västra schaktväggen var schaktet dock delvis ostört. Här upprättades en översiktlig planritning i skala 1:200 samt två schematiska sektionsritningar i skala 1:20.

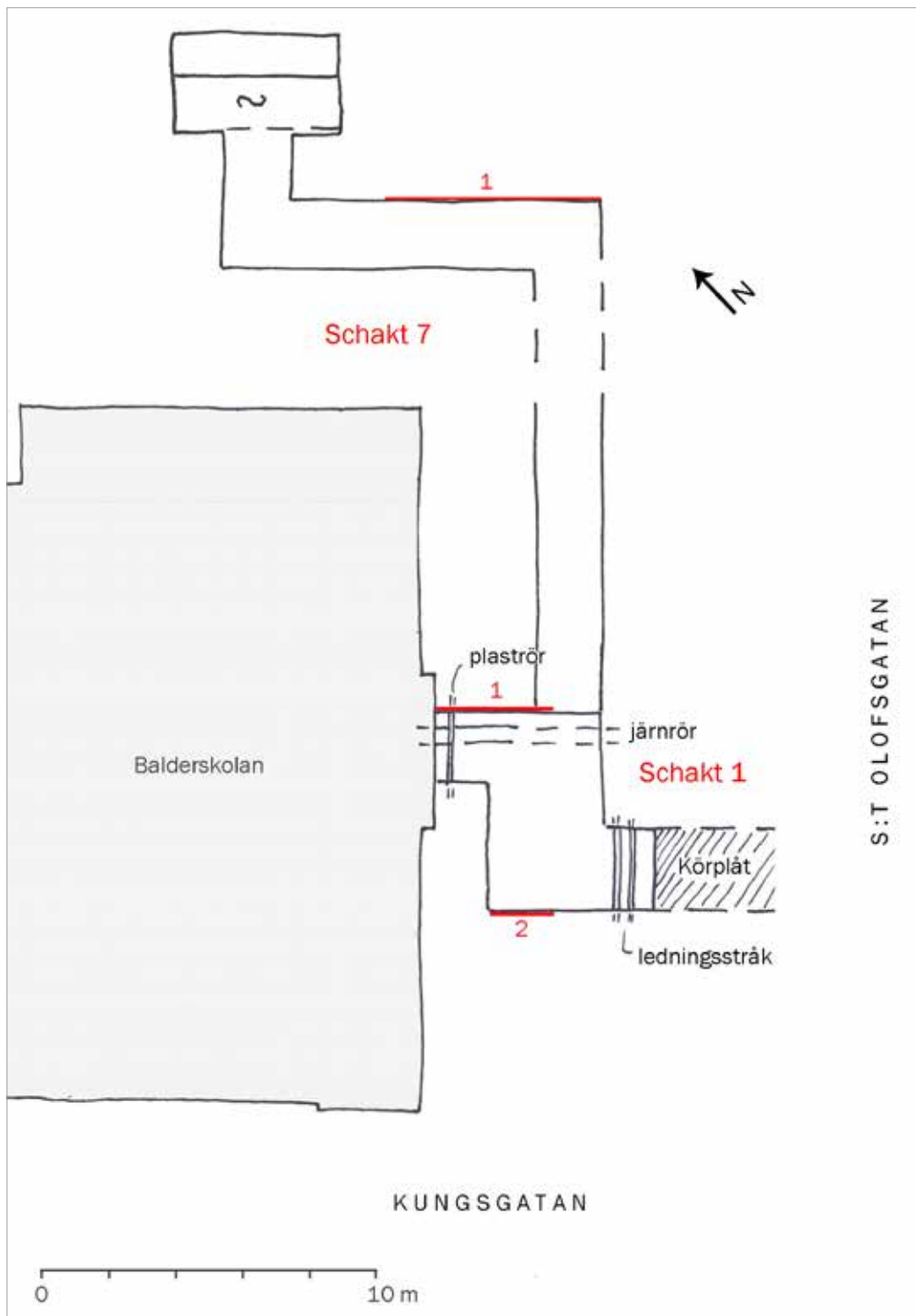
I båda sektionerna fanns det under de moderna marklagren ett lerigt skikt (lager 3–4 i sektion 1 och 2) med inblandning av grus, tegel och murbruk. Flera fynd av keramik gjordes framför allt i lager 4 i sektion 2. Här fanns två fragment yngre rödgods (F3 och 13), ett fragment rödbrännande ugnskakel med gul tennglasyr (F14), ljust gröntonat

Figur 19. Kungsgatan och skolan i kvarteret Balder 1901–02. Foto åt norr, Alfred Dahlgren/Upplandsmuseet.

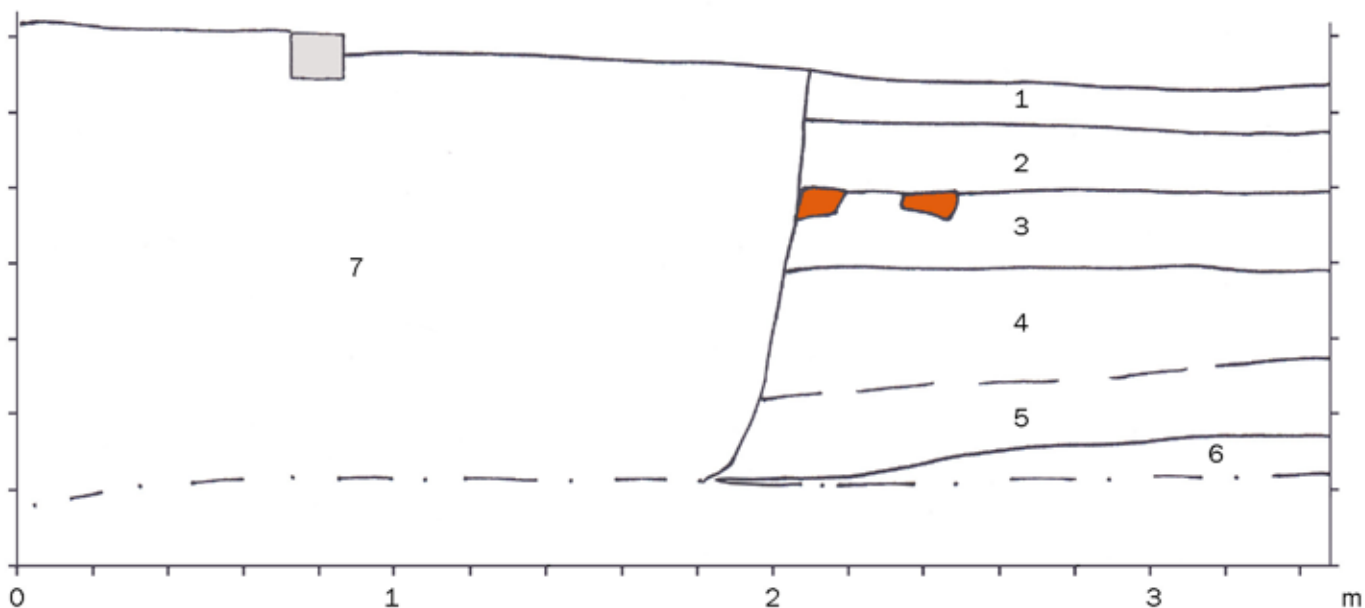

Figur 20. Schakt 1 tvärs över S:t Olofsgatan och fram till Balder-skolan. Foto mot nordväst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

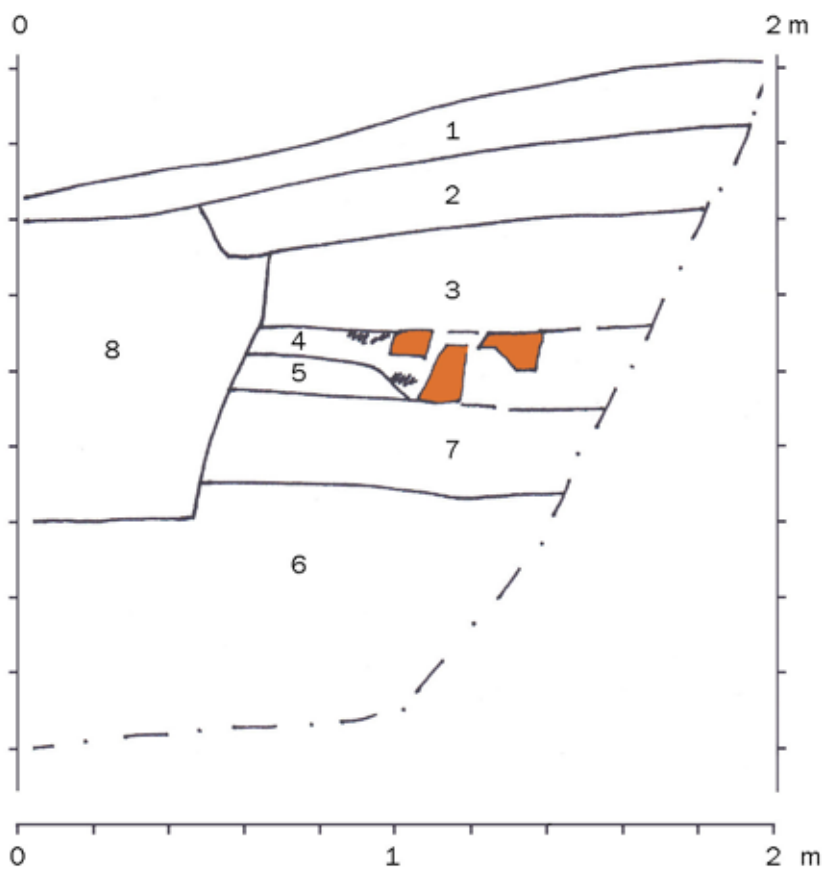

Figur 21. Planritning över den norra delen av schakt 1 samt schakt 7. Ritningen upprättad ca 1,2 m under nuvarande markyta.

I schakt 1 upprättades två sektioner och i schakt 7 en sektion. Läget för dessa är markerat med rött på ritningen. Schaktens läge framgår av figur 17. Skala 1:200.

Figur 22. Schakt 1, sektion 1, mot nordöst. 1. Brungrått, siltig, humöst och lerblandat grus. Markyta. 2. Brunt grus och sand. 3. Gråbrun lera med inslag av silt grus, tegel och murbruk. 4. Grå, omrörd lera med inslag av grus. 5. Brungrå, något siltig lera med stänk av kol, tegel och djurben. Högt fragmenteringsgrad. Odlingslager? 6. Grå, ren lera. Relativt skarp gräns mot 5. 7. Omrört/urschaktat. Markytans höjd är i den södra (högra) änden av schaktet ca 8,40 m ö h. Skala 1:20.

Figur 23. Schakt 1, sektion 2, mot sydväst. 1. Brungrått, siltig, humöst och lerblandat grus. Markyta. 2. Brunt grus och sand. 3. Grå-brungrå, något grusblandad lera med stänk av kol och tegel. 4. Grå lera med inblandning av grus. Gott om tegel och murbruk. Inslag av kol och sot. 5. Brun sand. 6. Grå, ren lera. 7. Grå-gråbrun, något siltig och grusig lera. Något kolfnyk. Relativt skarp gräns mot 6. 8. Rörledningsschakt. Markytans höjd är i den södra (vänstra) änden av schaktet ca 8,40 m ö h. Skala 1:20.

Figur 24. Schakt 1 närmast Balderskolan. Foto mot norr, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 25 (till vänster). Arbetet med schakt 7 vid skolan i kvarteret Balder påbörjas. Foto mot nordväst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

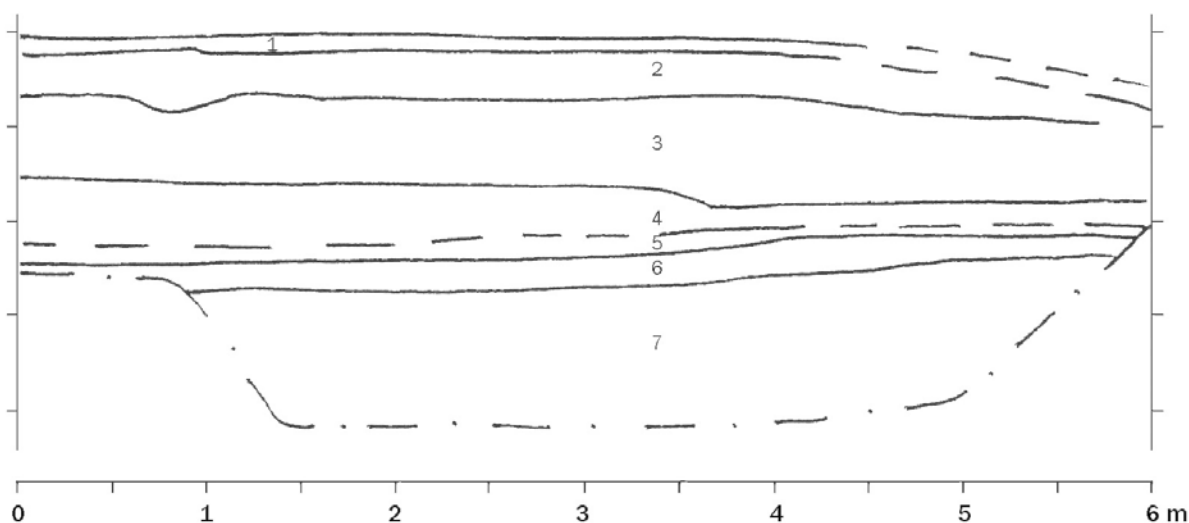

Figur 26 (till höger). Schakt 7 vid skolan i kvarteret Balder. Foto mot sydväst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

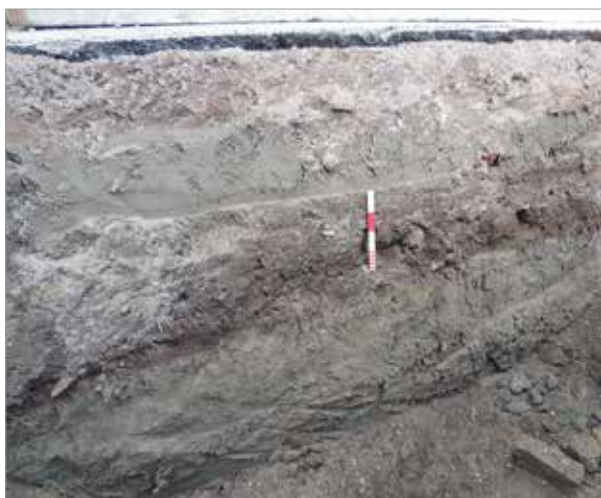
planglas samt grönt flaskglas (F16 respektive 15). Vidare hittades ett flintavslag, troligen slaget mot metall och använt som eldslagnings- eller bössflinta (F12) och ett fragment av ett porslinsfat med lila spetsdekor som kunde identifieras som ingående i Gustavsbergs serie "Stanbul", formgiven av Arvid Ekberg som var verksam vid Gustavsberg 1885–90 (F11). Troligen har dessa omdeponerade lager tillkommit tidigast i samband med att skolan uppfördes på 1880-talet. Under detta, ca 0,70–0,75 m under nuvarande markyta, fanns grå–gråbrun, något siltig och grusig lera med något kolfragment.

Gränsen mellan detta lager och det underliggande, rena grå lerlagret (naturligt avsatt) var relativt skarp och belägen omkring 0,80–0,85 m under markytan. Lagret tolkades som rester efter det senaste odlingslagret på platsen. Området har varit odlat fram tills skolan uppfördes på 1880-talet.

Lagerbilden var likartad i schaktets förlängning åt sydväst, tvärs över S:t Olofsgatan, förutom att det här inte fanns några omrörda lerlager utan istället asfalt och moderna bärlager med främst grus ned till 0,75 m djup.

Figur 27. Schakt 7, sektion 1 mot nordöst. 1. Asfalt, 2. Brun, grusblandad sand. 3. Grå, relativt ren lera med någon sten. 4. Brun–gråbrun ler- och siltblandad sand med inslag av mur- och taktegel, kol och sot, främst i botten av lagret. Större inslag av tegel och lera i botten av lagret. 5. Brun, humös och något sotig sand med inslag av tegel och något kolstänk. 6. Grå, aningen siltig lera med något enstaka tegelfnyk och ett mycket litet grusinslag. Troligen odlingslager. 7. Grå, ren lera. Markytans höjd är ca 8,45 m ö h. Skala 1:40.

Figur 28. Schakt 7, sektion 1 mot nordöst. Jämför figur 26. Foto mot öster, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Schakt 7

I den västra delen av schakt 7, som var en fortsättning på schakt 1, överensstämde lagerföljden med den som dokumenterades i schakt 1, sektion 1 (figur 27).

Lagerbilden var likartad även i den sektion som dokumenterades i schakt 7 (figur 27) liksom i resten av schaktet. Överst fanns den moderna markbeläggningen som i trottoaren bestod av betongplattor och på gården av asfalt. Därunder låg bärlager av sandblandat grus. Sammantaget var detta översta skikt omkring 0,4 m tjockt. Under detta fanns ett tjockt, relativt rent lerlager. I schakt 1 respektive 7 motsvaras detta av lager 3 i sektion 1. Lerskiktet var tjockare och renare inne på gården, där det var upp till 0,5 m tjockt. Troligen har leran lagts på i samband med att källaren grävts då Balderskolan byggdes. Markytan stiger upp mot skolbyggnaden, vilket kan bero på att den byggts upp med den påförda leran. Under lerlagret fanns ett ca 0,1–0,2 m tjockt skikt lerblandat, något humöst grus med inslag av främst tegel och fläckvis en del kol och sot. Flera av murtegelfragmenten var sotiga och/eller sintrade medan takteglet inte tycktes brandpåverkat. Möjligen rör det sig om en markyta med rivningsrester efter ett hus med skorsten. I lagret fanns fynd av bland annat porslin, fajans och fönsterglas. Även enstaka djurben hittades i lagret. Under detta fanns ett närmast rent lerlager. Det var en aning siltigt och innehöll enstaka små tegelfragment samt gruskorn. Troligen representerar detta en del av det odlingslager som funnits i området. Omkring 1,2 m under markytan tog den orörda leran vid. Gränsen mot det överliggande lagret var förhållandevis skarp.

Sammanfattningsvis hörde de lager som dokumenterades i schakt 1 och 7 främst till tiden för Balderskolans uppförande på 1880-talet och framåt. I det understa skiktet av dessa lager fanns dock rivningsrester efter en eller flera äldre byggnader. Det är dock oklart om byggnaderna funnits på tomten tidigare eller om de transporterats hit från ett närliggande område. Underst i schakten framträdde ett något siltigt lerlager som troligen motsvarar en del av det odlingslager som fanns inom området innan detta började bebyggas. En orörd marknivå framträdde omkring 1,2 m under nuvarande markyta.

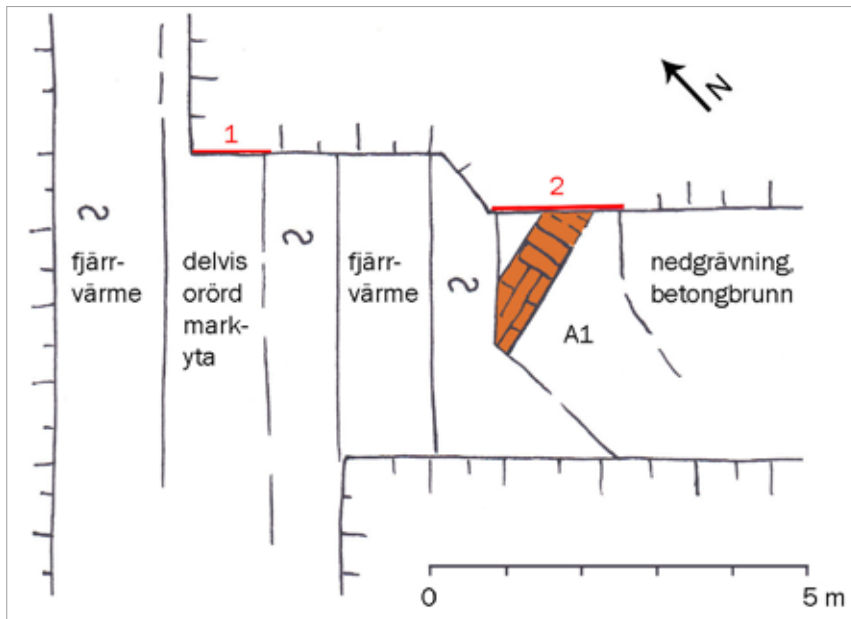

Figur 29. Schakt 5 i korsningen S:t Olofsgatan–Kungsgatan. Foto mot sydväst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Schakt 5

Merparten av schaktet var söndergrävt av stora brunnar samt av flera rörledningar i olika riktningar, bland annat två generationer fjärrvärmeledningar. Två smala remsor i korsningen var dock mer ostörda. Över denna del av schaktet upprättades en plan i skala 1:100 samt två schematiska sektionsritningar i skala 1:50.

Under ett sammanlagt omkring 0,7 m tjockt skikt av asfalt, betong och grus fanns ett ca 0,2 m tjockt lerlager med inblandning av silt, tegel och grus (sektion 1 lager 5, sektion 2 lager 3). Under detta fanns ett närmast rent lerlager, omkring 0,1–0,15 m tjockt, med litet siltinslag och något kolfragment (sektion 1 lager 6, sektion 2 lager 4). Därunder, omkring 1–1,1 m under markytan, fanns ren, naturligt avsatt lera. Troligen har de båda lerlager som fanns på den orörda leran (sektion 1 lager

Figur 30. Planritning schakt 5, upprättad vid ett schaktdjup om ca 2,2 m. Läget framgår av figur 17. Skala 1:100.

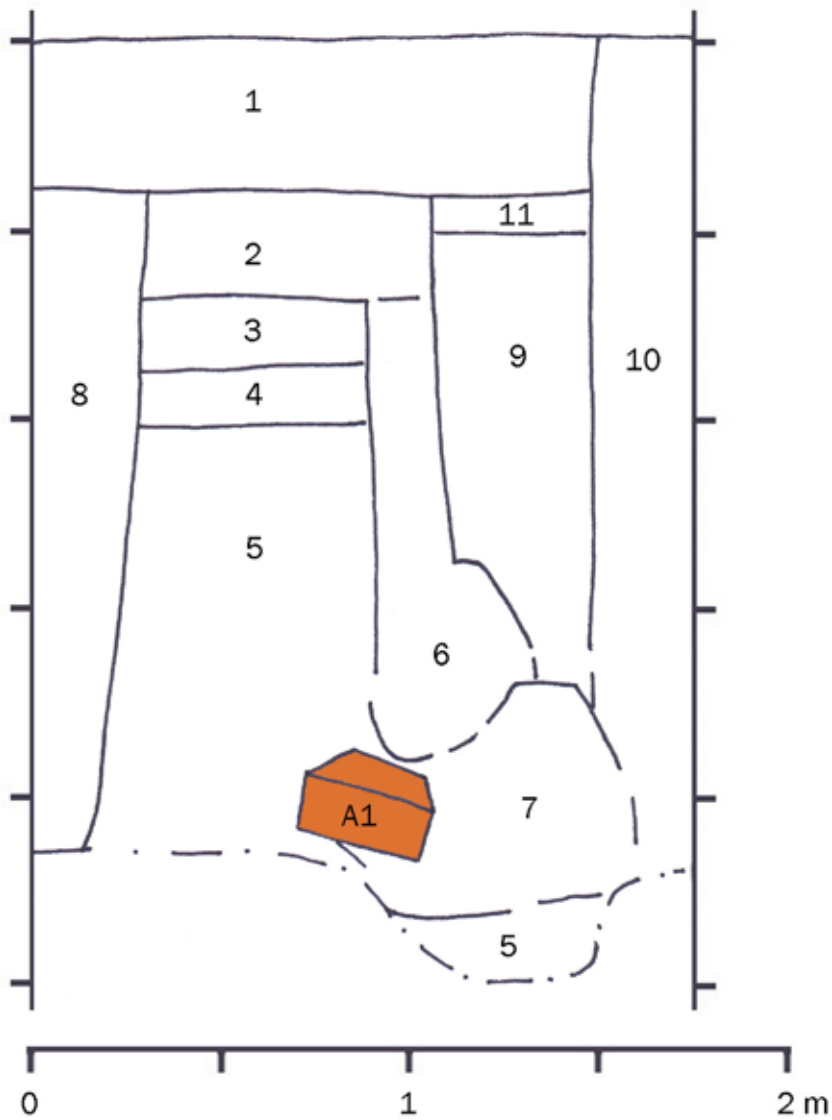
Figur 31a (till vänster). Avloppsledning (A1, schakt 5) av tegel i korsningen mellan S:t Olofsgatan och Kungsgatan. Foto från ovan, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

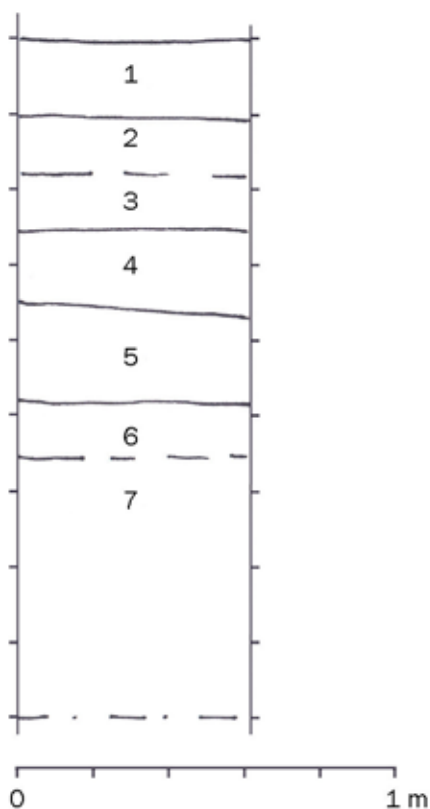
Figur 31b (till höger). Avloppsledning (A1, schakt 5) i sektion 2, schakt 5 (figur 33). Foto mot nordöst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 32. Avloppsledning (A1, schakt 5) av tegel i korsningen mellan S:t Olofsgatan och Kungsgatan. Foto mot nordöst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 33. Schakt 5, sektion 2, mot nordöst. 1. Asfalt. 2. Sand. 3. Gråbrun, siltig lera med inslag av grus och tegel. 4. Brungrå, aningen siltig lera. 5. Grå, ren lera. 6. Omrörd lera med litet grusinslag och några stenar. 7. Brun sand. 8. Sand, fyllning i fjärrvärmeschakt. 9. Sand, fyllning i brunnsschakt. 10. Betongbrunn. 11. Betong. Markytan är belägen 8,21 m ö h. Skala 1:20.

Figur 34. Schakt 5, sektion 1, mot nordöst. 1–2. Asfalt. 3. Betong. 4. Sand. 5. Gråbrun, siltig och grusig lera med tegelbitar och enstaka kolstänk. 6. Lera med enstaka kolfnyk. 7. Grå, ren lera. Markytan är belägen 8,27 m ö h. Skala 1:20.

5–6, sektion 2 lager 3–4) utgjort delar av det odlingslager som funnits i området.

I höjd med sektion 2 påträffades en nedgrävd tegelledning (A1, schakt 5) i öst–västlig riktning. Ledningen har legat diagonalt i förhållande till gatans riktning. Den var konstruerad av två parallella rader av murtegelstenar som lagts på längden direkt på leran i kanterna av ett grävt dike. På tvären över de två tegelraderna fanns ett lock av murtegelstenar som lagts på bredden. Sammantaget var tegelledningen 0,4 m bred och 0,22 m djup. Tegelstenarna var 28–29×14–15×7–8 cm stora. Efter att tegelledningen placerats i diket hade detta fyllts med sand.

Ledningen var avgrävd av ett fjärrvärmschakt i norr, ett mindre ledningsschakt i väster och en betongbrunn i söder. Det här gjorde att det var svårt att se vilken nivå ledningen grävts ned ifrån. I den schaktvägg där sektion 2 upprättades tycktes det dock som om nedgrävningen gjorts genom de båda nyss beskrivna lerlagren, lager 3–4 (sektion 2). Det var vidare svårt att urskilja gränserna mellan de olika sandfyllningarna – det äldre

tegelledningens, den senare betongbrunnens respektive sandfyllningen under gatubeläggningen.

Sammanfattningsvis fanns det i schakt 5 troliga rester av odlingslager, belägna mellan ca 0,7 m under markytan. På omkring 1–1,1 m djup framkom en naturligt avsatt lernivå. Det enda som i övrigt påträffades var en nedgrävd avloppsledning av murtegel. Ledningen var grävd igenom de möjliga odlingslagren vilket dock inte behöver innebära att odlingen upphört då ledningen anlades. Troligen har ledningen lett från en byggnad som legat längs Kungsgatans västra sidan innan S:t Olofsgatan breddades. Utloppet har med tanke på riktningen förmodligen funnits i stadsdiket, vilket gör det troligt att ledningen hör till tiden före 1800-talets mitt.

Schakt 8

Schakt 8 grävdes i mitten av S:t Olofsgatan, mellan Kungsgatan och Dragarbrunnsgatan. Det grävdes med andra ord från schakt 5 och västerut och var omkring 93 m långt och 3,2 m brett. Sträckan var nästan helt störd av sentida nedgrävningar. Schaktet följde två tidigare generationer av fjärrvärmeledningar, den tidigaste från 1950-talet. Inte heller i schaktväggarna syntes några bevarade kulturlager. I båda schaktväggarna syntes grusfyllning ned till ca 1,4 m under markytan. Därunder fanns grå, naturligt avsatt lera. I höjd med "1" på den planritning som upprättades (figur 40) syntes dock, längs en knappt 1 m lång sträcka, rester av ett möjligt kulturlager i skiljet mellan leran och den övre grusfyllningen. Lagret utgjordes av gråbrun, siltig och möjligen humös lera med inslag av små rundade stenar (omkring 0,05 m stora) och små tegelstänk. Närmast korsningen mot Dragarbrunnsgatan fanns också en smal remsa bevarad mellan de båda längsgående fjärrvärmschakten. I ytan gick schakten ihop helt, men på ca 1,4 m djup var den bevarade remsan ca 0,4 m bred.

Inom det bevarade stråket påträffades en fragmentarisk del av en tegelmur på stenfoot. Muren (A1, schakt 8) har sannolikt stått i gatans tvärriktning. Den tycks ej ha fortsatt åt öster och väster. Muren var avgrävd av båda fjärrvärmschakten men alltså bevarad mellan dessa (se figur 37–39 samt "2" på planritningen, figur 40). Mer murbruk än tegel fanns kvar av muren. Rester efter de två understa tegelskiften kunde dock urskiljas. Den hela tegelsten som hittades hade måtten 30×14×9 cm. Både denna och den intilliggande sten som bara avtrycket i murbruket fanns kvar av har legat med koppsidan utåt i muren. Detta kan möjligen innebära att muren varit gjord med renässansförband, men det kan också bero på att de understa skif-

Figur 35. Östra delen av schakt 8. I bildens vänstra kant syns betongkulverten som hör till den fjärrvärmeledning som fortfarande var i bruk. Den äldre fjärrvärmeledningen har löpt i samma sträckning som det nuvarande schaktet. Betong-brunnen som syns mitt i schaktet, efter den grusade ytan, hör till denna generation av fjärrvärmeledning. Foto mot syd-väst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 36. Schakt 8. Grävmaskinen står i korsningen mellan S:t Olofsgatan och Dragarbrunnsgatan. Foto mot sydväst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 37. Tegel och murbruk, rester efter en tegelmur (A1, schakt 8) som troligen stått i schaktets och gatans tvärriktning. Den starka majsolen skapade dessvärre inte några bra fotoförhållanden. Teglet ser närmast gult ut på bilden men var i själva verket tegelrött. Foto Linda Qviström/Upplandsmuseet.

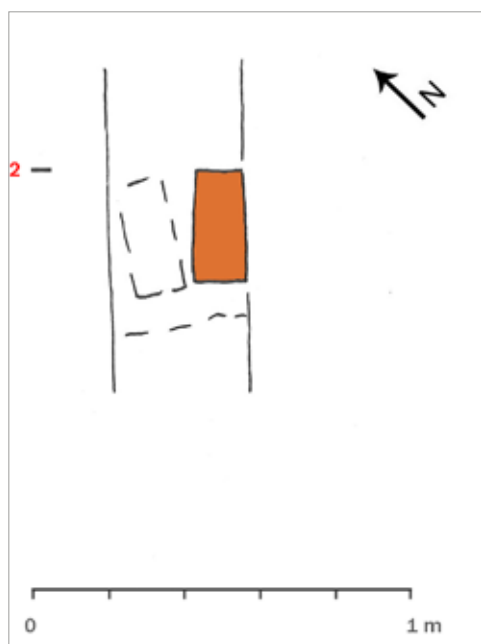
Figur 38. Rester av en stenfoot under tegelmuren (A1, schakt 8). Foto Linda Qviström/Upplandsmuseet. Figur 39. Planritning A1, schakt 8. Ca 1,4 m under dagens markyta. Siffran 2 visar läget i förhållande till planritningen, figur 40. Observera att schaktkanterna inte finns med på denna ritning, utan enbart den bevarade mittremsa som finns utritad på planen i figur 40. Skala 1:20. Figur 40. Planritning schakt 8. Ca 1,4 m under dagens markyta. Skala 1:400

ten avvek mot muren i övrigt och var anpassat efter gråstensfoten. Murresten fanns 1,4 m under markytan. Under detta och ungefär 1,55 m under asfalten fanns en sten som hade ingått i murens stenfot. Stenen var 0,50×0,55 m stor och 0,4 m hög med en relativt flack ovansida. En ungefär lika stor sten påträffades strax innan muren i återfyllningen i fjärrvärmeschaktet i norr. Troligen kommer även denna från murens stenfot.

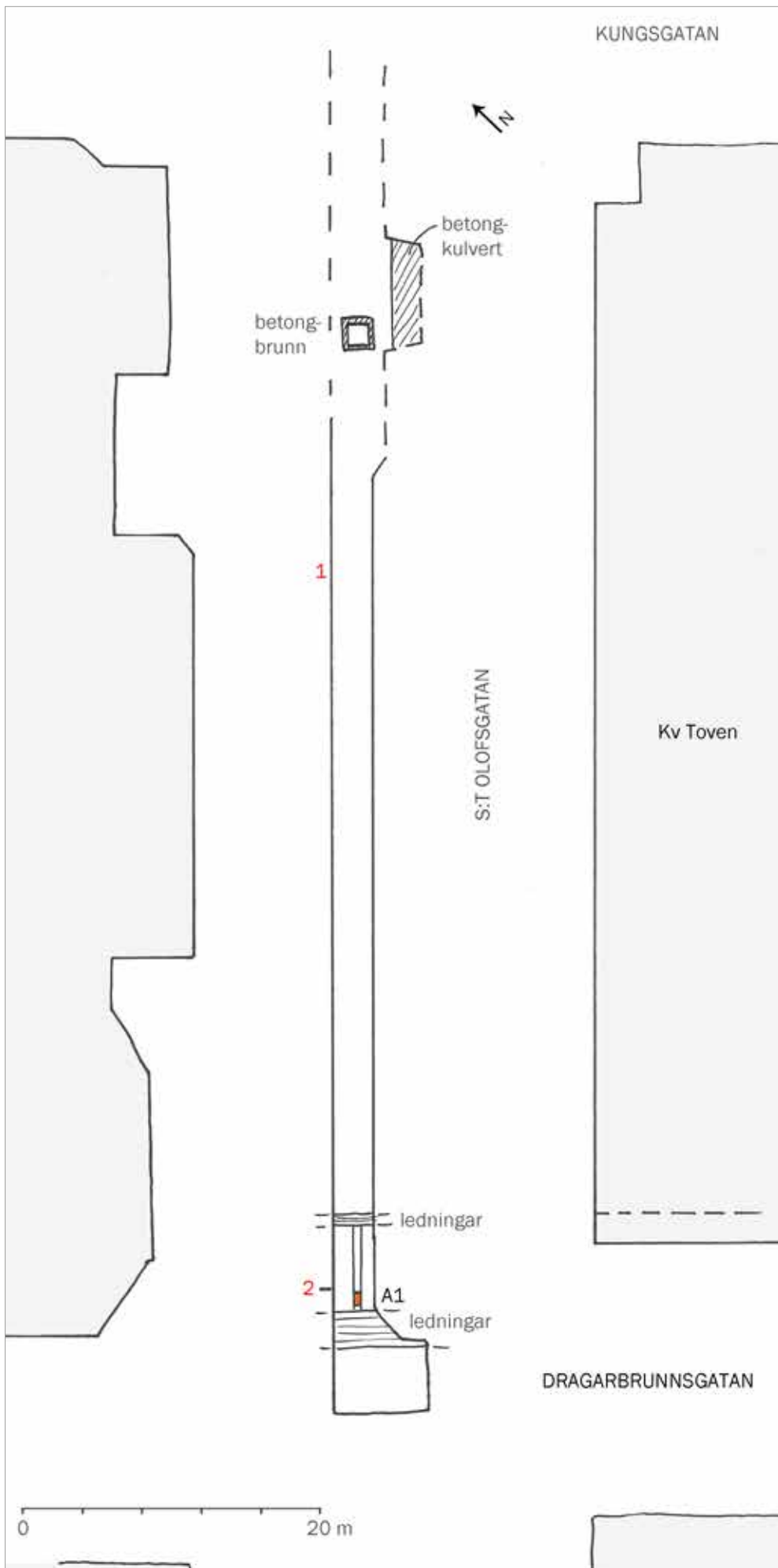
På båda sidor om stenen fanns ett ca 0,15 m tjockt lager gråbrun, humös lera med litet inslag av kolbitar och grus. Lagret innehöll även djurben (hög fragmenteringsgrad), bark samt enstaka tegelbitar. Närmast stenen fanns renare lera. Under detta lager, ca 1,7 m under markytan, fanns ren lera.

Eftersom så lite fanns bevarat av konstruktionen och inga daterande fynd framkom är det oklart

vad den representerar. Stenfoten var relativt liten vilket gör att det är osäkert om det varit fråga om en tegelbyggnad eller kanske en korsvirkesbyggnad, där teglet bara fungerat som utfyllnad. Det är också möjligt att det rör sig om en mindre, murad konstruktion. De undersökningar som genomfördes under tidigt 1980-tal i kvarteret Toven, söder om schaktet, är dessvärre inte avrapporterade. I de korta redogörelser som finns nämns inga murade byggnader eller andra murade konstruktioner. Bebyggelsen uppges preliminärt ha etablerats under 1400-talet i området och förtätats under det följande århundradet (*Arkeologi i Sverige 1980*: 246; *Arkeologi i Sverige 1981*: 267–268). Möjligen hör även tegelkonstruktionen i schakt 8 till denna tid. Att riktningen avviker aningen från dagens gatueriktning kan tyda på att konstruktionen hör till tiden före gaturegleringen, men även detta är osäkert.

Figur 39. Planritning A1, schakt 8. Ca 1,4 m under dagens markyta. Siffran 2 visar läget i förhållande till planritningen, figur 40. Observera att schaktkanterna inte finns med på denna ritning, utan enbart den bevarade mittremsa som finns utritad på planen i figur 40. Skala 1:20.

Figur 40. Planritning schakt 8. Ca 1,4 m under dagens markyta. Skala 1:400

Figur 41. Schaktning längs Kungsgatan, schakt 4. Foto mot sydöst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Kungsgatan

Längs Kungsgatan grävdes ett schakt, här kallat schakt 4, från korsningen mot S:t Olofsgatan och fram till Klostergatan. Sträckan tvärs över Kungsgatan har kallats schakt 9. Detta anslöt i öster till det bredare schakt 3 inne på Klostergatan. Förutom en schaktplan i skala 1:100 upprättades fyra sektionsritningar och en detaljplan i skala 1:20.

Schakt 4

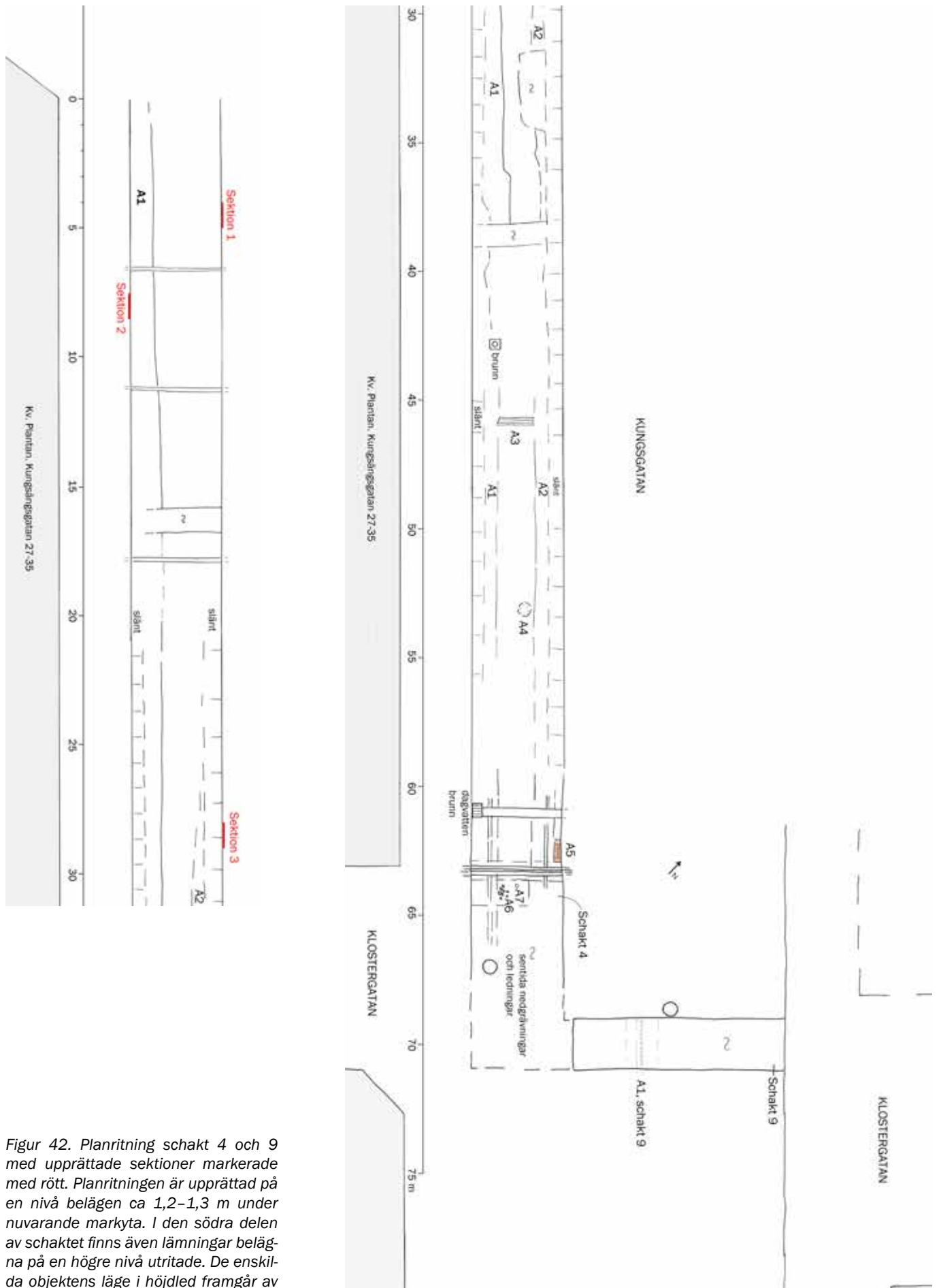
Schaktet grävdes längs Kungsgatans västra kant, intill trottoaren. Bredden var 3,5–3,6 m, djupet omkring 1,3–2,0 m. Schaktdjupet ökade åt söder. Markytan var i schaktets nordvästra hörn belägen 8,31 m ö h. I den södra änden, närmast korsningen mot Klostergatan, var den ungefärliga höjden ca 7,9 m ö h.

Schaktningen gjordes i ca 4 m långa delsträckor. Schaktets botten täcktes efter hand med markduk och grus. Den sista sträckan, omfattande ca 8 m

fram till schakt 9, grävdes i efterhand sedan schaktet i övrigt fyllts igen.

Längs schaktets södra kant löpte hela vägen en längsgående rörledning (A1, schakt 4). Lednings-schaktet var lerfyllt och uppfattades till en början som ett dike, men då ett tvärsnitt grävdes genom det hittades ett rostigt järnrör i botten. Nedgrävningens kant var dock mycket flack längs den östra kanten och nedgrävningen tycktes här dessutom bredare än vad som kunde motiveras av ett för hand nedgrävt järnrör – bara den del som fanns inom schaktet var ca 1 m bred – vilket gör att det är möjligt att diket funnits även före ledningsnedläggningen. Vid 28 m hittades delar av ett dräneringsrör i tegel i återfyllningen (F26). Tegelröret var något ovalt till formen och 60×68 mm stort.

Även längs den östra kanten av schaktet fanns det, åtminstone från och med ca 20 m (se figur 42) en längsgående nedgrävning med en något oregelbunden kant (A2, schakt 4). Troligen fanns nedgrävningen även tidigare längs kanten – vilket kan

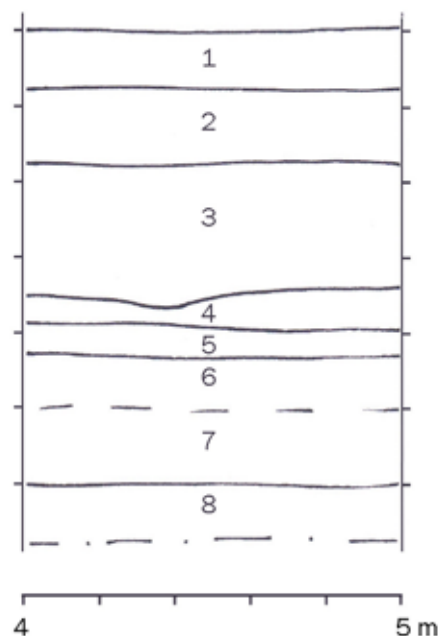

Figur 42. Planritning schakt 4 och 9 med upprättade sektioner markerade med rött. Planritningen är upprättad på en nivå belägen ca 1,2-1,3 m under nuvarande markyta. I den södra delen av schaktet finns även lämningar belägna på en högre nivå utritade. De enskilda objekts läge i höjddled framgår av bilaga 1. Skala 1:200.

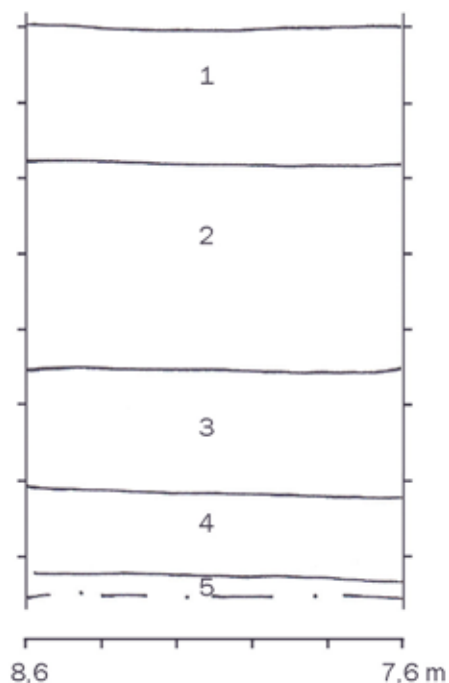
anas i sektion 1 – men förmodligen var kanten av A2 belägen så nära den moderna schaktkanten att den inte kunde urskiljas i plan. Fyllningen utgjordes av brun, sandig och humös lera med inslag av mindre, rundade stenar, något tegel samt kol och djurben. Toppen av nedgrävningen var belägen ca 1–1,1 m under markytan. Längs den västra kanten fanns på den här nivån bitvis en grusig yta, troligen en trampyta. Även nedgrävningen A2 antogs först utgöra lämningarna efter ett dike. Längst söderut i schaktet framkom dock en äldre järnvattenledning i botten även av denna nedgrävning, ca 2,1 m under markytan. Att röret inte syntes tidigare var sannolikt för att det legat under schaktkanten. År 1894 drogs en vattenledning in till Nannaskolan (Seger 1982: 112–113). Möjligen är det denna generation av vattenledningar som järnledningarna hör till.

De båda längsgående ledningarna medförde att det enbart var i schaktets mittdel som en mer orörd markyta kunde iaktas. Det gjorde också att det inte gick att fånga någon orörd lagerbild i sektion. Fram till ca 25 m skilde sig lagerbilden i övrigt inte från den som iakttagits i schakt 5, i korsningen mellan Kungsgatan och S:t Olofsgatan. Överst fanns två skikt asphalt, därunder betongbeläggning och ett bärlager av grus. Sammantaget utgjorde asphalt, betong och grus ett ca 0,9 m tjockt skikt. Under detta fanns liksom i schakt 5 lerlager med inblandning av tegel, silt grus/småsten och kol. Därunder fanns den orörda leran.

Vid ungefär 46 m påträffades en nedgrävd ränna/träledning (A3 schakt 4) som löpte tvärsöver schaktet och var avgrävd i båda ändar av de längsgående nedgrävningarna A1 och A2. Rännan framkom ca 0,9 m under markytan. Den var 0,3 m bred och har troligen varit ungefär lika hög. Rännan var konstruerad av två intill varandra liggande bilade timmerstockar. Av formen att döma rörde det sig möjligen om återanvänt väggtimmer. På dessa låg ett par något mindre stockar med en 0,15 m bred ränna emellan. Ytterligare en stock (rundtimmer) hade varit placerad som lock. Frånsett materialet påminner rännan om de tegelledningar som påträffats vid undersökningarna (A1, schakt 5 samt A5, schakt 4). Av de tre prover som skickades in för dendrokronologianalys från trärännan daterades den första (locket) till fällningsåret 1845. De två andra proverna hämtades från sidorna, där möjligen återanvänt väggtimmer använts. Bara den ena av dessa gick att datera, och här var fällningsåret osäkert. Den yttersta, synliga årsringen daterades till 1798 och fällningsåret har beräknats till mellan 1811 och 1841 (se bilaga 3).

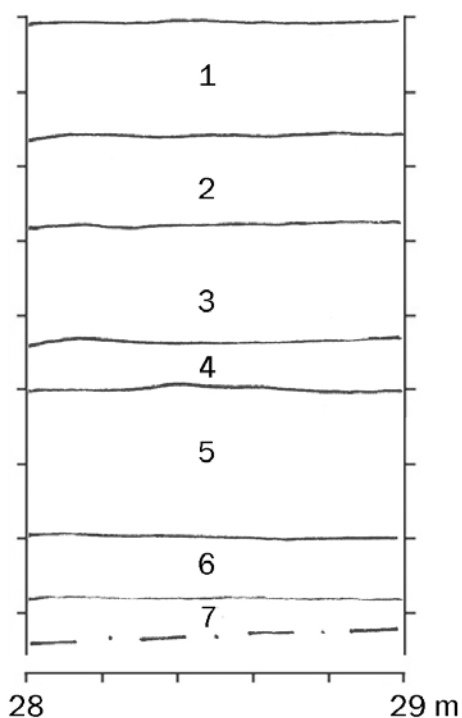
Figur 43. Schakt 4, sektion 1. Sektionsritning mot nordöst (jfr figur 42). 1–2. Asphalt. 2. 3. Betong. 4. Brun sand. 5. Grå-brungrå, något siltig lera med inblandning av grus och tegelfragment. 6. Ljust brungrå lera, något siltig. Något porös och relativt ren. Möjligen fyllning i nedgrävningen A2, schakt 4. 7. Grå, ren lera. Markytan är belägen ca 8,3 m ö h. Skala 1:20.

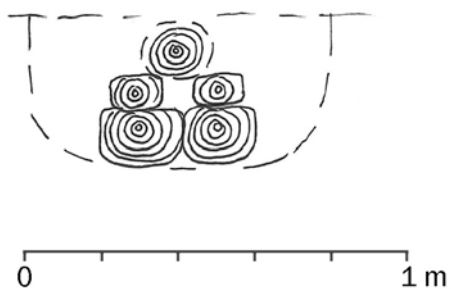
Figur 44. Schakt 4, Sektion 2. Sektionsritning mot sydväst (jfr figur 42). 1. Kantsten, trottoar. 2. Betong samt grus. 3. Ljust brungrå lera, något siltig. 4. A1, schakt 4. Grå-brungrå lera, fläckvis inslag av grus. Inslag av små stenar samt tegelbitar. 5. Grå, ren lera. Markytan är belägen ca 8,3 m ö h. Skala 1:20

Strax före trärännen, vid ungefär 44 m, förändrades lagerbilden något i schaktet. Strax före och även ovan träledning A3 fanns en grusig yta ovanpå ett decimetertjockt lerblandat raseringslager med murtegel, taktegel, murbruk och kol. Under detta fanns ett lerlager, möjligen motsvarande det tidigare iakttagna odlingskiktet men renare, och därpå den orörda leran. Här var denna belägen ca 1,0–1,1 m under markytan.

Lagerbilden var liknande fram till ca 60 m, även om skillnaden mellan det övre grusblandade lagret och det under, lerblandade inte var så tydlig. Det

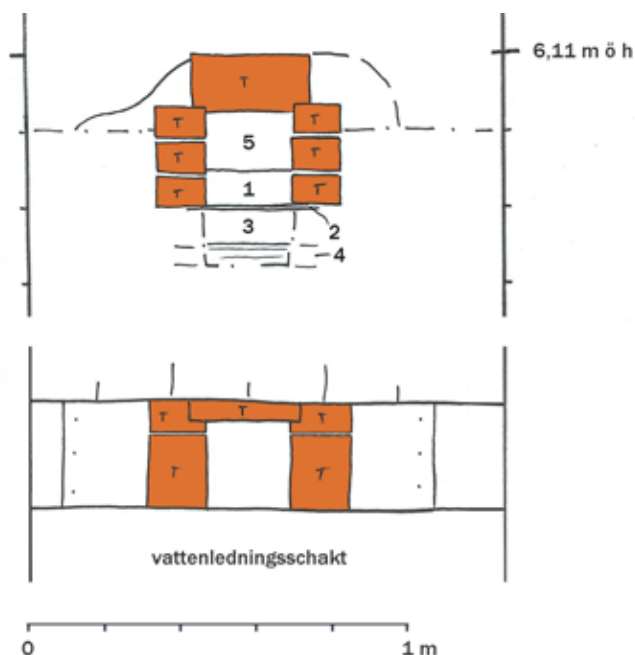
Figur 45. Schakt 4, sektion 3. Sektionsritning mot nordöst (jfr figur 42). 1. Asphalt. 2. Betong, asfalt och stenkross. 3. Brun sand. 4. Grå lera, något inslag av tegel och grus. 5. Brun, lerblandad och något humös sand med inslag av små stenar. 6. Brun, grusblandad lera med något tegel, djurben, sten, tegel och kol. 7. Grå, orörd lera. Lager 5-6 utgör en del av fyllningen i A2, schakt 4. Markytan är belägen ca 8,3 m ö h. Skala 1:20.

Figur 46. Principskiss av träledningen A3, schakt 4, i genomskärning. Skala 1:20.

Figur 47 och 48. Träledningen A3, schakt 4. Foto mot nordöst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 49. Tegelledningen A5, schakt 4, i plan- respektive sektion (mot nordöst). 1. Brungrå, lös och smetig humös och grusblandad lera. 2. Trä, multnat, tunn trähorisont, troligen plankor. 3. Ren grå lera. 4. Stock, 0,2 m bred. Urholkad? 5. Hålrums. Markytan är belägen ca 7,6 m ö h. Skala 1:20.

översta skiktet av vägbeläggning och bärlager var i den här änden av schaktet ca 0,9 m tjockt. Under det syntes ett sammantaget ca 0,1–0,2 m tjockt brungrått sand- och grusblandat lerlager med inslag av tegel, taktegel, kol och sot. Ca 1,1 m under nuvarande markyta framträdde toppen ett ca 0,1 m tjockt skikt av lera med litet inslag av bland annat kolstänk, därunder ren lera.

Vid 53 m fanns en grund nedgrävning eller svacka (A4, schakt 4) ca 0,5×0,4 m stor. Gropen var flack och ca 0,08 m djup. Fyllningen utgjordes av sand- och grusblandad lera. I fyllningen framkom enstaka djurben, som inte tillvaratogs, samt någon skärva buteljglas.

Den sista sträckan av schakt 4, närmast korsningen mellan Kungsgatan och Klostergatan, schaktades senare, efter att resten av sträckan fyllts igen. Här var merparten av schaktet stört, dels av de längsgående, äldre ledningar som tidigare kunnat följas längs schaktets långsidor, dels av flera tvärgående rör och brunnar i och nära korsningen. Ett litet, bevarat parti fanns dock vid omkring 63 m. Under det översta skiktet av gatubeläggning och bärlager, ca 0,7–0,8 m ned, framkom här brun, siltig och något sandig lera med gott om tegel samt enstaka djurben (flera fragment av käkar, nöt samt får/get, låg fragmenteringsgrad). Därunder framkom rester

Figur 50. Tegelledningen A5, schakt 4. Foto mot nordöst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 51 (överst). Tegelledningen A5, schakt 4, efter att de främre tegelstenarna avlägsnats. Foto mot nordöst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 52 (nederst). Tegelledningen A5, schakt 4, efter att de främre tegelstenarna avlägsnats. Detalj. Foto mot nordöst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

efter en kullerstenläggning (A6, schakt 4). Stenarna var små- mellan 0,05 och 0,07 m stora. Under denna fanns ett ljus brungrått lager av siltig lera. 0,9 m under markytan framkom ett hål efter en spetsig stör som varit nedslagen i leran (A7, schakt 4). Störhålet var 0,12 m stort och 0,1 m djupt.

Strax norr om detta framkom vidare en del av en avloppsledning av tegel i den östra schaktväggen (A5, schakt 4). Ledningen var bara bevarad precis i schaktkanten, därefter var den avgrävd av det längsgående ledningsröret. Ledningen var mycket lik den som dokumenterats av Anna-Märta Berg 1957 i korsningen mellan Kungsgatan och S:t Olofsgatan (se figur 2). Ledningen eller avloppstrumman var sammantaget 0,53 m bred. Längs sidorna var murtegel lagda i tre skift. Överst fanns ett lock som utgjordes av specialtillverkade tegelstenar med urtag (se figur 49). Under teglet

fanns ett tunt träskikt, troligen rester efter plankor. Därunder fanns en längsgående stock, som möjligen varit urholkad (det är möjligt att den istället bara hade murknat inifrån). Eftersom lämningarna befann sig en bit in i schaktväggen och det var olämpligt att underminera denna gick det inte att avgöra om teglet vilade direkt på stocken, vilket var fallet i den ledning som hittades 1957, eller om det fanns lera däremellan.

Sammanfattningsvis präglades schaktet av två längsgående nedgrävningar som först antogs vara lerfyllda diken men som senare visade sig höra till äldre järnledningar. Detta gjorde att båda schaktkanterna var störda. I schaktet fanns vidare en tvärgående träledning som kan ha haft sitt utlopp i stadsdiket. Träledningen tycktes delvis vara gjord av återanvänt väggtrimmer. Även en del av en tegelledning som legat i samma riktning hittades i schaktet.

Figur 53. Schakt 9. Kvällsgrävningen tvärs över Kungsgatan är inledd. Foto mot nordöst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 54. Kungsgatan från korsningen mellan denna och S:t Olofsgatan 1901-02. Foto Alfred Dahlgren/Upplandsmuseet.

Figur 55. Samma sträcka av Kungsgatan 2020, under pågående schaktningsarbete. Foto mot sydöst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 56. Stocken i kanten av diket A1, schakt 9. Foto mot nordväst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

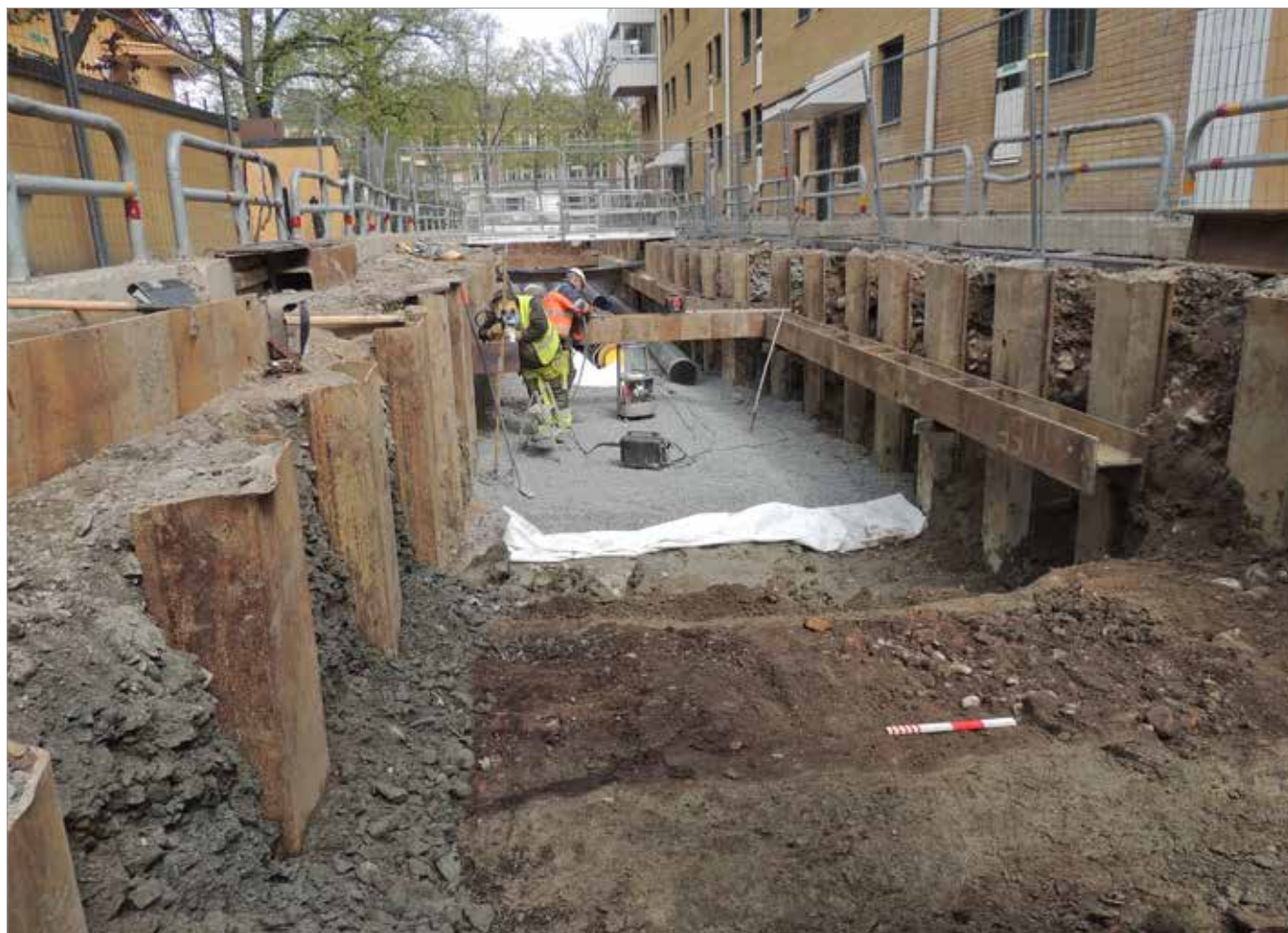

Figur 57. Diket A1, schakt 9. Till höger om denna syns den naturliga leran, till vänster nedgrävningen för en vattenledning. Foto mot sydöst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Schakt 9

Schaktet var 2–2,2 m brett, 1,9 m djupt och grävdes tvärs över Kungsgatan. Schaktningen skedde här kvällstid med ett körfält i Kungsgatan öppet för trafik. Schaktningsövervakningen var därför mycket översiktlig.

Den mellersta delen av schaktet var helt stört av sentida nedgrävningar för flera brunnar. Längs gatans östra kant, ca 1 m från trottoaren, fanns en vattenledning av gjutjärn i gatans längsriktning. Även i gatans mitt löpte en vattenledning i längsriktningen, beläget på 1,9 m djup och av plast. Väster om detta ledningsschakt fanns dock en mer ostörd yta. Överst fanns ett ca 0,2 m tjockt asfaltlager på ett något tunnare betonglager. Under detta syntes ett bärlager av grus. Sammantaget var detta översta skikt ca 0,7 m tjockt. Under det syntes ett brungrått lerlager med bland annat tegel. Omständigheterna gjorde det omöjligt att iaktta några ytterligare lagergränser, men i schaktets längsriktning syntes ett dike (A1, schakt 9) parallellt med den senare vattenledningen. Diket framträdde tydligt mot den omgivande grå leran på 1,7 m djup, där bredden var ca 1–1,2 m. På denna nivå låg en stock (rundtimmer) som var ca 0,2 m i diameter längs den västra kanten. I rännan fanns brungrå lera med bland annat enstaka rundade stenar och enstaka djurben. Vare sig dessa eller en del av ett tunnband som hittades i dikesfyllningen tillvaratogs. Diket syntes fortfarande i botten av det 1,9 m djupa schaktet, där det dock var mindre än en meter brett.

Figur 58. Pågående svetsningsarbeten och schaktningar i schakt 3 i Klostergatan. I förgrunden syns diket A8. Foto mot nordöst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Klostergatan

Schakt 3

I Klostergatan, sträckan mellan Kungsgatan och järnvägen, gjordes omfattande schaktningar. Ett omkring 5 m brett schakt grävdes i gatans mitt, vilket i stort sett innebar att hela ytan utom trottoarerna omfattades. Schaktdjupet var störst i öster, närmast järnvägen, där ledningarna från tryckbrunnarna på andra sidan banvallen skulle ledas upp. Här var schaktdjupet omkring 3,5 m. Från ca 8 m var djupet omkring 2,2 m. Den östra ytan var också bredare än resten av schaktet.

Schaktningsarbetet gjordes i omgångar och omfattade flera olika moment. Här beskrivs endast den del av processen som har betydelse för att kunna förstå den arkeologiska dokumentationen.

Till en början skedde en avbaning i plan inom det ungefär 6,5×10 m stora området närmast järnvägen som senare skulle kunna djupschaktas. Syftet var förutom att kunna dokumentera eventuella bevarade lämningar inom ytan att kunna avgöra hur stor del av gatumarken i Klostergatan som var söndergrävd vid tidigare schaktningar. Genom detta gavs bättre underlag för att kunna bedöma förutsättningarna för kommande dokumentationsinsatser.

Merparten av ytan visade sig vara relativt intakt. Frånsett enstaka ledningsschakt fanns inga mer omfattande, moderna nedgrävningar.

I nästa skede grävdes fem ca 1,2×3–4 m stora och omkring 1,2 m djupa provgropar (PG1–5) längs det planerade schaktets kanter, där en spont skulle slås ned. Skälet till detta var att provtagning behövde ske för att avgöra om eventuellt förorenat material behövde tas bort innan spontning. Därpå

grävdes ett 1,2 brett schakt längs det planerade schaktets norra kant. Detta gjordes för att möjliggöra dokumentation av eventuella lämningar före spontning. Längs den södra schaktkanten/spontlinjen grävdes ytterligare två provgropar (PG6–7, ca 4 m långa och 1–1,2 m breda), den här gången för att avgöra om bortschaktning av den stenpackning (A6, se nedan) som uppdagats vid de diltillsvarande schaktningarna var nödvändig för att kunna genomföra spontningen. Eftersom detta ansågs vara fallet grävdes ett schakt även längs den

Figur 59. Östra delen av schakt 3 efter första avbaningen. Foto mot nordöst, Linda Qviström/Upplandsmuseet

Figur 60. Östra delen av schakt 3 efter att området djupschaktats och spont slagits ned. Foto mot nordöst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

resterande delen av den södra spontlinjen, från det tvärgående fjärrvärmeschaktet vid 10–12 m och fram till ca 53 m. Syftet var både att avlägsna stennarna före spontningen och att dokumentation av eventuella lämningar skulle möjliggöras. Schaktet grävdes inte ned till botten utan bara till den nivå där lerlager tog vid, ca 0,7 m under markytan.

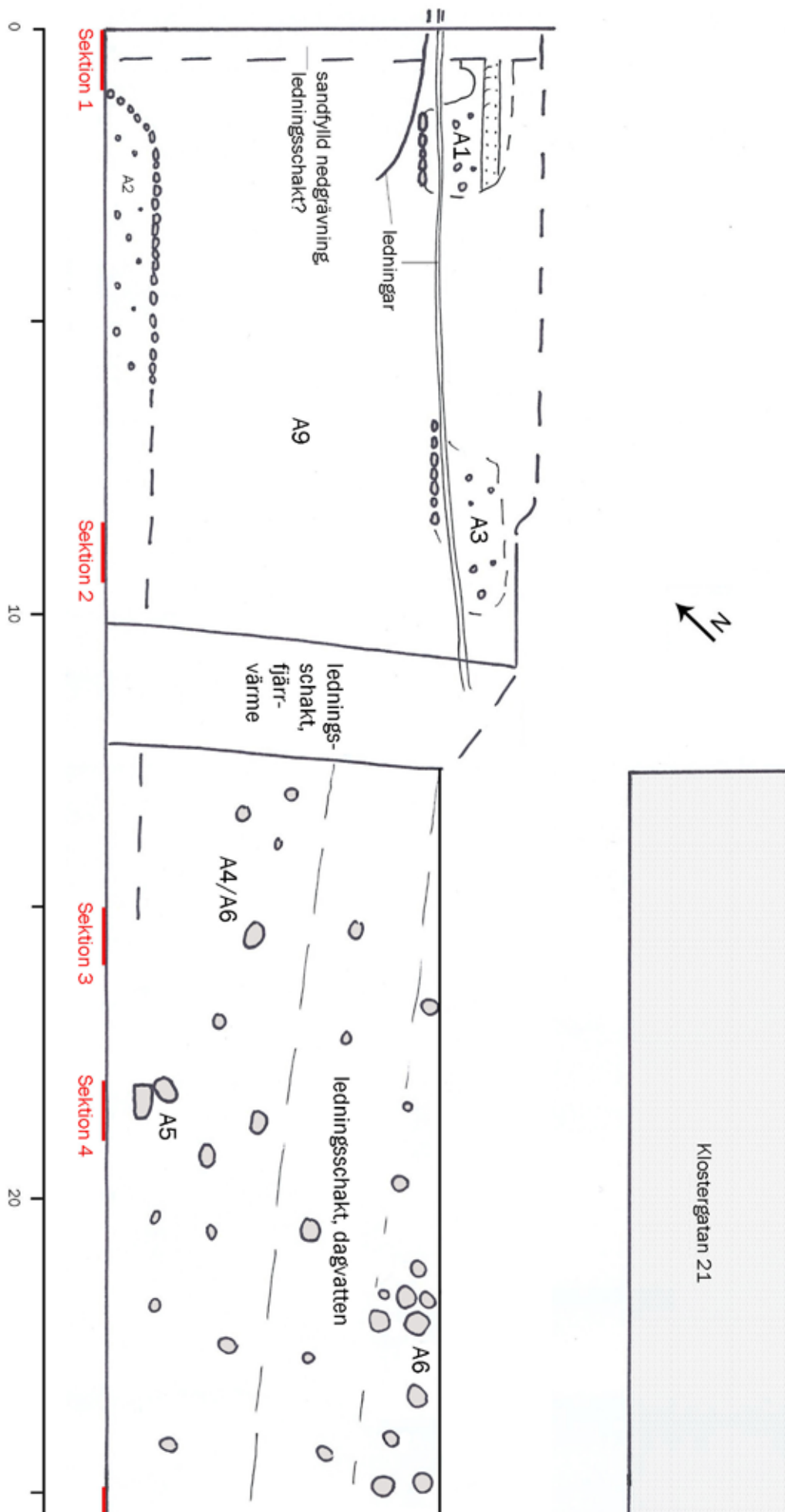
Efter att spont slagits ned längs schaktets båda långsidor och runt kanterna av den del i öster som skulle djupgrävas inleddes schaktningarna inom den ca 3,8 m breda mittdelen av schaktet. Schaktningen skedde skiktvis, av praktiska skäl i etapper om ca 4–5 m.

Inom sträckan närmast Kungsgatan (från ca 69 m) grävdes varken provgropar eller spontschakt, då denna del av schaktet var planerat att bli grundare och därför inte skulle spantas. I praktiken grävdes även den här delen av schaktet ned till samma nivå som den spontade sträckan. Eftersom ingen spontning skedde här grävdes hela schaktets bredd på en gång. Schaktningen skedde liksom inom den spontade delen skiktvis och i etapper om ca 4–5 m. Den sista sträckan (från ca 85 m) schaktades snett från sidan för att trafiken på Kungsgatan inte skulle behöva stängas av.

I samband med de beskrivna grävinsatserna gjordes en löpande schaktningsövervakning. Lämningar synliga i plan beskrevs, fotograferades och mättes in manuellt på en planritning i skala 1:100. Den övergripande lagerföljden beskrevs dels löpande, i samband med schaktningarna, dels med hjälp av sektionsritningar samt sektionsbeskrivningar. I spontschaktet längs den norra schaktkanten upprättades sektionsbeskrivningar och/eller ritningar ungefär var femte meter, samt på de ställen där lagerbilden avvek eller där djupare gropar grävts och det var möjligt att få en bättre helhetsbild.

De beskrivningar som gjordes i samband med grävningen av provschakt och spontschakt har vävts in i beskrivningen av de olika sträckorna. Provschakten (PG1-7) har med ett undantag ritats ut på planritningen över schakt 3 (figur 61). Schaktet inför spontningen längs den norra kanten av schakt 3 har däremot inte markerats separat för att inte göra planritningen alltför svårsläslig. Enbart de sektioner som dokumenterades längs spontschaktets norra schaktvägg är utritade. Inte heller provschakt 1 (PG1) är utritat, då detta utgjorde en del av spontschaktet.

Redovisningen nedan görs etappvis från öster till väster, där 0 m motsvarar den östra kortändan av schaktet (se figur 61).

Figur 61a. Planritning över schaktet i Klostergatan, schakt 3, 0–25 m.

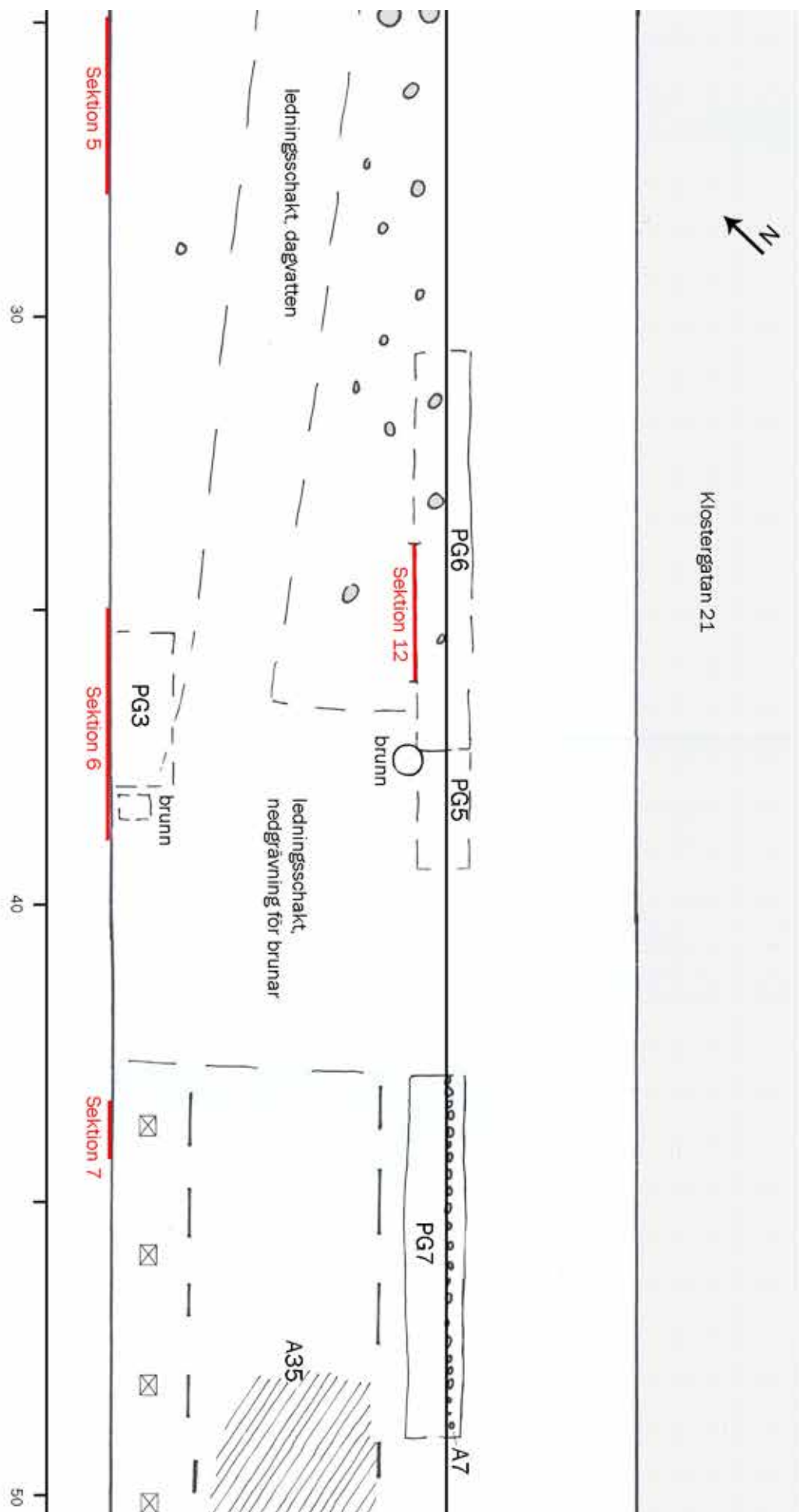
Ca 0,5–0,8 m under dagens markyta. Observera att alla inritade objekt inte ligger på samma nivå, vilket framgår av schaktbeskrivningen.

De enskilda objektens läge i höjddled framgår av bilaga 1. Skala 1:100.

Figur 61b. Planritning över schaktet i Klostergatan, schakt 3, 25–50 m.

Ca 0,6–0,7 m under dagens markyta. Observera att alla inritade objekt inte ligger på samma nivå, vilket framgår av schaktbeskrivningen.

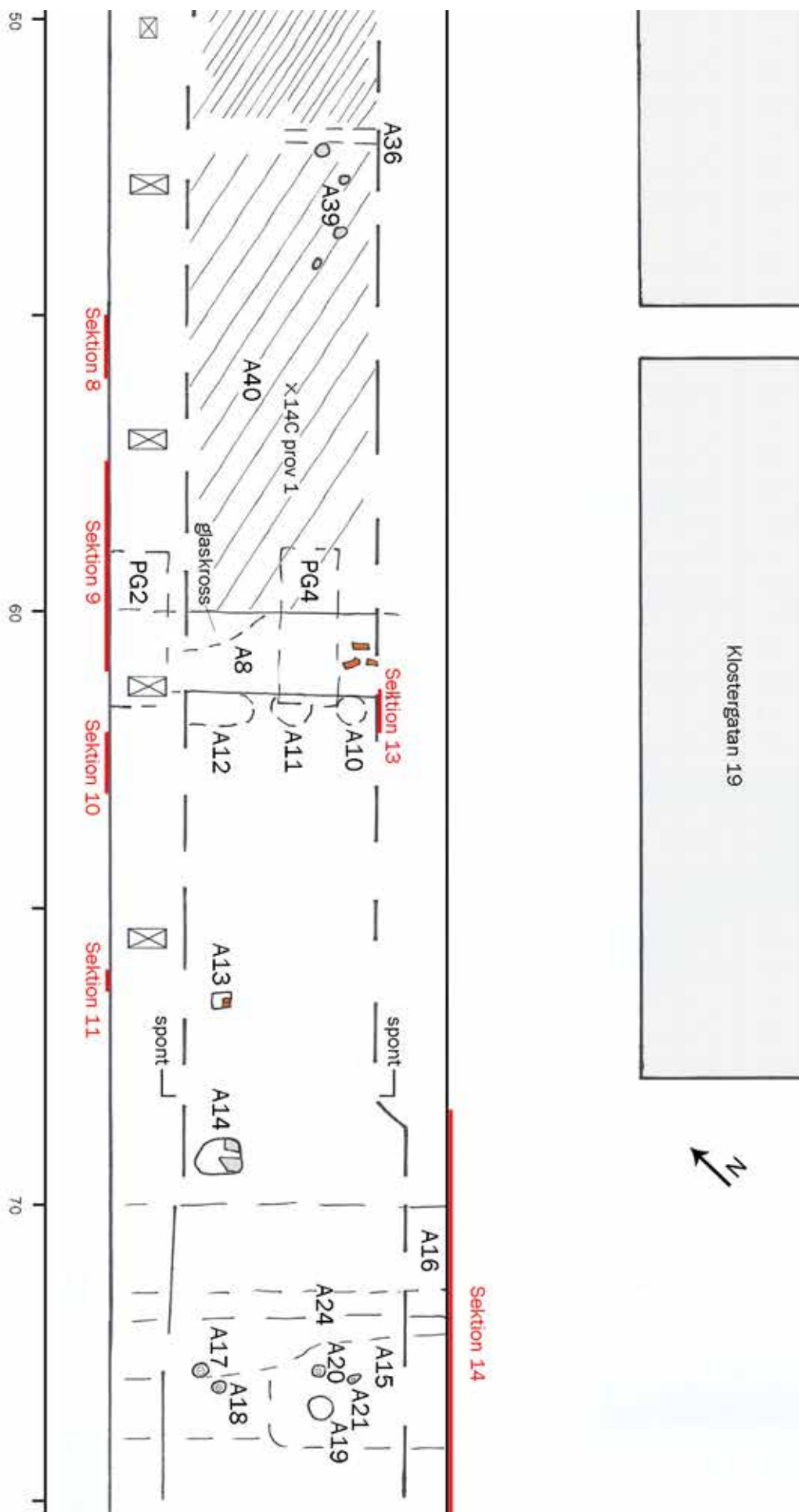
De enskilda objektens läge i höjddled framgår av bilaga 1. Skala 1:100.

Figur 61c. Planritning över schaktet i Klosterergatan, schakt 3, 50–75 m.

Ca 0,6–1,6 m under dagens markyta. Observera att alla irriterade objekt inte ligger på samma nivå, vilket framgår av schaktbeskrivningen.

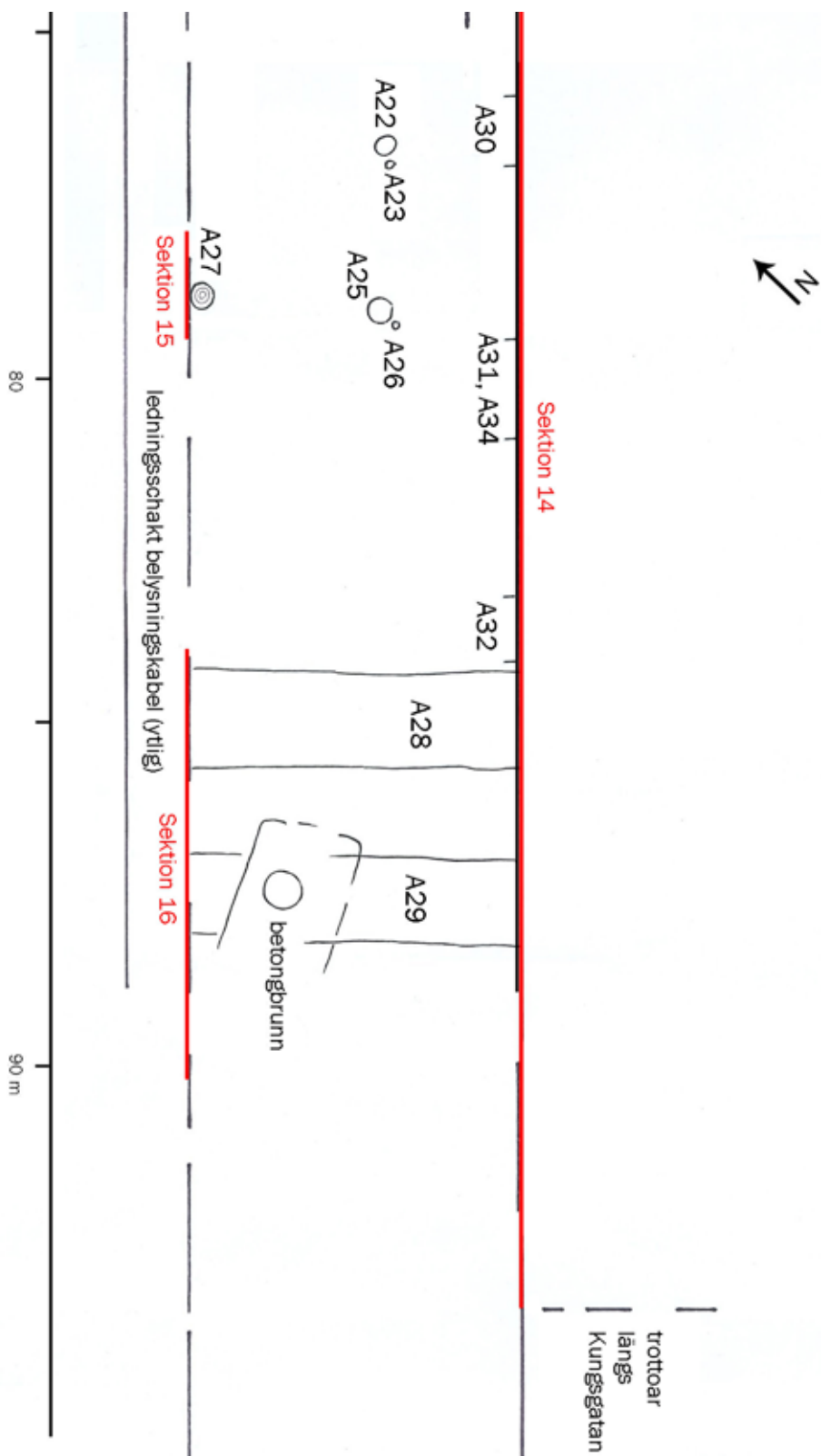
De enskilda objektens läge i höjdlid framgår av bilaga 1. Skala 1:100.

Figur 61d. Planritning över schaktet i Klostergatan, schakt 3, 75–95 m.

Ca 0,6–1,0 m under dagens markyta. Observera att alla inritade objekt inte ligger på samma nivå, vilket framgår av schaktbeskrivningen.

De enskilda objektens läge i höjddled framgår av bilaga 1. Skala 1:100.

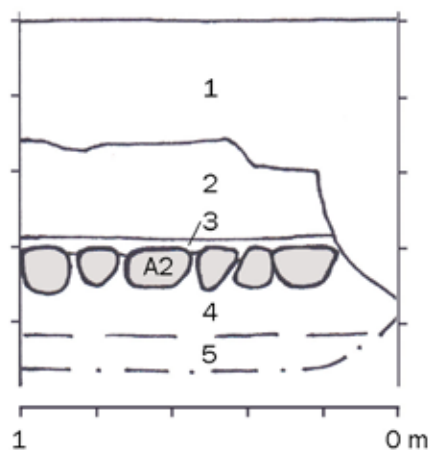

Schakt 3. Sträcka 1, 0–10 m

Ett fåtal sentida nedgrävningar framträdde i ytan inom denna den östligaste delen av schaktet. Längs kortändan i öster fanns en sandfylld nedgrävning för ett betongfundament längsmed staketet mot cykelbanan parallellt med järnvägen. Längs södra kanten fanns ett schakt för en dagvattenledning i öst–västlig riktning. I det södra hörnet av schaktet fanns dessutom en dagvattenbrunn (ej inritad på planen) samt en belysningsledning. I övrigt var större delen av ytan ostörd. Markytan sluttade något åt öster. Den var vid undersökningstillfället belägen ca 7,3 m ö h vid 0 m och 7,5 m ö h vid 9 m.

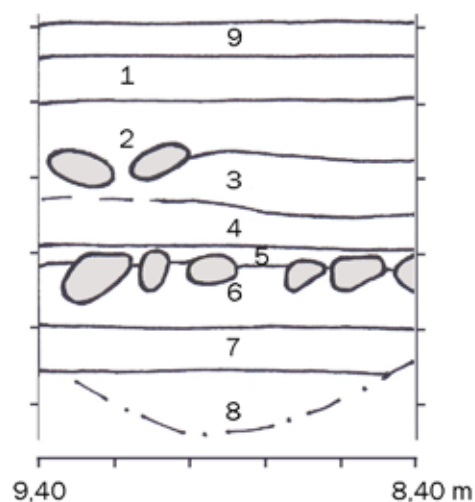
Då avbaningen inleddes var det översta markskiktet, asfalten, redan borttaget. Under detta fanns ett ca 0,1–0,15 m tjockt bärlager av grus och stenkross. Därunder fanns ett omkring 0,3 m tjockt gruslager med sand och enstaka kullerstenar samt enstaka klumpar av grå lera. Därunder, omkring 0,5–0,6 m under markytan, framkom i delar av mittenpartiet av schaktet brunt, lerblandat grus. Troligen var detta rester efter en äldre vägbeläggning. Längs kanterna av schaktet framkom kullerstenläggningar (A1, A2 och A3, schakt 3) som sannolikt var samtida med den grusiga vägbeläggningen. Under detta fanns brungrå, siltig lera med tegel, grus och stänk av kol samt enstaka djurben. Omkring 0,7–0,8 m under markytan framträdde en ren orörd nivå av brun–grå lera.

Kullerstenläggningarna (A1, A2 och A3, schakt 3) fanns längs båda sidorna av schaktet, ungefär 0,6 m under nuvarande markyta. De stensatta stråken var sannolikt resterna efter Klostergatans rännstensstensbeläggning. Frånsett dessa kanter tycks gatan ha varit grusad, vilket stämmer överens med det som skimtar fram på fotot från 1901/1902 där vägbeläggningen på den östra delen av Klostergatan skimtar fram i den högra kanten av bilden (figur 16). Längs den södra kanten, där stenläggningen bara var fragmentariskt bevarad och till stora delar bortgrävd av det långsgående ledningsschaktet, syntes att den utgjort ett sammanlagt 1,2–1,3 m brett stråk i gatans längdriktning. Närmast vägbanan fanns en jämn kant av något större kullerstenar, ca 0,15–0,22 m stora. Innanför detta var stenarna något mindre, omkring 0,07–0,15 m stora. Längs den södra kanten framkom även en långsgående ränna. Denna var 0,3 m bred och ca 0,15 m djup. Rännan syntes tydligast längst i öster, i den del av stenläggningen som mätts in som A1. I rännan, och längs kanterna av den, fanns ett mörkt brungrått lager av humös, sandig och lerig silt. Lagret var något skiktat och troligen delvis vattenavsatt. Under stenarna framkom ett decime-

Figur 62, Schakt 3, sektion 1. Sektionsritning mot nordväst (jfr figur 61). Markytan var belägen 7,35 m ö h.

1. Grus, stenkross.
2. Brun sand.
3. Mörkt brun-brungrå, humös och lerig sand på och mellan stenarna i A2, schakt 3.
4. Brungrå, något lerig och siltig sand.
5. Brun sand. Skala 1:20.

Figur 63, Schakt 3, sektion 2. Sektionsritning mot nordväst (jfr figur 61). Markytan var belägen 7,47 m ö h.

1. Grus, stenkross.
2. Grus, sand, sten.
3. Grå lera med inslag av grus och tegel.
4. Brun-brungrå, något lerblandad sand.
5. Grå-mörkt grå, sotig och lerig sand.
6. Brun sand.
7. Ljus brungrå lera, något siltig. Stänk av kol- och tegelfnyk. Relativt skarp gräns mot 8.
8. Grå lera, orörd markyta.
9. Asfalt. Skala 1:20.

Figur 64 och 65. Kullerstensstråket A1, schakt 3. Foto mot nordöst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 67. Kullerstensstråket A2, schakt 3. Foto mot väster, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

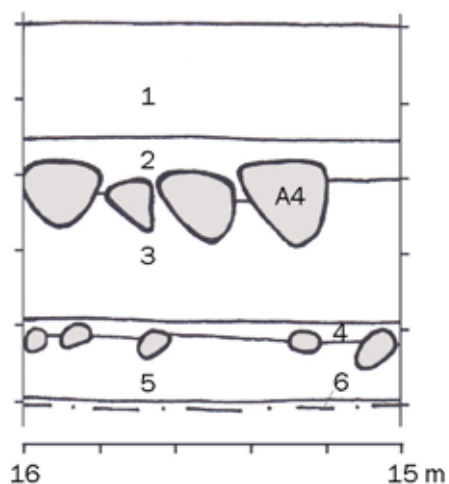
tertjockt lager brun sättsand. Direkt under rännan i A1 var sanden tjockare och i ytan gråfärgad av avloppsvattnet som runnit i den ovanliggande rännan. Rännan var nedgrävd i det understa lagret av grå/brungrå lera något siltig med stänk av kol, grus och små tegelfragment. Sannolikt representerade lagret områdets användning som åkermark innan den här delen av Klostergatan anlades efter 1800-talets mitt.

Längs den norra kanten var stenläggningen (A2, schakt 3) visserligen bättre bevarad, men här framkom den inte i hela sin bredd. Förmodligen har en motsvarande ränna funnits även här, men något norr om schaktets begränsning. Stenläggningens södra kant var jämn och lagd med större stenar, runt 0,15–0,20 m stora. Innanför detta fanns mindre kullerstenar, omkring 0,07–0,12 m stora. Mellan stenarna fanns gråbrun, lerblandad och svagt humös sand. Över stenläggningen fanns här ett relativt rent, brunt sandlager som var hårt packat. De daterbara föremålsfynd som påträffades ovanpå stenläggningarna hörde till 1900-talet (F19–21). Även enstaka ännu mer sentida fynd påträffades, som delar av en aluminiumlist och modernt fönsterglas. Dessa tillvaratogs ej och finns inte med i fyndlistan. Direkt under stenläggningen fanns brun, fin sättsand. Här hittades en hank till ett kärl av yngre rödgods samt en stengodsskärva, troligen en del av ett så kallat selterkrus (F23–24). Under detta, ca 0,75 m under markytan, fanns det troliga odlingslagret och sedan orörda lerlager.

Schakt 3. Sträcka 2, 10–25 m

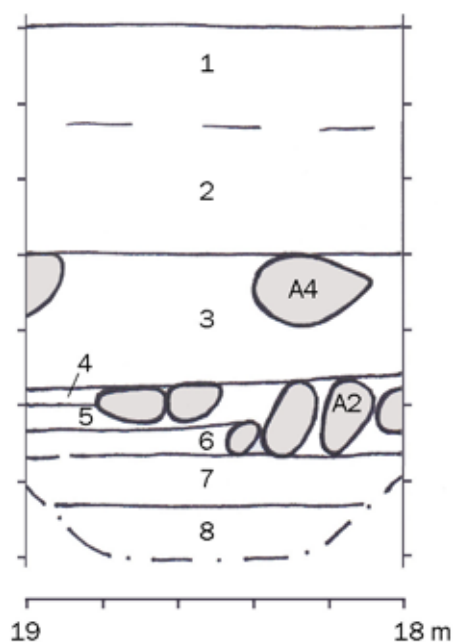
Mellan ca 10 och 12 m fanns ett tvärgående fjärrvärmschakt. I övrigt fortsatte det längsgående dagvattenschaktet i söder även inom denna sträcka. Rörschaktet vek successivt av snett åt väster. Det längsgående rörschaktet medförde att stenläggningen A3 som tidigare syns längs den södra kanten var bortgrävt längs denna sträcka. Markytan var belägen ca 7,5 m ö h vid 10 m och 7,7 m ö h vid 13 m. Höjdskillnaden berodde på att det från 13 m och framåt fanns en upphöjd trottoar längs schaktkanten.

Under det översta bärlagret av grus fanns det från ca 13 m en stenpackning, kallad A6, ca 0,5–0,6 m under markytan. Denna syntes främst i den södra delen av schaktet. Stenpackningen utgjordes av 0,2–0,4 m stora, obearbetade stenar. Även längs den norra kanten syntes stenar av samma storlek men glesare liggande (figur 68–69, schakt 3 sektion 3 och 4, A4). Dessa var belägna något högre, ca 0,4–0,5 m under markytan, men troligen hör båda stennivåerna ihop. Stenpackningen A6 fanns

Figur 68. Schakt 3, sektion 3. Sektionsritning mot nordväst (jfr figur 61). Markytan var belägen 7,6 m ö h.

1. Grus, stenkross och betong. 2. Grus och sand. 3. Brungrå, lerblandad sand med inslag av tegel, grus och kol. 4. Gråsvart, sotigt och något lerigt och humös sand. =A9? 5. Brun, ren sand. 6. Grå lera, något siltig. Skala 1:20.

Figur 69, Schakt 3, sektion 4. Sektionsritning mot nordväst (jfr figur 61). Markytan var belägen 7,6 m ö h.

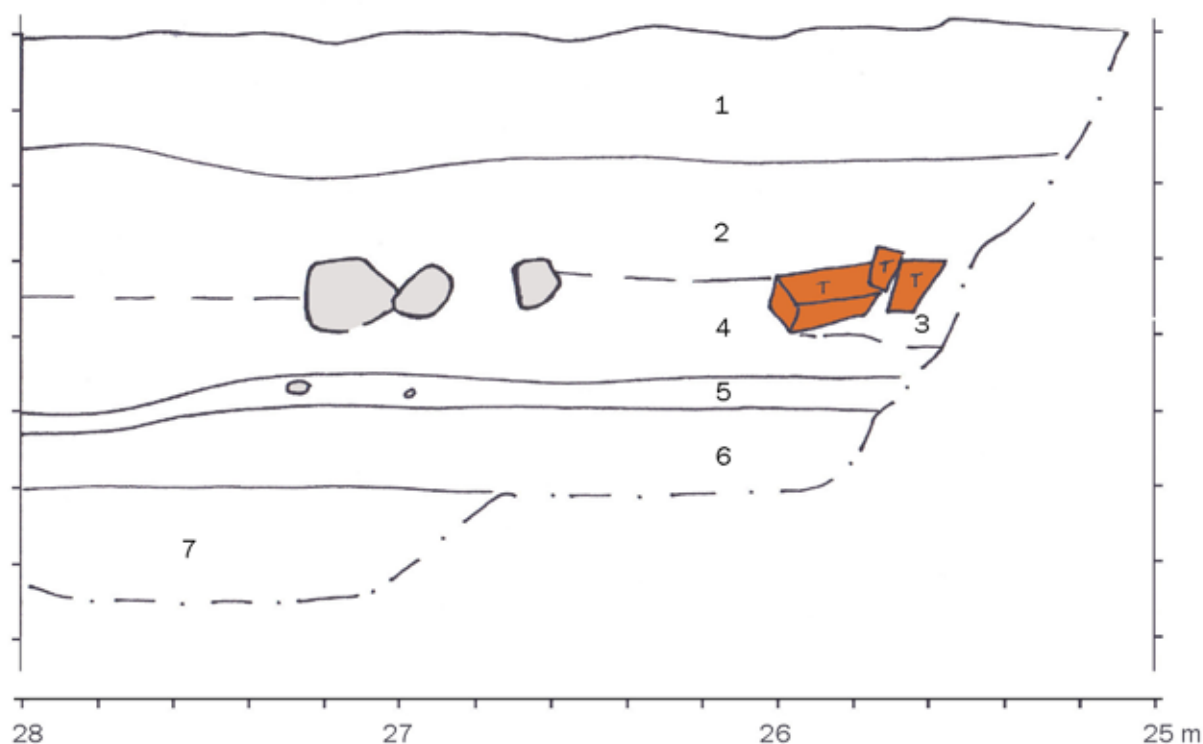
1 Stenkross. 2. Sandblandat grus. 3. Gråbrunt, något siltigt grus, aningen lerblandat. 4. Mörkt gråbrun, humös och lerig sand, något sotigt. 5. Brun sand. 6. Grövre, relativt kompakt, lerblandad sand och grus. A9? 7. Ljust gråbrun, något siltig lera med stänk av kol, och tegel. 8. Ren, grå lera. Skala 1:20.

sammantaget längs en ca 30 m lång sträcka, fram till en betongplint belägen vid 42,8 m.

Under stenarna i A4/A6 fanns ett brungrått lager lerblandad sand med inblandning av tegel, kol och grus. Därunder, ca 0,8 m under markytan, framkom längs den norra schaktkanten delar av den tidigare beskrivna stenläggningen A2. Vid 18 m låg, på samma nivå som A2, två större stenar (A5, schakt 3). Söder om detta, i schaktets mittparti, framkom omkring 0,7 m under markytan ett gråbrunt, lerigt gruslager (motsvarar lager 6, sektion 4). Troligen motsvarade detta den vägbeläggning (A9) som varit samtida med de något lägre belägna, stenlagda kanterna A1, 2 och 3. Under detta lager, ca 0,8 m ned, fanns i mittdelen av schaktet brungrå lera med inslag av silt, grus, tegel, taktegel, sot, kol, murbruk och enstaka stenar. Lagret var ca 0,1–0,15 m tjockt. Därunder framträdde ett decimetertjockt renare lera lager som var grått-brungrått, något siltigt och med ett litet inslag av tegelfragment, kolstänk och grus. Detta motsvarade det tidigare beskrivna, förmodade odlingslagret. Lagerbilden såg något annorlunda ut i sektion 3 och 4 längs

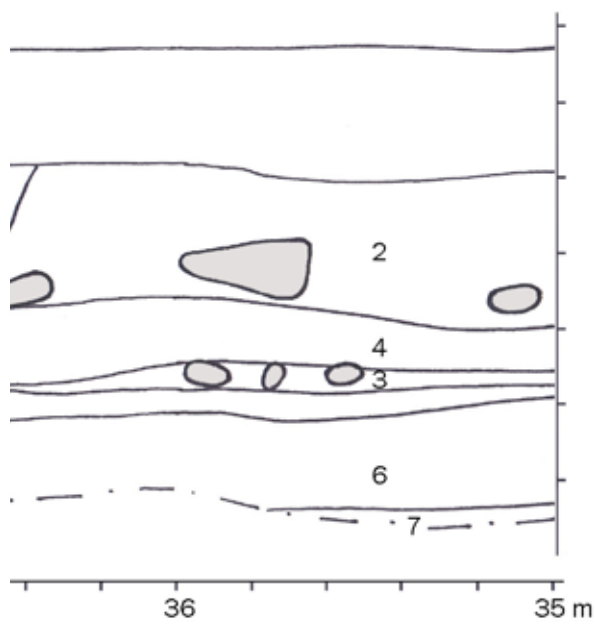
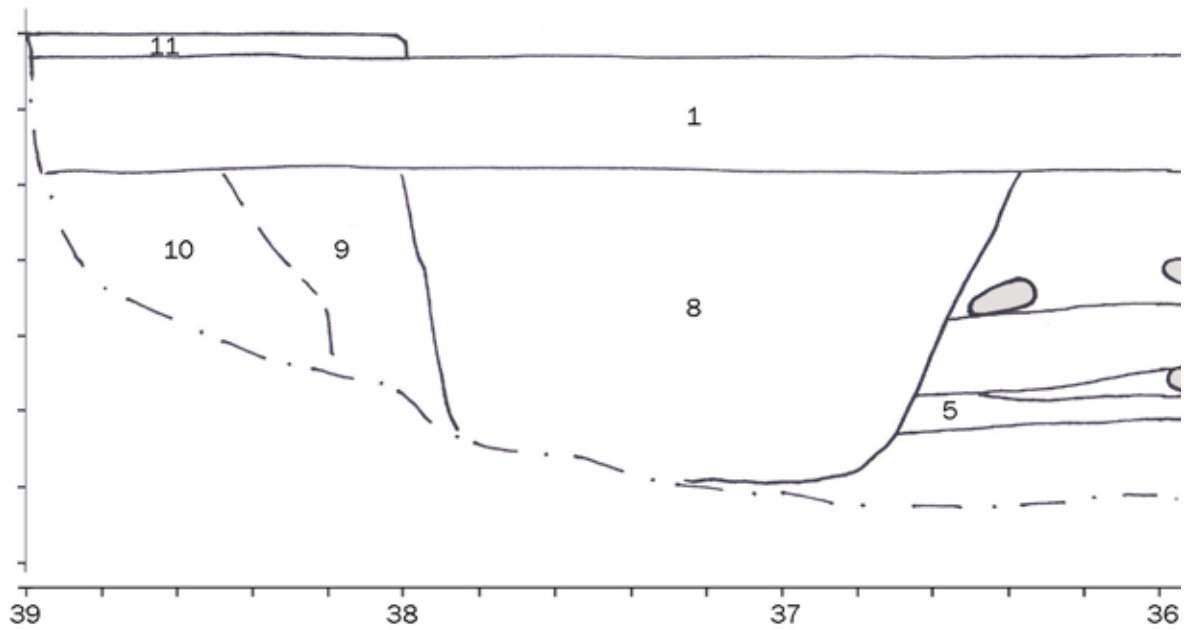

Figur 70. Schakt 3, A6, framtagen i samband med schaktning längs södra spontlinjen vid ca 20 m. Foto mot sydväst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

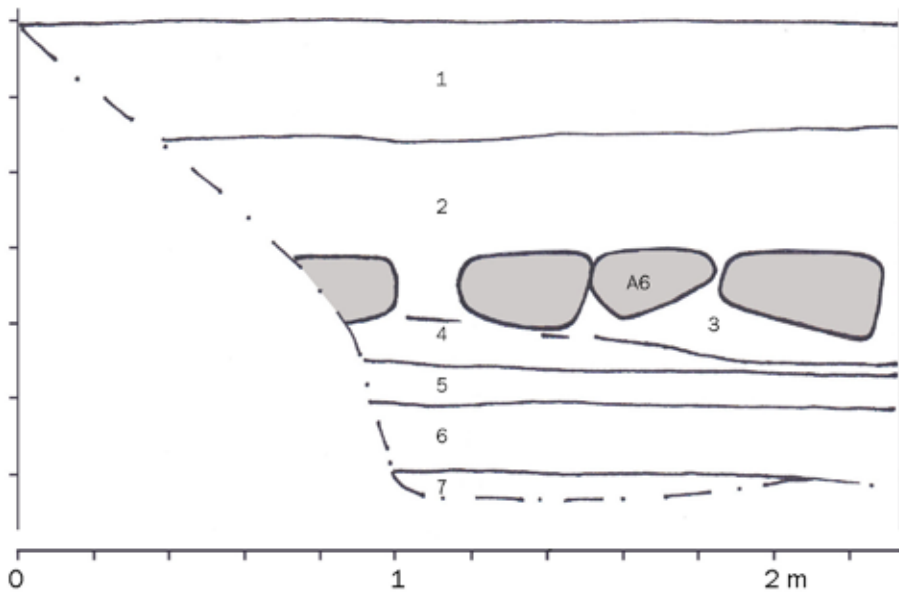
Figur 71. Schakt 3, sektion 5. Sektionsritning mot nordväst mellan 25 och 28 m (jfr figur 61). Markytan var belägen 7,7 m ö h.

1. Grått grus/stenkross. 2. Brunt, sand och grus. 3. Grus och tegel. Rivningsmaterial? 4. Grå, sandig och siltig lera med tegelinslag. Något inslag av trä och grus. 5. Brunt, sandblandat, relativt fint grus. A9, vägyta? 6. Gråbrun, något siltig lera med fnyk av tegel och kol. 7. Grå-gulgrå lera. Skala 1:20.

Figur 72. Schakt 3, sektion 6. Sektionsritning mot nordväst mellan 35 och 39 m (jfr figur 61). Markytan var belägen 7,8 m ö h.

1. Grått grus/stenkross.
2. Brunt. Sand och grus. Inslag av spill efter plattläggning med gula golvplattor.
3. Brun sand med små rundade stenar, ca 0,05–0,07 m stora. A9, vägyta?
4. Grå, sandig och siltig lera med tegelinslag. Något inslag av trä och grus.
5. Brunt, sandblandat, relativt fint grus. A9, vägyta?
6. Gråbrun, något siltig lera med fnyk av tegel och kol.
7. Grå–gulgrå lera.
8. Sandfyllt ledningsschakt.
9. Mörkt brun humös sand. Nedgrävning dagvattenbrunn.
10. Brun sand. Nedgrävning dagvattenbrunn.
11. Asfalt. Skala 1:20.

Figur 73. Schakt 3, sektion 12. Sektionsritning mot nordväst, upprättad i provgrop längs södra schaktkanten (jfr figur 61). Markytan var belägen omkring 7,8 m ö h. 1. Grått grus/stenkross. 2. Brun, sandblandat grus. 3. Brun, grusblandad sand, ingår i A6. 4. Grå, något sandblandad lera. 5. Brun, siltig och något humöst, lerigt grus. A9, vägyta? 6. Ljust gråbrun, något siltig lera med kol- och tegelfnyk. 7. Ljust brun-brungrå ren lera. Skala 1:20.

Figur 74. Schakt 3, schaktning längs norra spontkanten, från ca 42 m och västerut. Här fanns fyra betongplintar med fastgjutna metallrör, troligen från det cykelställ som anas till höger på bilden från 1948 (figur 76). Foto mot sydväst, Linda Qviström/Upplandsmuseet

schaktets norra kant (jfr figur 68–69). Under detta, ca 1,1 m under den nuvarande markytan och ca 6,6 m ö h, framträdde ren postglacial lera.

Schakt 3. Sträcka 3, 25–40 m

Även längs denna sträcka fortsatte den långsgående dagvattenledningen. Eftersom ledningen löpte diagonalt längsmed schaktet hamnade den inom den här sträckan, fram till omkring 38 m där en dagvattenbrunn fanns, i schaktets mittdel vilket gjorde att det bara fanns bevarade lager längs schaktets kanter. Markytan var vid 25 m belägen ca 7,7 m ö h och vid 40 m 7,8 m ö h.

Längs den södra kanten framträdde liksom tidigare stenpackningen A6 ca 0,5–0,6 m under markytan (figur 73). Längs den norra kanten av schaktet syntes A6 däremot inte till. På samma nivå fanns istället enstaka stenar samt vid 25 m en koncentration av murtegel, troligen rivningsmaterial (figur 71, sektion 5, lager 3). Både under detta och under A6 fanns ett sandigt lerlager (figur 71–73, sektion 5,6 och 12, lager 4) och därunder en grusig yta som troligen motsvarade den vägbeläggning som tidigare iakttagits (A9, figur 71–73, sektion 5 och 12, lager 5, sektion 6 lager 5 och 3?). Grusskiktet fanns ca 0,8 m under markytan.

Därunder framträdde som tidigare ett gråbrunt, siligt lerlager med enstaka små fragment av tegel och kol (figur 71–73, sektion 5, 6 och 12, lager 6). Under detta, ca 1,2 m under markytan, fanns orörd lera.

Schakt 3. Sträcka 4, 40–55 m

Från och med sträcka 4 fanns det betydligt fler lämningar än tidigare. Inom denna delsträcka var dessa i huvudsak sentida. De kan till stor del troligen kopplas till uppförande av Nannaskolan på 1870- respektive 1940-talet samt till den byggnad som före 1800-talets mitt fanns inom den nuvarande vägsträckningen (se nedan, sträcka 5–6). Möjligen kan en del av gatan också ha använts som arbetsplats i samband med 1860-talets järnvägsbygge. Vissa spår, som stenpackningen A6, kan vara ännu senare. Dessa kan ha tillkommit i samband med uppförandet av byggnaden på Klostergatan 21 som stod klar 1980.

Markytan var vid undersökningstillfället belägen runt 7,85 m ö h längs den aktuella sträckan. Den stenpackning som tidigare framkommit, A6, syntes längs norra schaktkanten (spontschaktet) fram till en betongplint belägen vid 43 m. Denna var den första av fyra likadana plintar, med fastgjutna metallrör (figur 74). Sannolikt har de utgjort funda-

ment till det cykelställ som framskymtar i samma läge på ett foto från 1948 (figur 76).

Vid ca 47,6–49 m framkom längs den norra schaktkanten två betongplattor som var 0,75 m breda och fortsatte in i schaktkanten i norr (ej inritade på planritning). Dessa var belägna 0,85 m under markytan. Söder om detta fanns ca 0,35 m breda och minst 0,55 långa betongplintar ca 0,6 m under markytan vid 52,7 m, 57 m, 61,2 m samt 65,3 m – alltså med ungefär 4 m mellanrum. Troligen hör dessa till det staket som syns på bilden från 1948 (figur 76). Vad de lägre belägna betongplattorna använts till är mer oklart. Möjligen har de använts i samband med byggnationen av huset på Klostergatan 21.

Inget spår av den stenlagda kanten A2 framkom inom den här sträckan, däremot fanns grusskiktet/vägbeläggningen A9 kvar, här ca 0,8–0,9 m under markytan. Längs den södra kanten, som inte längre var störd av något långsgående ledningsschakt, fanns däremot åter rester av en stenlagd kant. Den kallades här A7 men är troligen en fortsättning på A3.

Vid ca 48 m skilde sig den lagerbild som framträdde inom den mittersta delen av schaktet något från tidigare. Ungefär 0,6–0,7 m under markytan och alltså strax över den tidigare iakttagna mark-/vägnivån, fanns här ett sotblandat lager (A35) direkt under det moderna bärlagret av grus. På samma nivå fanns grunda, decimeterbredda rännen som löpte parallellt med schaktet. Dessa var inte tydligt avgränsade i längsriktningen men har varit minst en meter långa. I och i anslutning till dem påträffades mer sot och kol och i något fall även järnslag – möjligen från smide eller svetsning. I det sotiga lagret fanns vid omkring 48–49 m även ett stenkolsfragment, ett fragment av ett flintgodskärl, en del av ett kritpipsskaft samt taktegel och enstaka järnföremål (F83–88). De grunda rännen och slaggen gjorde att ytan gav intryck av att ha använts som arbetsyta vid t.ex. svetsning. Möjligen har detta skett i samband med järnvägsbygget på 1860-talet. Lagret och fynden i det kan dessutom förmodligen sättas i samband med rivningen av den byggnad som fanns mitt i den nuvarande gatan innan Klostergatan förlängdes österut (se nedan, sträcka 5–6).

Det sotfläckiga lagret tog slut vid ca 51,5 m, där det avslutades av en tvärgående, grund ränna med kullersten i fyllningen (A36). Efter denna fanns, direkt under det moderna bärlagret under asfalten, spridda kullerstenar (A39), möjligen rester efter en stenläggning. Stenarna var dock relativt stora, omkring 0,15–0,30 m, och det är möjligt att de istället utgjort en stenpackning som motsvarat A6. Under

Figur 75. Skolan i kvarteret Nanna innan den nuvarande uppfördes. Bilden är tagen 1945 från järnvägen, mot sydväst. I bildens vänstra kant framskymtar den ut-
husbyggnad som också finns med på kartan från 1882 (figur 14). Foto Ivar Laurén/
Upplandsmuseet.

Figur 76. Den nybyggda Nannaskolan 1948, från korsningen mellan Kungsgatan och Klostergatan. Inne i skuggan på Klostergatan syns ett cykelställ. Sannolikt var det fundamenten till detta ytterst väl förankrade cykelställ som framkom vid schaktningarna 2020. Foto Gunnar Sundgren/
Upplandsmuseet.

detta, ca 0,7–0,8 m under markytan, fanns på samma nivå som den tidigare, sotiga ytan A35 funnits ett lerlager med mycket tegel i (A40, sektion 8, lager 10). Även murbruk och kol fanns i detta.

Under de hittills beskrivna lagren, omkring 0,8 m under markytan, fanns längs hela sträckan brungrå något siltig lera med stänk av tegel, grus och kol (motsvarar sektion 8, lager 11). Ett kritpipsfragment iaktogs på samma nivå. Under detta, med början ca 0,9 m under markytan, framkom naturlig postglacial lera (motsvarar sektion 8, lager 12).

Schakt 3. Sträcka 5, 55–70 m

Även inom denna delsträcka fanns lämningar som troligen kan kopplas till det sena 1800-talets och till 1900-talets verksamhet i området. Från och med sträcka 5 fanns dock i högre grad än tidigare även äldre lämningar vilka sannolikt hör till områdets användning före stadsutvidgningen åt öster.

Markytan längs den aktuella sträckan var vid undersökningstillfället belägen runt 7,85 m ö h. Den norra kanten av schaktet var delvis störd av den rad av betongfundament som troligen hört till det staket som finns avbildat i figur 76. Även norr om betongfundamenten fanns sentida nedgrävningar, troligen längsgående. Detta gör att lagerbilden i sektionsritningarna 8–11, som upprättades i samband med att det norra spontschaktet grävdes, inte helt motsvarade den som senare kunde noteras i schaktets mittdel. Längs den södra kanten av den nedslagna spontanen fanns vidare ett elledningsschakt. Utöver detta fanns inga sentida nedgrävningar inom sträckan.

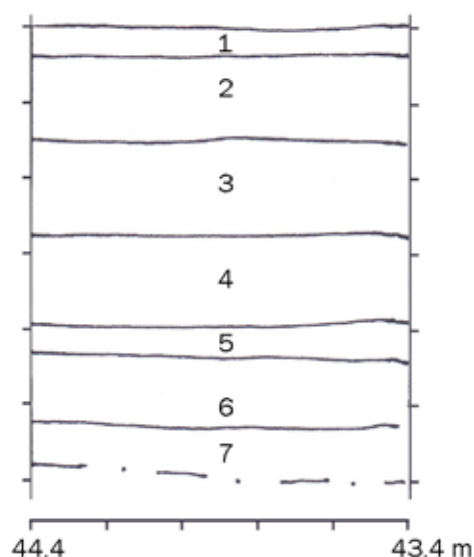
I schaktets mittdel utgjordes det översta markskiktet liksom tidigare av asfalt samt ett bärlager av grus. Sammantaget var skiktet omkring 0,6–0,7 m tjockt. Längs den södra schaktkanten syntes liksom inom den föregående sträckan rester av en stenläggning. I en av de provgropar som grävdes innan spontanen (PG4) syntes dels den stenlagda kanten (A3, schakt 3) 0,7 m under markytan, dels en övre nivå med något större och mer glest placerade stenar (A39). Direkt norr om den stenlagda kanten A3 fanns på ungefär samma nivå en brun, grusig yta, sannolikt motsvarande vägytan A9. Direkt under den fanns liksom inom föregående sträcka A40 som här var mer sotfläckigt i ytan. Detta var här ca 0,15 m tjockt och utgjordes av siltig och sandig lera med gott om tegel och med inslag av kol och enstaka järnföremål, bland annat ett gångjärnsbeslag, samt smältor/slagg och djurben. I samma lager hittades ett kakelfragment,

möjligen från väggkakel, samt enstaka fragment av buteljglas, flintgodts samt fönsterglas (F149–159).

Under det sotiga lagret A40, som fortsatte fram till diket A8, fanns gråbrunt, lerblandat grus. Lagret framträdde ca 0,85 m under markytan. Därunder fanns gråbrun något siltig och aningen grusblandad lera med stänk av tegel och kol, beläget omkring 0,9 m under markytan i den norra delen av schaktet (motsvarar lager 11 i sektion 8, lager 5 i sektion 10 samt lager 9 i sektion 13). Vid ca 55 m och alltså öster om diket A8 påträffades fragment av porslins- och flintgodtskärl (F139 och 140) i lagret. Troligen hör fynden till 1800-talet, då ytan fortfarande ingick i stadens åkermark. Under detta lager, omkring 1–1,1 m under dagens markyta, fanns orörd postglacial lera.

I schaktets mitt, vid ca 56 m, påträffades en del av en fisk (se figur 123) vid den fortsatta schaktningen i det naturligt avsatta lerlagret. Fyndet gjordes ca 1,9 m under markytan, vilket motsvarar ca 5,95 m ö h. Enligt osteologen Leif Jonsson rör det sig om den ena sidan av en abborre. Fjällen samt delar av stjärtfenan och enstaka ben (muntligen) fanns bevarade. Fjäll från fisken har ¹⁴C-daterats och fick en mesolitisk datering, troligast till 4964–4796 f.Kr. (bilaga 4, prov 1 UA67020).

Vid 60 m framkom det redan nämnda diket A8 ca 1,1 m under markytan. Diket syntes både i två av de provgropar som grävdes här (PG2 och

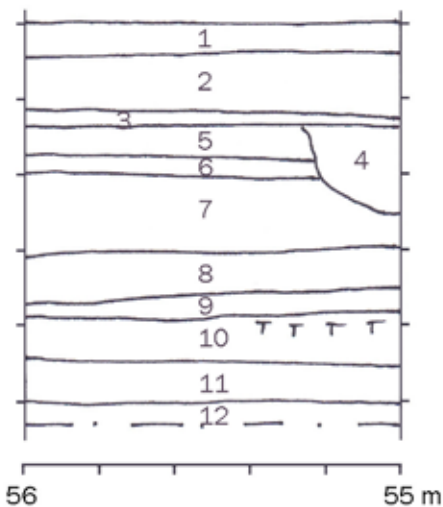

Figur 77. Schakt 3, sektion 7. Sektionsritning mot nordväst mellan 43,4 och 44,4 m (jfr figur 61). Markytan var belägen 7,8 m ö h.

1. Asfalt. 2. Brun sand. 3. Stenkross. 4. Brun-gråbrun, något siltig och grusig lera. 5. Brunt, sandblandat grus. A9, vägyta? 6. Brun-brungrå, siltig lera med tegel- och kolfnyk. 7. Ljust brun-gråbrun, ren lera. Skala 1:20.

Figur 78. Schakt 3, södra spontlinjen. A7 vid ca 50 m. Foto mot sydväst Linda Qviström/Upplandsmuseet.

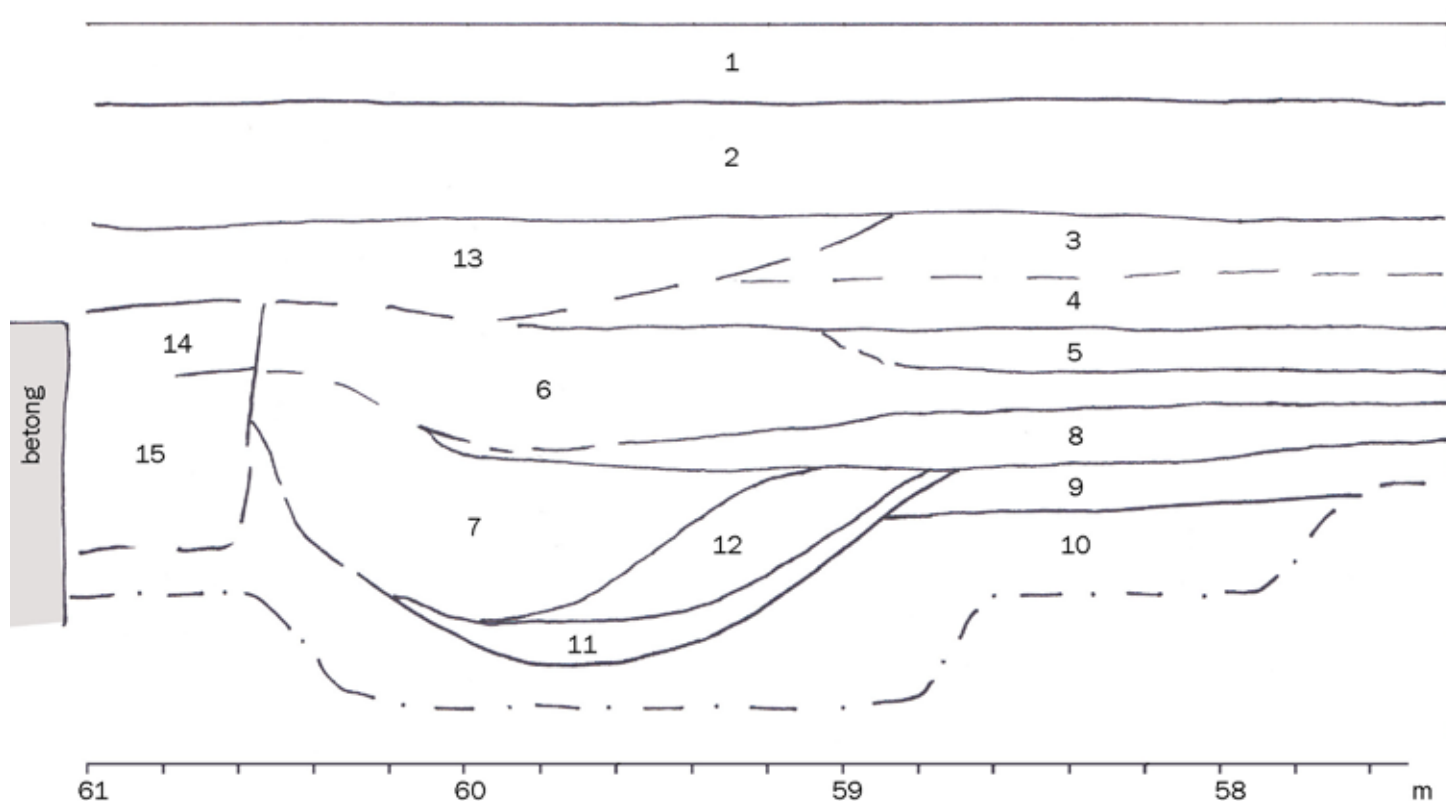
Figur 79. Schakt 3, sektion 8. Sektionsritning mot nordväst (jfr figur 61). Markytan var belägen 7,85 m ö h.

1. Asfalt. 2. Stenkross. 3. Betongfragment. 4. Lerblandat grus. 5. Grus med asfaltsbitar i. 6. Grus/små kullerstenar i brun sand. 7. Brun sand. 8. Grå, något grusblandad lera. 9. Brun, humös sand, något lerinslag. 10. Gråbrun lera med tegel och något grus. =A40 11. Gråbrun något siltig lera med fnyk av tegel och kol, något grusblandad. 12. Ljust brun-gulbrun, ren lera. Skala 1:20.

PG4), i schaktet längs den norra spontlinjen och vid schaktningen av mittdelen. Underst i det 1,3 m breda och upp till omkring 0,6 m djupa diket fanns ett decimetertjockt lager gråbrun, något siltig och grusig lera med stänk av tegel och kol (figur 80, sektion 9, lager 11). Möjligen hör detta lager till en tidigare användning av diket, medan de resterande fyllnadslagren av fyndmaterialet att döma tillkommit då diket fyllts igen med rivningsavfall, delvis blandat med jord som troligen kommer från områdets kålgårdstid. Längs den östra kanten av diket fanns ett brunt, sandigt och humöst lager med mycket gott om fönsterglas (figur 80, sektion 9, lager 12). Delar av glaset tillvaratogs (F120). I samma lager fanns även taktegel, enstaka fragment av spegelglas och ugnskakel samt buteljglas, flera olika keramikkar (yngre rödgods, vitbrännande lergods samt flintgods) och enstaka järnföremål (F109–121). Ett av de föremål som tillvaratogs var en kniv med brett blad, smal tånge och hoprullad spets. Spetsen ser ut att ha omformats medvetet, möjligen genom att bladet smitts om (F111, se bilaga 6). I samband med schaktningen vid A8 påträffades också ett munspel (F160). Ett annat föremål som hittades i A8 var en tegelsten med avfasad kant, troligen en del av en sockel eller omfattning till en portal eller ett fönster (F166). I diket mitt, i ett något senare tillkommet fyllnadslager, fanns inte fönsterglas och taktegel i någon större utsträckning, däremot ett stort antal fragment buteljglas och djurben. I diket södra ända fanns ett lerigt och sotigt lager med gott om murtegel.

Diket A8 har troligen återfyllts i samband med rivningen av den byggnad som enligt två kartor från 1835–1855 (se Bakgrund) fanns inom den nuvarande Klosterгатans sträckning. På Taubes karta finns, som tidigare nämnts, förutom huset även ett dike utritat. Läget stämmer överens med A8. Diket finns också med på Brolins karta från 1770, däremot inte på kartan från 1702. På denna finns å andra sidan inga detaljer utritade utanför stadsgränsen (se Bakgrund). På kartan från 1858, som alltså bara är tre år yngre än Taubes karta, är både byggnaden och diket borta. Som diskuterades i bakgrundsavsnittet hade vid det här laget beslut fattats om en ny planläggning av området. Det som avspelas i kartan är det påbörjade förverkligandet av stadsomvandlingen. Det är troligt att det var i samband med den stora omdaning av området som byggnaden fick rivs och diket läggas igen.

Troligen hör åtminstone delar av fynden i diket fyllnadslager till det rivna huset. Delar av dem tycks dock vara yngre än detta. Möjligen har diket återanvänts i täckt form, kanske som dagvatten-

Figur 80. Schakt 3, sektion 9. Sektionsritning mot nordväst (jfr figur 61). Markytan var belägen 7,85 m ö h.

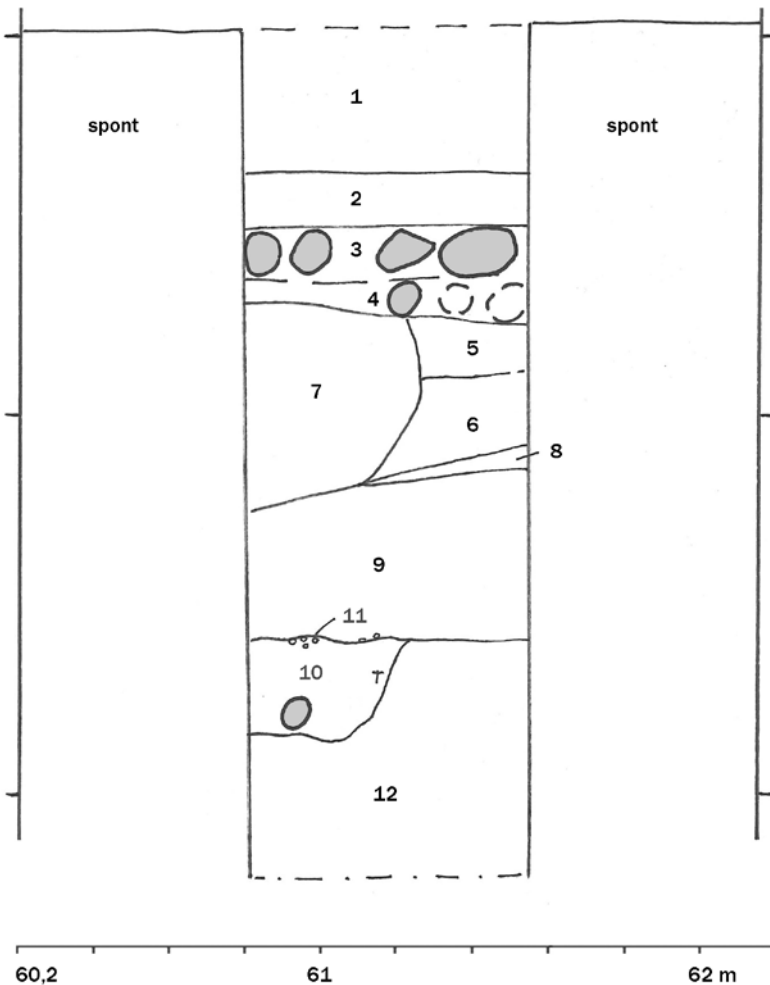
1. Asphalt, 2. Grus, stenkross, sand, 3. Grus och kullersten, 4. Brun sand, 5. Grå lera, något grusig, 6. Brun siltig och humös lera, 7. Grå lera med strimmor av brun, siltig och humös sand, 8. Brun, humös sand med gott om tegel, glas och något kakelugnsfragment, 9. Brungrå, siltig lera med stänk av tegel och kol, 10. Grå-grågul, postglacial lera, 11. Mörkt brun, humös och grusblandad sand med strimmor av kol och sot. Inslag av tegelfragment, 12. Brun-gråbrun lerblandad och siltig sand med tegelfragment, grus och rena lerfläckar, 13. Brungrå, grusblandad och siltig sand. Omrört, 14. Brun, grusblandad sand. Nedgrävning för betongplint, 15. Lera. Nedgrävning för betongplint. Skala 1:20.

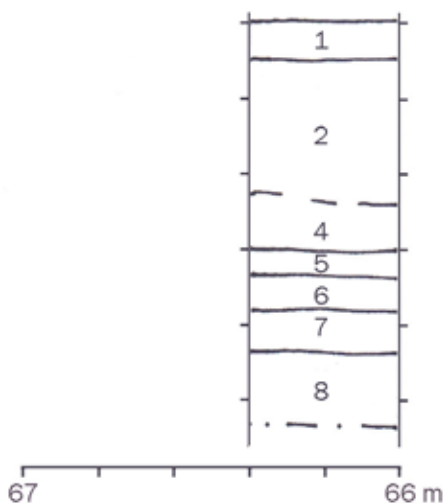
Figur 81. Diket A8, schakt 3, i sektion i det norra spontschaktet. Jfr sektion 9, figur 80. Foto mot nordöst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

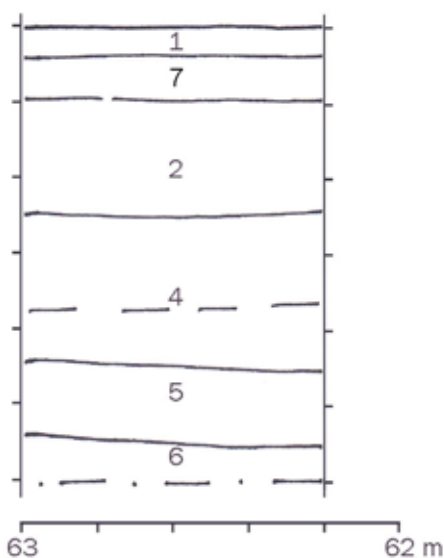
Figur 82 (till vänster). Diket A8, schakt 3, i plan. I den nedre, vänstra kanten syns det fönsterglasbemängda lager som har nummer 12 i sektionensritningen (sektion 9, figur 80). Foto mot sydväst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 83. Schakt 3, sektion 13. Sektionsritning mot sydväst (jfr figur 61). 1-2. Sand och grus, 3. Kullerstenar, 0,15-0,20 m stora, i brungrå, något lerblandad sand, 4. Kullerstenar, ca 0,10-0,15 m stora. Brun sand under stenarna. Mellan stensikten mörkt gråbrun, något humös sand, 5. Mörkt brungrå-grå, sotig och humös, lerig sand med tegelstänk, 6. Brungrå lera med enstaka stenar och stänk av kol och tegel, 7. Brun sand med grus. Litet inslag av lera och tegel. Kanten av diket A8, 8. Mörkt gråbrun-brun, humös och lerig sand, 9. Brungrå, något siltig lera. Stänk av tegel och kol, 10. Mörkt brungrå, smetig lera. Något humös och sotig (?). enstaka stenar och tegelbitar. =A38. I lagret hittades F129, en del av en skolsula, 11. Tunn nivå med tunna kvistar/ris, 12. Grå, ren lera. Skala 1:20.

Figur 85. Schakt 3, sektion 11. Sektionsritning mot nordväst (jfr figur 61). Markytan var belägen ca 7,85 m ö h. 1-2. Stenkross och grus, 3. Markduk, 4. Brun sand, 5. Brun, humös och lerig sand, 6. Grå lera med litet grusinslag, 7. Gråbrun siltig lera med litet inslag av grus och kolstänk, 8. Lera, orörd marknivå. Skala 1:20.

Figur 84. Schakt 3, sektion 10. Sektionsritning mot nordväst (jfr figur 61). Markytan var belägen 7,85 m ö h. 1. Asfalt, 2. Grus, stenkross, 3. Markduk (finns från 61,4 m och fram till ca 70 m), 4. Brun-brungrå, lerblandad sand med inslag av tegel och kalkbruk. Enstaka fragment av buteljglas, 5. Grå-brungrå siltig lera med kolstänk, 6. Orörd lera, 7. Stenkross. Skala 1:20.

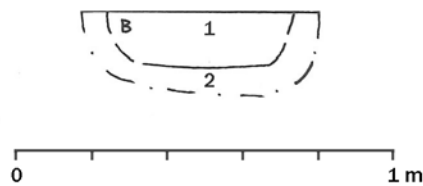
kanal, för att slutligen fyllas igen i samband med 1900-talets byggnadsprojekt, kanske då den nuvarande Nannaskolan uppfördes.

Det är vidare möjligt att också de spår av brandlager som syntes inom sträcka 5 hör samman med rivningen av huset. Det är tänkbart att det har drabbats av brand eller medvetet bränts ned men eftersom det tegel och fönsterglas som påträffades i diket inte var brandskadat är det troligare att ytan intill diket använts för att elda rivningsavfall på. Den kan därefter också ha nyttjats som arbetsyta vid järnvägsbygget på 1860 talet, då området ännu var under omvandling, eller då den äldre Nannaskolan byggdes på 1870-talet. Detta skulle kunna förklara spåren av smides- eller möjligen svetsavfall öster om diket A8 (främst i A35 men även i A40).

Vid schaktningarna under botten av diket A8, strax väster om detta men längs samma linje, framträdde tre nedgrävningar i den naturligt avsatta leran. Två var rundade och runt 0,5 m i diameter (A10 och 11) medan den tredje var något smalare och rännenformad (A12). Ytterligare en nedgrävning syntes i den södra schaktväggen (A38, se sektion 13, lager 10). Möjligen rör det sig om botten av ett äldre dike, där möjligen stående stolpar i så fall kan ha ingått i någon form av palissad/plank. Bara botten av anläggningarna kunde dokumenteras och den ena av de rundade groparna (A11) var dessvärre till största delen bortgrävd vid dokumentationstillfället. Det är därför osäkert om det rörde sig om ett stolphål eller om en svacka i förlängningen av den relativt flacka rännan A12. I rännan A12 påträffades en vriden gren, troligen en del av en hank. Ett prov från denna har ¹⁴C-daterats. Analysen pekar på en mest sannolik datering till 1600-tal, troligen runt århundradets mitt (se bilaga 4, prov 2 Ua-67021). Detta gör att det är möjligt att hanken hör till en hägnad som sattes upp vid eller i närheten av diket i samband med den gatureglering som inleddes på 1640-talet. I A11 påträffades ett krus med mer osäker datering, men möjligen hör även detta till 1600-talet (F80).

Efter diket A8, alltså väster om detta, fanns som redan nämnts ingen fortsättning på brand- eller rivningslagret A40. På samma nivå, ca 0,7 m under markytan, syntes istället ett sandigt, något humöst lager med gott om tegel. I detta fanns även murbruk och kol (motsvarar sektion 11, lager 5). Möjligen rör det sig även här om rivningsrester efter den nämnda byggnaden.

Under detta lager fanns grå, något grusig lera med enstaka djurben, troligen slaktavfall. Bland annat fanns käkben från får/get och gris.

Figur 86. Sektionsritning mot norr, botten av A12. Övre delen var bortschaktad vid dokumentationstillfället. Schaktets botten är här belägen ca 2 m under aktuell markyta. 1. Brungrå, något siltig och humös lera med litet inslag av träfragment och djurben. Skala 1:20.

Vid 66,5 respektive 69 m framkom tegel- respektive stenskodda stolphål. Det östra, tegelskodda stolphålet (A13), var något mindre än det västra (A14) men sannolikt har stolphålen ingått i samma konstruktion. Det är tänkbart att stolphålen kommer från grindstolpar hörande till 1860-talets skolbyggnad. De var belägna mitt för den gång som sträckte sig från skolans huvudbyggnad och fram till Klostergatan och som exempelvis finns utritad på kartan från 1882 (figur 14). Ett annat alternativ är att stolphålen har ett samband med den tidigare nämnda rivna byggnaden i nuvarande Klostergatan.

Schakt 3. Sträcka 6, 70–93 m

Fram till 68,5 m spontades båda kanterna av schakt 3. Därefter grävdes schaktet istället utan spontning. I den här delen av schaktet grävdes därför inga spontschakt längs kanterna varför hela schaktbredden grävdes på en gång. Schaktningarna skedde dock av praktiska skäl i korta etapper, där omkring 4 m av ytan grävdes ur i varje omgång varefter schaktets botten efterhand täcktes med markduk och grus.

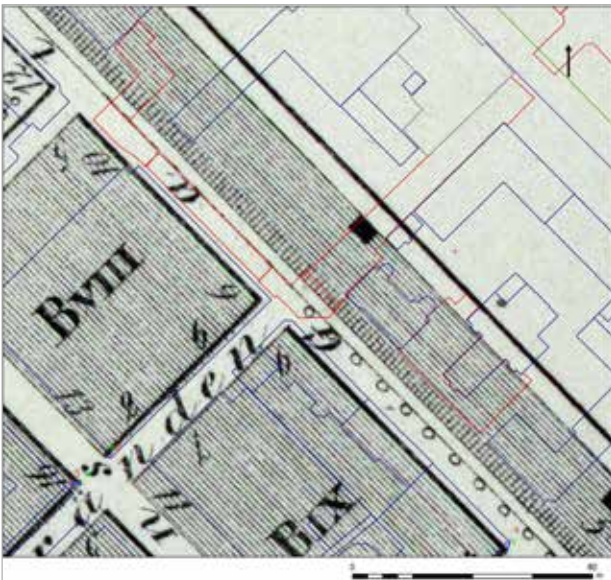
Överst i schaktet fanns det liksom tidigare asfalt och därunder ett bärlager av grus. Gruslagret var något tunnare i början av sträckan. Sammantaget utgjorde asfalt och grus ett 0,4–0,5 m tjockt skikt. Vid ca 72 m framkom en yta med tegel och murbruk direkt under det översta gruslagret. Murbruket bildade delvis ett sammanhängande, tunt flak (A15, se figur 88). Ett fynd, en spik, hittades i lagret (F141). Det gick inte att se några ursprungliga begräsningar men murbruksytan har varit mer än 1,5 m bred och mer än 2 m lång. Sannolikt är murbruket de sista resterna efter den byggnad som enligt kartan från 1855 (figur 12 och 89) ska ha stått just här. Byggnaden finns även med på en karta från 1835 och på laga skifteskartan, fastställd 1854 (LMM 03-UPS-56; LMS B70-1:36). Troligen utgör kalkbruket botten av en skorstensstock men det är också tänkbart att det bildat underlaget för ett

Figur 87. Under diket A8 framträdde tre nedgrävningar, varav två möjliga stolphål (A10–12). Ytterligare en nedgrävning syntes i schaktväggen i söder (A38, se sektion 13). Foto Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 88. Murbruks- och tegelyta (A15, schakt 3). Troligen rester efter den byggnad som finns utritad på kartor mellan 1835 och 1855. Foto mot söder, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 89. Utsnitt ur Taubes karta från 1855, rektifierad efter dagens karta.

Figur 90. Diket A16 och den förmodade odlingsbädden A24 i plan, under pågående schaktning (schakt 3). Foto mot sydväst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

golv. Byggnaden tycks bokstavligen ha jämnats med marken då den revs. Inga uppstickande rester fanns kvar efter någon stengrund eller eldstad, vilket sannolikt har att göra med att den nya vägen, Klostergatans förlängning, anlades direkt ovanpå den yta där huset stått.

Utifrån 1855 års karta går det att utläsa att byggnaden varit omkring 8,5×6 m stor och att den legat tvärs över den senare anlagda Klostergatan, i samma riktning som Kungsgatan. Den östra långsidan låg i linje med det senare uppförda huset med adress Klostergatan 19. Med utgångspunkt i de lämningar som framkom vid schaktningarna i Klostergatan går det dessutom att konstatera att byggnaden inte haft någon källare. Förutsatt att rivningsmaterialet i och runt diket A8 kommer från denna byggnad har den haft tegeltak och minst en kakelugn. Större mängder murtegel har också använts i byggnaden men om detta material funnits i väggarna eller enbart i murstocken är oklart. I diket påträffades vidare en avfasad tegeldetalj, möjligen en del av en omfattning eller sockel (F166).

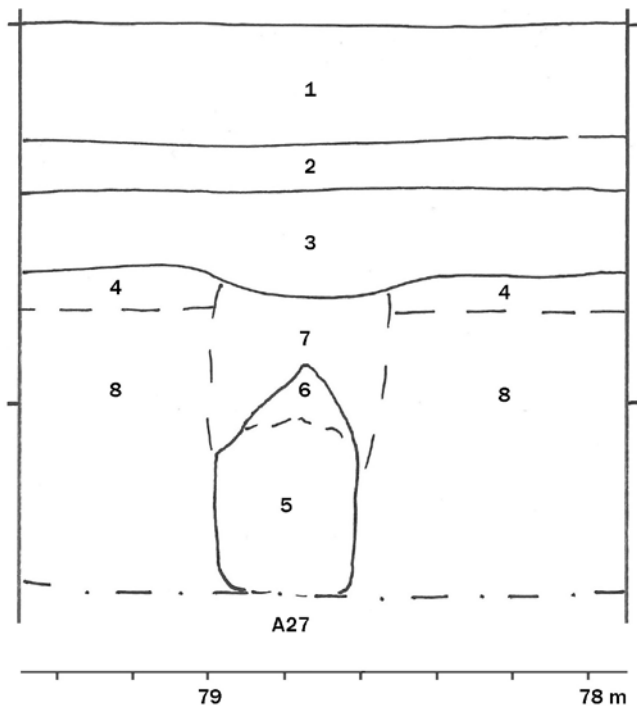
Under murbruks- och tegellagret fanns brun, humös och lerblandad sand med någon tegelbit. I sektion 14 motsvaras detta av lager 2. Att murbrukslagret inte syns i sektionen beror troligen på att den längsgående kullerstenlagda rännstenen senare anlagts här. Under det sandiga lagret, som kan ha förts på för att jämna ut ytan innan huset uppfördes, fanns ett lerigt sådant – i sektion 14 betecknat som lager 3. Detta lager var gråbrunt, något siltigt och humöst och innehöll enstaka fragment av kol och tegel. I lagret fanns även enstaka djurben samt fragment av keramik och glas. Under dessa lagret, ca 0,8 m under markytan, fanns ett gråbrunt lerlager med litet inslag av grus och mindre stenar. Under detta lager, runt 0,9 m under markytan, fanns ren postglacial lera. Längre fram, vid ca 75–83 m, framkom ett åter ett sotigt lager (sektion 14, lager 11) ovanpå det nyss beskrivna lager 3 (sektion 14).

Vid ca 70 m framkom ännu ett dike, A16. Detta var bredare, ca 1,7 m, än det tidigare beskrivna diket A8. Djupet har varit ca 1 m. I diket västra kant fanns en grundare nedgrävning, A24. Denna framstod i plan till en början som en del av diket men i sektionen syntes det tydligt att det var fråga om en separat nedgrävning, sannolikt den första i raden av troliga odlingsbäddar som framkom i den västra delen av schaktet och som vi återkommer till.

Den stratigrafiska relationen mellan de båda nedgrävningarna A16 och A24 var något oklar men det är troligt att den senaste generationen av diket A16 grävts igenom kanten av A24. Den flacka ned-

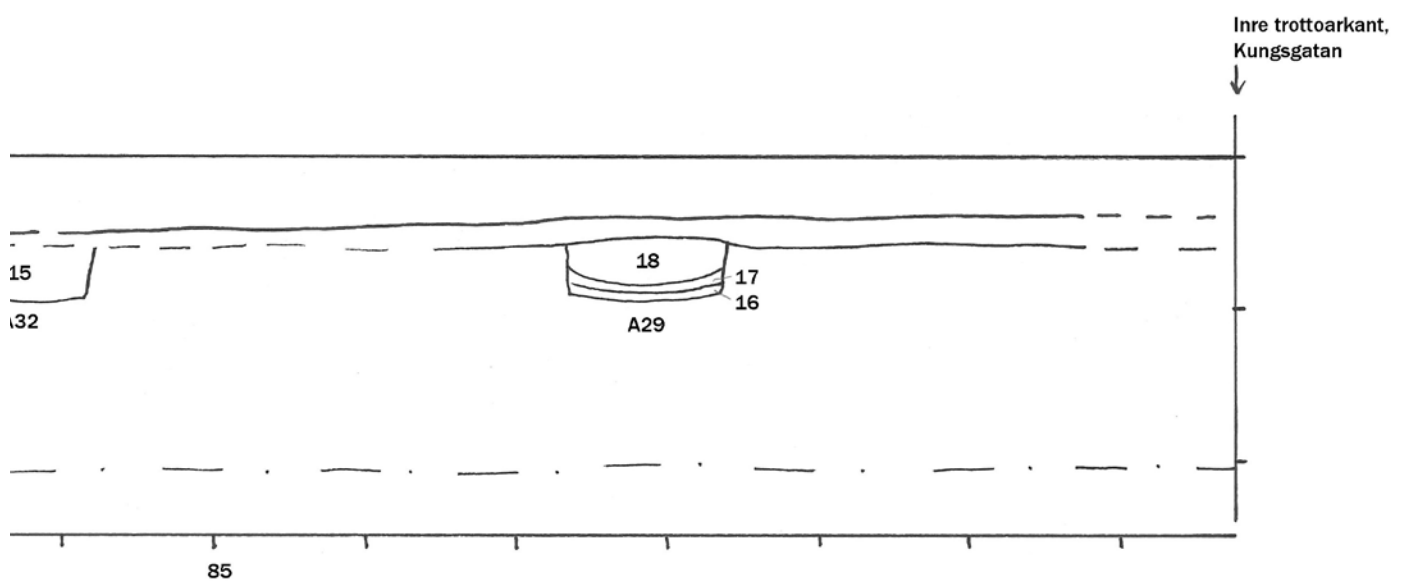
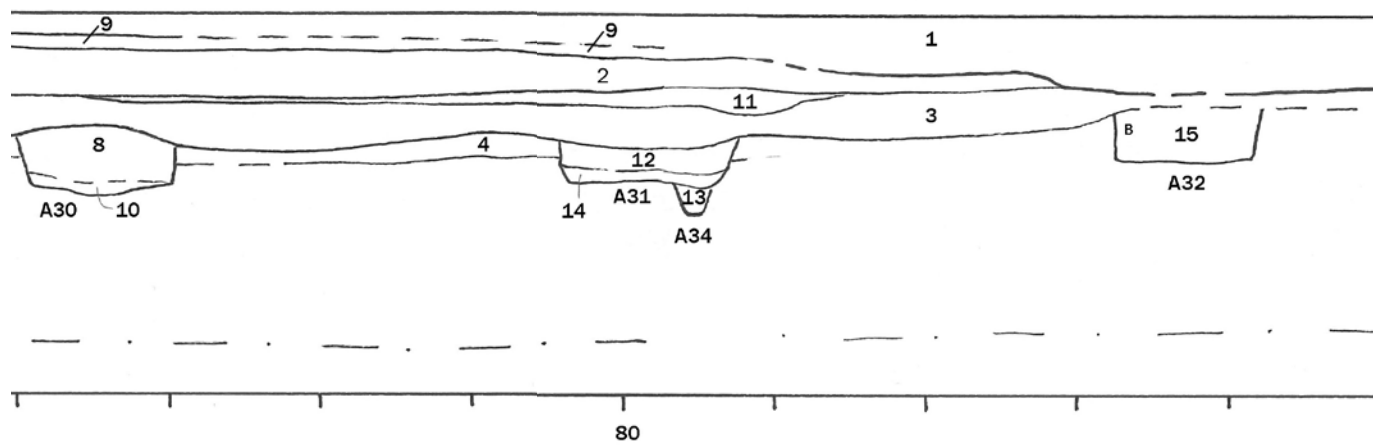
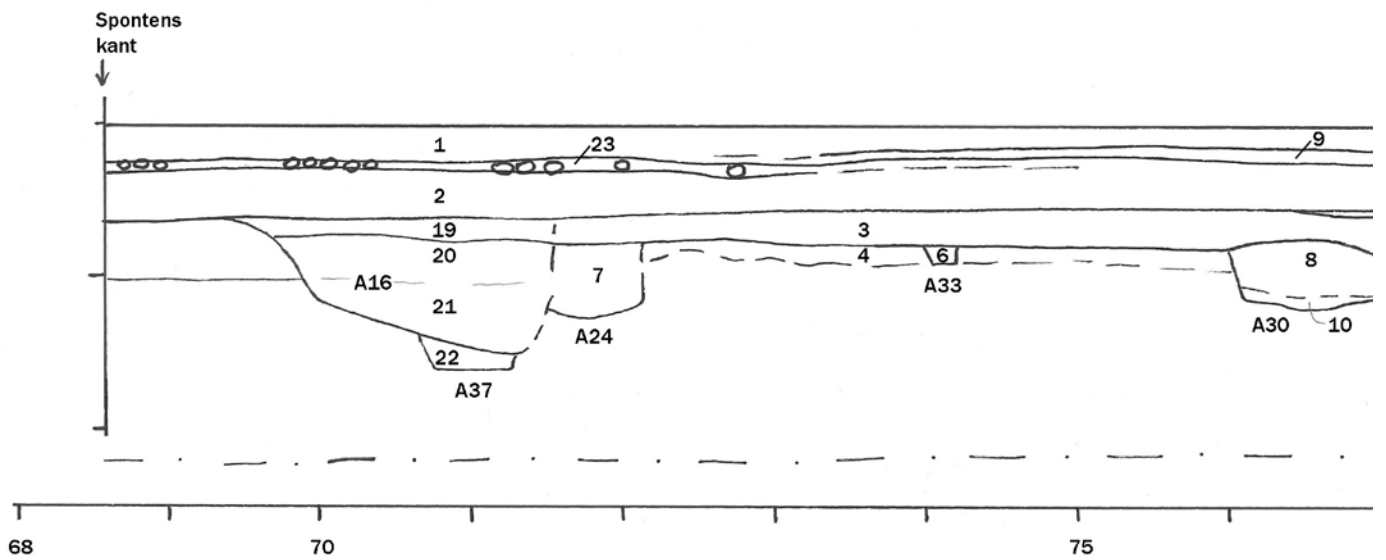

Figur 91. Hålet efter kubben A27, schakt 3. Foto mot nordväst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 92. Schakt 3, sektion 15 mot nordväst (jfr figur 91).
 1. Stenkross samt längsgående elledning, 2. Brun. Grusblandad sand, 3. Brun-gråbrun, siltig och humös lera med stänk av tegel och kol, 4. Otydligt skikt av aningen siltig lera, 5. Hålrums efter kubb, A27, 6. Mörkt brungrå lera, färgad av trärester. Grå lera, aningen porös. Nedgrävning för kubben? 8. Grå, ren lera. Skala 1:20.

Figur 93 (motsatt sida). Schakt 3, sektion 14. Sektionsritning mot sydöst (jfr figur 61). 1. Grus och stenkross, 2. Brun, humös och lerblandad sand, 3. Mörkt gråbrun siltig och något humös lera med inslag av grus, tegel, sot och kolbitar, 4. Grått-brungrått, något siltig lera. Otydlig avgränsning, 5. Brun-gråbrun, ren lera, 6. Brungrå, siltig och något humös lera, 7. Likt 3 men sandblandat och med enstaka djurben samt med mer grus och tegel, 8. Likt 3 men mindre homogent samt med inslag av rena lerfläckar, 9. Grå, hårt packad lera och betong (?), 10. Sandigt lager i botten av nedgrävningen, 11. Mörkt brungrå, humös och sotig sand, 12. Som 8. Inslag av djurben, en del spjälkade/skurva. Troligt matavfall, 13. Brungrå något siltig och aningen grusig lera. Stolphål? Spetsig/avsmalnande i sektionen, 14. Likt 10 men med inslag av tegelkross, kolstänk, djurben och någon sten. Fynd av fajans, kritpipsskaft, 15. Gråbrun, siltig lera med inslag av sand, grus och med rena lerfläckar, djurben, trä och tegel, 16. Brun, mycket humös sandblandad lera med inslag av bark, trä och djurben, 17. Grå, något siltig lera med inslag av grus, 18. Gråbrun, något siltig och humös lera med inblandning av sand, grus, djurben, tegel och rena lerfläckar, 19. Som 3, möjligen samma lager? Mörkt brungrå, sotig och något siltig lera med kolstänk och någon sten. Lerstrimma i botten av lagret. 20. Som 19 men sandigare. 21. Brun, humös sand med inslag av grus och tegel, 22. Brungrå lera med enstaka tegelfragment och tegelstänk. 23. Stenläggning, kullersten 0,1–0,15 m stora. Skala 1:50.

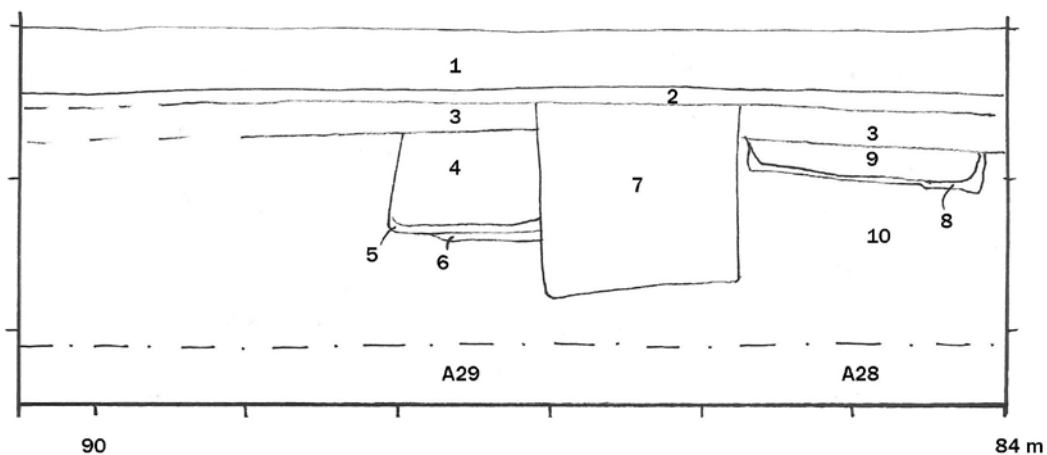

grävning (A37) som syntes under botten av diket tycktes vara äldre än detta. Också denna syntes enbart i schaktkanten.

Väster om diket A16 framträdde på omkring 1 m djup fyra mindre stolpar eller kraftiga störrar, spetsade och nedslagna i leran (A17, 18, 20 och 21). Störarna var inte parställda men tycktes ha stått längs en dubbel rad. Det är tänkbart att de ingått i en hägnad med ungefär samma riktning som diket A16. Det gick inte att avgöra om störrarna varit samtida med diket A16 eller den troliga föregångaren, A37.

Direkt väster om störrarna fanns A19, sannolikt hålet efter en trækubb som varit ca 0,4 m i diameter. Ytterligare tre hål efter troliga kubbar av samma dimension framkom väster om denna (A22, 25 och 27). I ett fall fanns delar av kubben bevarad. Intill de två andra kubbhålen fanns störhål, A23 respektive A26. Anläggningarna påträffades ungefär 1 m under markytan, A26 var belägen närmare 1,5 m ned.

I slutet av sträckan, efter 84 m, framkom två parallella flacka rännor som sträckte sig tvärsöver

Figur 94. Schakt 3, sektion 16. Sektionsritning mot nordväst. 1. Asphalt, grus och betong. 2. Grus och sand. 3. Brunt-gråbrunt. Siltig och humös lera med inslag av djurben, grus, och fragment av tegel, kol och murbruk. 4. Som 3. 5. Tunt lager med rena lerfläckar. 6. Brunt, förmultnat trä och barkbitar. Sandblandat, humöst. 7. Omrört. Äldre ledningsschakt till dagvattenbrunnen? 8. Mörkt brunt, humöst. Trärester i botten. 9. Grå, ren lera. Skala 1:50.

Figur 95. De troliga odlingsbäddarna A28 och A29 i plan, under pågående schaktning. Dokumentationen försvårades av att grävmaskinen i den här änden av schaktet var tvungen att stå på snedden för att komma åt. Grävarbetet var dessutom tvunget att skyndas på eftersom fordonen delvis hindrade den passerande trafiken. Foto mot nordväst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 96 (till vänster). A28 och A29, troliga odlingsbäddar, i sektion. Mellan anläggningarna syns en modern nedgrävning med raka schaktkanter. Foto mot nordväst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 97 (till höger). A31, synlig i södra schaktkanten. Jfr figur 93, sektion 14. Foto mot sydöst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

schaktet. Den ena, A28, framträdde 0,7 m under markytan. Den andra, A29, framkom 0,5 m under marken. A28, var 1,45 m bred i ytan. Det bevarade djupet var ca 0,25 m. Den syntes i norra schaktväggen (se figur 96 och 97) men slutade precis innan den södra schaktväggen och var därför inte synlig där. Rännan hade plan/flack botten. Längs denna och längs de branta kanterna fanns ett tunt skikt av till största delen multnat trä. Troligen har rännan varit träklädd. Den övre delen av rännans fyllning utgjordes av gråbrun siltig och något humös lera med inslag av sand, tegelkross, kol och djurben (sektion 16, lager 7). I botten, direkt ovanpå träresterna, fanns ett tunt skikt humös och sandblandad lera (sektion 16, lager 8). Ovanpå detta fanns ett renare lerlager (sektion 16, lager 9).

A29 var smalare, 1 m bred, och syntes i båda schaktväggarna. Det bevarade djupet var ca 0,75 m. Genom denna anläggning hade ett modernt schakt grävts för en dagvattenbrunn. Även här var botten av rännan flack och kanterna branta, men istället för trä fanns det bark i botten. Direkt på detta fanns ett ca 0,05 m tjockt lager humös, sandblandad lera (sektion 16, lager 6). Över detta låg ett 0,04–0,05 m tjockt närmast rent lerlager. Därpå fanns brun, humös, sandig och siltig lera med grusinslag och djurben.

De båda rännorna har utifrån form, utseende och lagerinnehåll samt utifrån det historiska kartmaterialet tolkats som odlingsbäddar. Två jordprover insamlades för att kunna pröva denna tolkning och för att om möjligt kunna se vad som kan ha odlats på platsen. Från rännan A29 togs provet i plan

från det bruna, sandiga och humösa bottenlagret (sektion 16, lager 6). Från odlingsbädden A28 insamlades provet i sektionen. Här var det understa lagret mycket tunt och mycket av provmaterialet kom därför från det ovanliggande, lerigare lagret (sektion 16, lager 8 och 9).

Proverna har analyserats av Jens Heimdahl, Arkeologerna, Statens historiska museer (se bilaga 5). Sammantaget pekar analysresultaten på att provet från A29 utgjordes av odlingsjord, medan innehållet i A28 var för fattigt för att stödja en sådan tolkning. I provet från A29 visade artsammansättningen att stalldynga brukats som gödsel och det fanns även frö från en växt som kan ha odlats i bädden, nämligen rova.

Resultaten skulle kunna tolkas som att A29 skulle vara en odlingsbädd och A28 inte skulle vara det. Anläggningarnas likartade utseende och placeringen inom det genom kartor belagda kålgårdsstråket gör dock en sådan tolkning mindre trolig. Det är däremot sannolikt att provet från A28 representerar en övergivandefas snarare än en brukningsfas av odlingsbädden.

I den södra schaktväggen framkom en rad andra anläggningar med likartad form som också tolkats som troliga odlingsbäddar. Mellan A24, som var den östligaste av dessa och A28/A29 framträdde ytterligare tre liknande nedgrävningar. Ingen av dessa syntes vid planschaktningen. De var inte heller synliga i schaktväggen innan den släntades med grävmaskinsskapan. Det här gör det troligt att de av de förmodade odlingsbäddarna som enbart

syntes i sektionen börjat precis söder om schakt 3. Samtliga hade av formen i sektionen att döma mer eller mindre plan botten och branta sidor. Bruna, sandiga och humösa lager fanns i flera av dem. Samma typ av lager återfanns även i återfyllningarna i dikena A8 och A16, vilket kan bero på att dessa fyllts igen då odlingsverksamheten upphörde på tomten.

Sammantaget tycktes bäddarna ha legat parallellt, men inte på rad i öst–västlig riktning utan snarare omlott. Av denna anledning är det svårt att avgöra hur tätt bäddarna låg. I sektionen (sektion 14) var det omkring 2–3 m mellan bäddarna, men här syntes exempelvis inte A29, som slutade precis innan sektionen. Mellan denna anläggning och A28 var det endast en meter.

I bottenlagret i en av odlingsbäddarna (A30, lager 10 sektion 14) påträffades en del av en skosula, ett kritpipsfragment, ett yngre rödgodsfragment samt en liten mängd slagg (F129–132). Också i botten av A32 (sektion 14, lager 15) hittades en del av ett kritpipsskaft (F107). Ett kritpipsfragment (F106) samt yngre rödgods påträffades även i fyllningen i den troliga odlingsbädden A24. Det ena rödgodsfragmentet kom från ett kärl med hornmålad dekor (F148) det andra från en förvaringskruka (F105). Liknande fynd, ett kritpipsfragment och en skärva yngre rödgods med hornmåling, hittades i det omgivande lagret, som flera dessa odlingsbäddar var nedgrävda i (F146 och 147, lager 4 sektion 14).

Även i återfyllningen i odlingsbädden A28 hittades yngre rödgods, varav ett vitleredekorert och ett oglaserat fragment, det sistnämnda möjligen från en blomkruka (F96 och 97). Här fanns vidare flintgods (F104) och tre kritpipsfragment (F95). I A29 påträffades ett likartat fyndmaterial. Här fanns skärvor av yngre rödgodskärl, varav ett hade heltäckande vitlereengobe och två övrig vitleredekor (F76–78 och 123), samt ett fajansfragment (F75) och en del av ett stengodskrus (F79). Dessutom hittades ett fragment av ett större fat som möjligen var tillverkat av vitbrännande lergods (F81). Även gröntonat fönsterglas hittades (F82 och 124) och flera fragment av kritpipor (F74 och 122). Ett av kritpipsfynden utgjordes av ett huvud som var dekorerat med en krönt kärve. Pipan som huvudet suttit på har troligen varit tillverkad i Stockholm, runt 1700-talets mitt (Åkerhagen 1997: 46–47; muntlig uppgift Robert Bergman Carter). Utöver dessa fynd påträffades även en del av ett ostronskal (F73).

Diket A16 och odlingsbädden A24 har fyllts igen senast i samband med att den tidigare beskrivna byggnaden uppfördes på tomten före 1835. Mur-

brukslagret A15 och sektionenslagret 2, sektion 14, överlagrades dessa.

Det tunna murbrukslagret A15 framträdde inte i sektion 14. Här syntes däremot att både diket A16 och odlingsbäddarna överlagrades av det som i sektion 14 kallats lager 3 (mörkt gråbrun siltig och något humös lera med inslag av grus, tegel, sot och kolbitar). Både detta och det därpå följande lagret, lager 2 i sektion 14 (brun, humös och lerblandad sand) kan höra till området användande under den tid då byggnaden var i bruk. Om det här innebär att köksträdgårdsodlingen helt hade upphört vid denna tid eller enbart ändrat karaktär är oklart.

I lager 3, sektion 14, påträffades flera föremålsfynd, som flaskfragment (F65, 68 och 100) samt delar av flintgodskärl, bland annat en blåmönstrad kopp och en del av ett lågt fat med tryckt, lila dekor (F67 och 71). Delar av rödgodskärl påträffades också, varav ett med vitleredekor (F99). Dessutom påträffades ett blyföremål, möjligen en del av en mekanisk konstruktion (F101) och ett fragment ugnskakel (F72), som var gjort av rödbrännande lergods och inte likt de fynd som fanns i de förmodade rivningsmassorna från den nyss beskrivna byggnaden. I lagret ovanpå, lager 2 sektion 14, fanns ett kakelfragment av samma typ (F69). Här hittades även gröntonat fönsterglas (F70), buteljglas och fragment av flintgods, fajans och yngre rödgods (F142–145).

Den sista delen av sträckan var till stora delar störd av nedgrävningen för en dagvattenbrunn med tillhörande rör och ledningar som löpte längsmed trottoaren längs Kungsgatan.

Schakt 3, sammanfattning

Längs stora delar av den berörda sträckan fanns rester efter kullerstenensatta vägkanter/rännstenar. Lämningarna framträdde tydligast i den östra delen av schaktet där de var mest välbevarade men kullerstenstråken syntes återkommande även inom andra delar i samband med de inledande schaktningar som gjordes inför nedslagningen av sponten. De stensatta rännstenskanterna bör ha tillkommit efter 1800-talets mitt, då Klostergatans förlängning tillkom. Främst i den östra delen av schaktet syntes också återkommande grusiga lager som sannolikt utgjort den vägyta som anlagts samtidigt som kantstenen. Under detta översta vägskikt skilde sig den västra delen av schaktet påtagligt från den östra. De lämningar som påträffades vid diket A8 och västerut kan huvudsakligen knytas till 1600–1800-tal och till stadens östra gränsområde.

Bakgrund) revs eller flyttades ladorna och stråket längs stadsgränsen började istället användas för kål- och humlegårdar. Tio meter väster om diket A8 fanns ytterligare ett sådant, A16, vilket troligen löpte på insidan av den omtalade vägen. Diket tycks ha avgränsat stråket med först lador och där-efter odlingslotter åt öster. Kant i kant med diket fanns den första i en rad av odlingsbäddar som kunde identifieras inom området. Flera av dessa syntes enbart i den södra schaktkanten/sektionen. Bäddarna har varit långsmala, rektangulära, och haft flack botten. I en av dem fanns ett lager bark längs botten, en annan var träklädd. Fyndmaterialet i odlingsbäddarnas återfyllning kan generellt föras till 1700-talet.

På samma plats som diket A16, överlagrande detta, fanns ett tunt skikt kalkbruk samt tegel. Detta tol-

kades som de sista lämningarna efter en byggnad som stått på platsen under första delen av 1800-talet. Troligen har odlingsbäddarna övergivits i samband med att huset uppfördes. Om detta betyder att köksträdgårdsodlingen helt upphört eller om den istället ändrat karaktär är osäkert.

Byggnaden jämnades med marken efter 1855, troligen med anledning av att Klostergatan skulle förlängas i samband med att staden utvidgades åt öster. Rivningsrester från byggnaden har delvis använts för att fylla igen diket A8 med. Troligen har också delar av rivningsmassorna bränts på plats, öster om diket. Där fanns även spår av smides- eller svetsverksamhet som möjligen kan kopplas till 1860-talets järnvägsbygge eller till någon av de andra byggnationer som gjordes i området i samband med stadsutvidgningen under senare delen av 1800-talet.

Österplan

Inom Österplan grävdes tre schakt. Det första, här kallat schakt 2, grävdes närmast järnvägen där tryckbrunnar skulle placeras. Det andra, schakt 6, var ett ledningsschakt som fortsatte från Österplan och vidare österut längs S:t Olofsgatan. Det tredje och största schaktet, schakt 12, grävdes längsmed Österplan och anslöt till schakt 2.

Dokumentationen utgjordes av beskrivningar samt foton. Inga plan- eller sektionsritningar upprättades utöver schaktplanen, figur 99.

Figur 98. Schakt 6 längs S:t Olofsgatan. Foto mot väster Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Schakt 2

Schaktet grävdes i kanten av Österplan, närmast järnvägen och mitt för Klostergatan, där fyra tryckbrunnar av betong skulle gutas. Till en början grävdes ett ca 2x4 m stort schakt för två av brunnarna. Schaktningen övervakades ned till 1,1 m under nuvarande markyta. Då schaktet senare vidgades något åt norr och öster för att få plats med ytterligare två brunnar gjordes utifrån resultatet från den ursprungliga gropen bedömningen att ingen övervakning var nödvändig. I den ursprungliga, 2x4 m stora delen av schaktet fanns det överst ett ca 0,2 m tjockt lager grus, delvis med inblandning av makadam. Under detta fanns ett ungefär lika tjockt lager lerblandat sand och grus. Därunder framkom ett omkring 0,3–0,4 m tjockt omrört skikt av brungrå lera med inblandning av silt, trädrötter, tegel, murbruk, någon kolbit samt något fragment höganäsrör. Under detta fanns ett tunnare skikt (omkring 0,1 m tjockt) av brungrå aningen siltig lera, troligen "infiltrerad". Ungefär 0,8 m under markytan framträdde naturligt avsatt ren, gulgrå lera.

Schakt 6

Ledningsschaktet var ca 1,3 m brett och 0,8 m djupt och löpte längs norra delen av Österplan och vek därefter av mot öster längs S:t Olofsgatans södra trottoar. I huvudsak följde schaktet ett tidigare ledningsschakt. I sträckan längs S:t Olofsgatan fanns det under trottoarens betongplattor sandfyllning ned till ca 0,5–0,6 m under markytan. Därunder syntes relativt homogen brun-gråbrun siltig lera med enstaka fnyk av tegel, grus och kol. Troligen utgjorde detta ett tidigare odlingslager. Gränsen var skarp mot den underliggande troligen naturligt avsatta gråbruna leran. Denna började ca 0,75 m från markytan.

I sträckan längs Österplan fanns enbart modern sandfyllning. Där schaktet vinklade av mot väster tvärsöver Österplan var lagerbilden en annan. Här fanns gräs och "matjord" överst. Ca 0,2 m under mark syntes ett ca 0,15 m tjockt lager av grus och sand, delvis lerblandat. Under detta och ned till ca 0,7 m under mark fanns grå-brungrå påförd lera med tegelbitar och enstaka små stenar. Därunder fanns ett omkring 0,2 m tjockt skikt brun-brungrå siltig lera med stänk av kol, tegel, grus och sot. I botten av schaktet syntes ren brungrå lera. Schaktet var här 0,85 m djupt.

Figur 99. Schaktplan schakt 2, 6 och 12, alla inom Österplan. Jfr figur 17. Skala 1:1000.

Figur 100. Schakt 12, Österplan. Foto mot nordväst. Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 101. Schakt 12, Österplan. Sydvästra schaktväggen vid markeringen "B" i figur 99. Foto mot sydväst, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Schakt 12

Schakt 12, som grävdes för nedläggning av fjärrvärmeledningar, låg i Österplans längsriktning men vek i norra änden av i rät vinkel mot brunnsschaktet, schakt 2. Schaktet var 3,5 m brett. Djupet var 1,5 m i den södra och 1,8 m i den norra änden. I den södra änden var markytan belägen 7,40 m ö h.

Längst söderut i schaktet fanns tvärgående fjärrvärmerör, som de nya ledningarna skulle anslutas till. Ytterligare ett fjärrvärmerör löpte längs schaktets östra kant, vilket gjorde att denna var helt störd. I övrigt var schaktytan inte påverkad av sentida nedgrävningar, däremot dominerades lagerbilden helt av påförda lämningar, sannolikt från järnvägsbyggets tid och framåt. På två ställen, markerade med A och B på schaktplanen figur 99, beskrevs lagerbilden som den framträdde i sektion, vilket överensstämde med den bild som schaktningsövervakningen av den skiktvisa plangrävningen gav.

Vid "A" (se figur 99) fanns det ett sammantaget ca 0,3 m tjockt skikt av asfalt och grus överst. Därunder syntes ett ca 0,1 m tjockt lager av brunsvart, sotblandad sand. Under detta fanns ett 0,25 m tjockt skikt brungrå, relativt ren lera med stänk av tegel, grus och enstaka sandfläckar. Under lerlagret fanns ett 0,1–0,15 m tjockt lager brun lerblandad sand och grus med inslag av sot, tegel, murbruk, en bit stenkol samt en trolig svetstråd. Näst underst i sektionen syntes ett mer diffust och omkring 0,1 m tjockt lager av brungrå lera med enstaka stänk av tegel, grus och med enstaka djurben (ej tillvaratagna). Möjligen representerar detta en tidigare mark-/odlingsnivå medan de övre lagren som redan nämnts tyckts ha förts på betydligt senare. Allra underst fanns naturligt avsatt lera, belägen omkring 1 m under markytan vilket motsvarade ca 6,40 m ö h.

Vid "B" (se figur 99) var lagerbilden mycket lik den nyss beskrivna. Den största skillnaden var att det sotblandade sandlagret under asfalt samt bärlager här var 0,2 m tjockt och att det i botten var sanden framträdde ett skikt renare, mindre sotig sand. Detta tyder på att lagret i övrigt sotfärgats på plats.

Sammanfattningsvis syntes ett möjligt odlingslager ca 0,7 m under nuvarande markyta i schaktet längs S:t Olofsgatan och något lägre, ca 0,8 m ned, på Österplan. I schakt 12 och 2 syntes att markytan var uppfylld med omrörda lerlager. Dessa var tjockast närmast järnvägen, i schakt 2. I schakt 12 framkom ett lager under detta som möjligen är tillkommet i samband med järnvägsbygget.

Figur 102. Österplan 1901-02, med tingshuset till vänster och det ännu kvarstående bostadshuset till höger. Foto: Alfred Dahlgren/Upplandsmuseet.

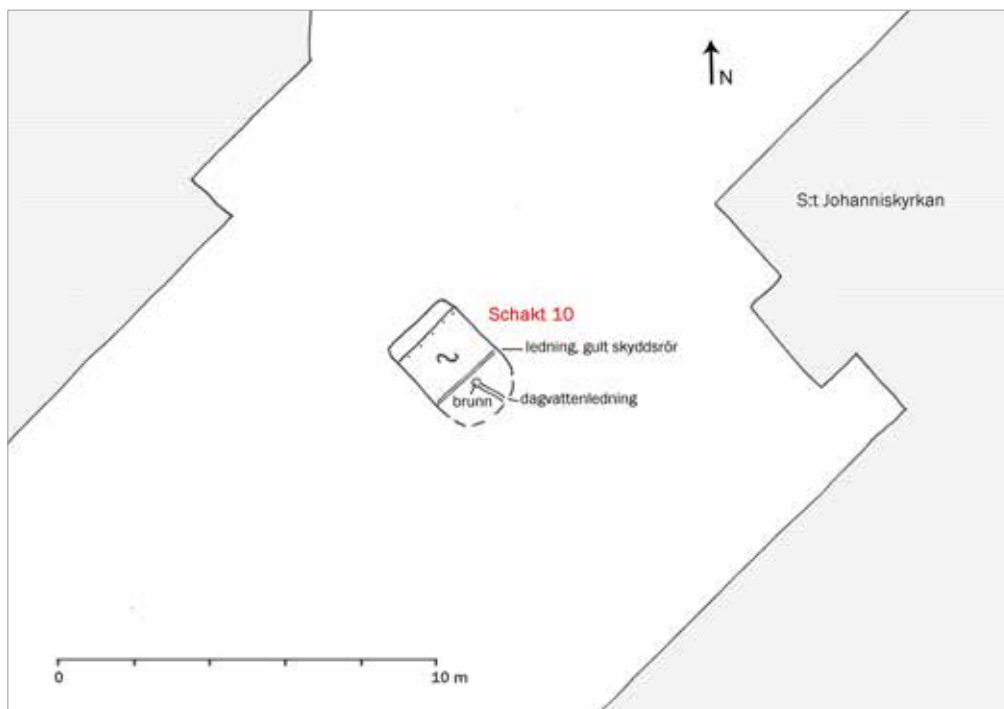
Figur 103. S:t Olofsgatan vid Österplan 1901-02, med tingshuset till höger. Foto mot nordöst Alfred Dahlgren/Upplandsmuseet.

Figur 104. Samma avsnitt av S:t Olofsgatan som i figur 103 år 2020, med tingshuset från 1950-talet till höger. Foto mot nordöst Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 105. Schaktningar för dagvattenbrunn vid S:t Johannes kyrka i kvarteret Gimle. Foto mot väster
Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 106. Planritning över schakt 10, upprättad på ca 0,7 meters djup. Se även figur 1.15. Längs den nordvästra kanten fanns en remsa av orörda lager bevarad, i övrigt var schaktet stört av moderna ledningsschakt. Skala 1:200.

Kvarteret Gimle

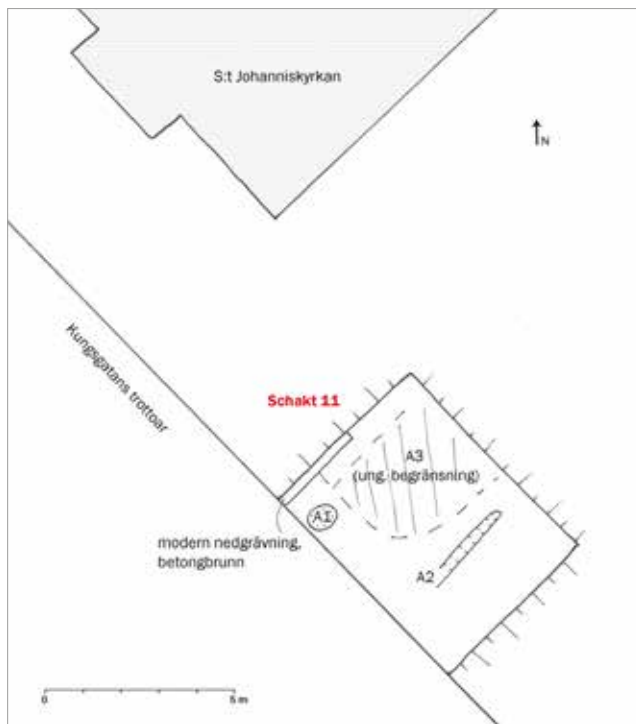
I kvarteret Gimle omfattades en yta norr om S:t Johannis kyrka av arbetsföretaget. De arbeten som utfördes var huvudsakligen att ytan försågs med ny asfaltsbeläggning och att låga stenmurar (L-stöd) sattes upp. En yta närmast Kungsgatan schaktades ned något djupare eftersom en ny infart skulle göras här (schakt 11). Vidare byttes en befintlig dagvattenbrunn ut mot en befintlig sådan (schakt 10). Längs fastighetsgränsen åt norr, där det idag finns en liten slänt, dokumenterades det schakt som grävdes inför uppsättandet av stenmur/L-stöd. Övriga markarbeten berörde enbart det ytligaste markskiktet och här skedde ingen schaktningsövervakning. Dokumentationen utgjordes av beskrivningar samt foton och schaktplaner. I schakt 10 och 11 upprättades planer i skala 1:100 medan planen i schakt 13 ritades i skala 1:50.

Schakt 10

Schakt 10 var 2,3×1,9 m stort och 1,5 m djupt, mätt från befintlig markyta. Schaktet var huvudsakligen stort av sentida nedgrävningar. Endast inom en smal remsa längs norra schaktkanten framkom någon orörd marknivå, under ett 0,6–0,7 m tjockt påfört grusskikt. På denna nivå syntes grå-brungrå lera med något inslag av humus, på ytan möjligen förmultnade trärester, och grus. Skiktet var omkring 0,1 m tjockt och under det fanns orörd lera vars ytligare del var gulgrå medan den längre ned blev blågrå.

Figur 107. Schakt 10. Foto mot nordväst
Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 108. Schaktplan schakt 11. Planen upprättades på ca 0,6 meters djup. Skala 1:200.

Figur 109. Schakt 11, schaktvägg mot öster. Foto Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Schakt 11

Schakt 11 var 5x6 m stort och ca 0,8–0,9 m djupt, mätt från befintlig markyta. Schaktet grävdes skiktvis med grävmaskin i två omgångar där en skopbred remsa längs Kungsgatan grävdes först. Därefter schaktades resten av ytan ur.

Bara i den nordvästra delen av schaktet fanns sentida störningar. Här framkom bland annat en betongbrunn.

Det översta skiktet i schaktet, under den knappt decimetertjocka borttagna asfalten, utgjordes av ett ca 0,3 m tjockt, grovt gruslager. Under detta fanns ett brungrått humöst och siltigt lerlager med inslag av grus, tegel (bland annat taktegel), kol, murbruk och enstaka fragment buteljglas och flintgods (ej tillvarataget). I ytan av detta fanns ett humöst gruslager som sannolikt representerade en äldre gårdsyta. Sammantaget var skiktet 0,3 m tjockt. Möjligen representerar den undre delen av skiktet resterna efter den flygbombsövning som genomförts i den här delen av kvarteret år 1942 och den övre delen iordningställandet av gården efter övningen.

Under detta framkom en yta med lämningar dels efter en ränna (A2, schakt 11), dels med förmodade byggnadslämningar (A3, schakt 11). I den västra kanten, närmast Kungsgatan, framkom dessutom en nedgrävning (A1). A1 var ca 0,80x0,95 m stor och fylld med stenar som var ca 0,15–0,20 m stora samt med och stora tegelbitar. Det var oklart om A1 låg på samma stratigrafiska nivå som de övriga lämningarna eller om den hade tillkommit

Figur 110. Schakt 11, A1. Foto Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 111. Flygbombsövning vid Kungsgatan 32 år 1942. Foto Paul Sandberg/Upplandsmuseet.

senare, möjligen i samband med nämnda flygbombsövning. Även dateringen av A2 och A3 är något oklar. Sannolikt hör dessa till den bebyggelse som revs ned i samband med övningen 1942.

Rännan (A2) var 0,3 m bred och ca 2,4 m lång. Djupet var omkring 0,15 m. Även i denna låg stenar och relativt stora tegelbitar. I övrigt liknade fyllnadslagret i den det ovanliggande, nyss beskrivna, men med ett större inslag av sand och med enstaka djurben. Den möjliga byggnadslämningen A3 utgjordes av en yta med ett närmast rent, grått lerskikt, minst ca 0,05 m tjockt, som låg ovanpå ett ljust gråvitt ca 0,05 m tjockt lager kalk eller möj-

ligen kalkbruk. Under detta fanns ren, brun sand. Sandskiktet var ca 0,1–0,15 m tjockt. Lagren kan ha utgjort underlag för ett golv. Utbredningen var något oklar men åtminstone sandlagret har troligen nått fram till rännan A2.

Under de beskrivna lämningarna fanns ett lager brun, siltig lera med rena grå lerklumpar och med inslag av småsten, tegelbitar, kolstänk och enstaka framgent obränt trä. Söder om rännan A2 var detta minst 0,2 m tjockt, norr om rännan syntes endast ytan av lagret under A3. Ingenstans grävdes ned till några orörda lager.

Figur 112. Schakt 13 i kvarteret Gimle. Översikt. Foto mot väster, Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Figur 113–114. Stengrunden A1, schakt 15. Foto mot sydväst Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Schakt 13

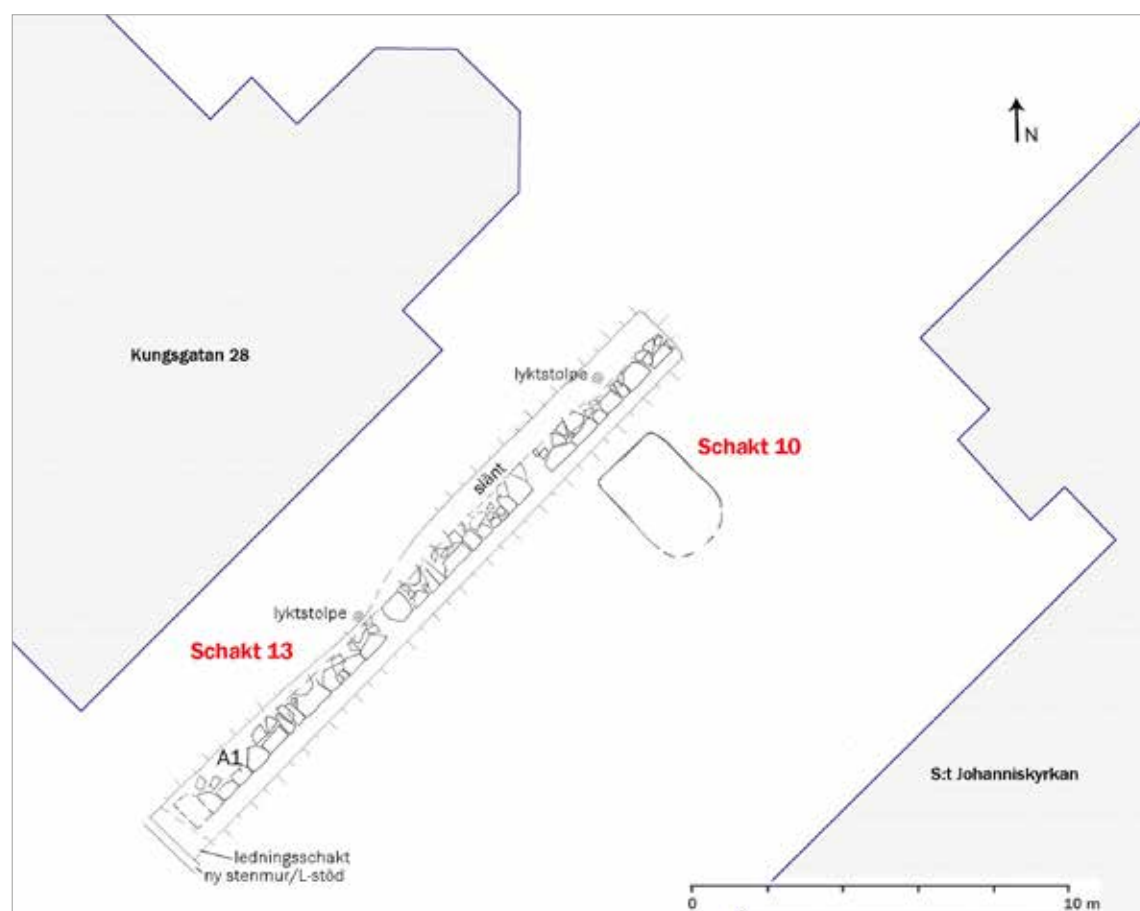
Schakt 13 grävdes längs en slänt i fastighetsgränsen för att en stenmur/L-stöd skulle kunna placeras på platsen. Schaktet var en skopbredd, ca 1,6 m, brett och omkring 0,5–0,6 m djupt. Omkring 0,5 m under nuvarande markyta och ca 7,3 m ö h framkom en grundmur, möjligen till en byggnad som i så fall bör ha föregått den nuvarande byggnaden i hörnet av Klostergatan och Kungsgatan (Kungsgatan 28).

Stengrunden har varit minst 0,75 m bred och minst 18 m lång. Den började i liv med det nuvarande huset med adress Kungsgatan 28 och var uppbyggd av tuktade stenblock, ca 0,3–1,0 m stora. I ett av blocken syntes borrhål som var 15 respektive 28 mm i diameter. Grunden hade en rak, jämn kant åt sydost och troligen har denna kant utgjort husets utsida. Den motsvarande, nordvästra, kanten frilades ej men fanns troligen direkt utanför schaktkanten.

Ovansidan av grundmuren var skadad i sen tid. Troligen har den övre delen avlägsnats. Förmodligen har hela eller delar av stengrunden varit frilagd vid något tillfälle, kanske 1988. I det omrörda lager som överlagrade grunden och som var nedtryckt direkt ovanpå denna fanns bland annat godispapper, locket till en snusdosa samt en liten påse som det varit dill- och gräslökschips i. Påsen var märkt med bäst-före-datumet 881107.

I den östra änden av schaktet fanns rivningsrester direkt ovanpå grundmuren med små fragment av kakelugnsdelar, enstaka murtegelstenar, fönsterglas samt murbruk och inslag av kol. Av kaklet tillvaratogs tre fragment (F172).

Den nuvarande trevåningsbyggnaden på Kungsgatan 28 är uppförd omkring 1880. Av Schumburgs karta från 1882 (figur 14) finns förutom denna även två mindre byggnader utritade placerade som flyglar på tomten. Den ena av dessa är den ännu

Figur 115. Schaktplan schakt 13 med läget för schakt 10 markerat. Planen upprättades på ca 0,5 meters djup. Skala 1:200.

Figur 116. Kungsgatan 28 och S:t Johannes kyrka i kvarteret Gimle år 1901 eller 1902. Foto Alfred Dahlgren/Upplandsmuseet.

Figur 117. Kungsgatan 28. Bilden saknar angivet årtal men är tagen innan gatstenen inom här delen av Kungsgatan togs bort på 1940-talet. Här syns planterade björkar såväl framför huset, längsmed Kungsgatan, som söder om det, på den plats där schakt 13 grävdes 2020. Östlunds foto/Upplandsmuseet.

Figur 118. Kungsgatan och kvarteret Gimle år 1992. I förgrunden syns Kungsgatan 38. Bakom detta hus skymtar

S:t Johannes kyrka och därefter det gula stenhuset med adress Kungsgatan 28. Foto Tommy Arvidsson/Upplandsmuseet.

kvarstående envåningsbyggnaden med adress Klostergatan 19, den andra är riven. De båda byggnaderna uppges vara samtida med trevåningshuset (se avsnittet *Bakgrund*) men är inte uppförda helt i samma stil. Möjligen har de istället från början hört till ett något äldre hus, det som stått på stengrunnen i schakt 13. Det är i så fall troligt att denna byggnad varit relativt kortlivad. Ett alternativ är att planerna ändrades och att grunden i schakt 13 hör till en byggnad som aldrig blev uppförd.

Rivningsresterna som hittades i den östra änden av samma schakt kan antingen komma från den eventuella föregångaren till huset på Kungsgatan 28 eller från rivningen av den sydöstra flygelbyggnaden.

Kvarteret Nanna

De markarbeten som gjordes inom den sydöstra delen av kvarteret Nanna innefattade utbyte av asfalt och andra mer ytliga ingrepp. Inga bevarade lämningar berördes.

Fynd

Vid en schaktningsövervakning i ett ledningsschakt är inte en systematisk insamling av fynd möjlig på samma sätt som vid en undersökning där arbetsprocessen i högre grad styrs av arkeologen. Vid maskinschaktningen går det i regel inte att avgöra hur stor andel av fynden som upptäcks och det är oftare svårt att knyta dem till någon säker kontext. Fyndinsamlingen får därför en annan karaktär och görs delvis i andra syften än vid en mer omfattande undersökning. Vid schaktningsövervakningen i Kungsgatan–Klostergatan har material i första hand samlats in för att kunna datera de lämningar som dokumenterats. I flera fall, framför allt i de schakt som till större delen var störda av sentida nedgrävningar eller där bara fragmentariska lämningar framkom, har fynden endast noterats i beskrivningarna och/eller registrerats, men därefter inte tillvaratagits.

Från Klostergatan, framför allt från den västra halvan av schaktet där större ytor planundersöktes och fler lämningar dokumenterades, tillvaratogs en större del av fynden och det är härifrån merparten, 132 av de totalt 174 registrerade fyndposterna, kommer. När det gäller det yngsta fyndmaterialet, från 1800–1900-tal, har dock ett urval gjorts även

här. Exempelvis tillvaratogs endast en mindre del av den stora mängd fönsterglas från denna tid som fanns i diket A8, schakt 3. Större delen av de buteljglasfragment som hittades i och runt samma dike lämnades också kvar. Byggnadsmaterial som tegel och golvplattor (1800–1900-tal) tillvaratogs endast i undantagsfall. Inga djurben insamlades, med undantag från ben och fjäll som hörde till den redan nämnda abborren (se vidare avsnittet *Analyser*).

Ingen ingående fyndanalys har gjorts i samband med rapportarbetet, men några anmärkningar kan göras och ett par enskilda fynd kommenteras under egen rubrik nedan.

Delar av fyndmaterialet från den västra delen av schakt 3 kan kopplas till byggnader och byggnadsverksamhet på platsen, dels till den byggnad som stått mitt i dagens gatusträckning, dels till uppförandet av kringliggande byggnader. Till dessa fynd hör kakelugnsfragment, taktegel, fönsterglas och enstaka spikar. Den andra fyndkategorin från detta schakt har sannolikt hamnat på platsen tillsammans med hushållssopor som åtminstone delvis kan ha använts som gödsel. Denna typ av fynd fanns i hela schaktet men var påtagligt mycket vanligare i den västra delen, inom det område där 1600-talets lador varit placerade och som senare utnyttjades för köksträdgårdssodling. Djurben, kritpipor och yngre rödgods hörde till de fynd som i stort sett enbart fanns i den här delen av schaktet, främst i och i anslutning till odlingsbäddarna. Flera av rödgodsfragmenten hörde till olika former av förvarings-/förrådskärl men även vitledekorerade skålar eller fat fanns representerade.

Keramikkrus (F80)

I en av nedgrävningarna (A11) under diket A8 påträffades ett litet intakt krus, 45 mm högt, 42 mm i diameter. Godset är relativt grovt och påminner mest om stengods, men det är möjligt att det i stället rör sig om grov keramik. Kruset har ljusgrå glasyr och en blå, målad dekor med fågelmotiv. Kruset har visat sig vara svårt att bestämma. Ingen av de keramikexperter som sett fyndet på bild har vågat uttala sig säkert vare sig om proveniens eller datering. Möjligen är kruset tillverkat i Sydostasien. Stephanie Ratkai påpekar att den lilla skadan vid mynningen ser ut som en nedslipad nagg, vilket talar för att föremålet värderats högt och gör det mer troligt att det är ett importföremål (Torbjörn Brorsson samt Stephanie Ratkai, muntliga uppgifter).

Figur 119–120. Keramikkruset F80, funnet i A11 i schakt 3. Skalstockens markeringar är 1 cm långa. Foto Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Kritpipa (F122)

De kritpipsfynd som gjordes var som redan tagits upp främst koncentrerade till den västra halvan av schakt 3. Merparten av fynden utgjordes av odekorade skaftfragment, ett fåtal av delar av huvuden samt ett nästan intakt huvud hittades. Bara klacken

är avbruten på detta. Huvudet är 48 mm långt och 20 mm i diameter. På ena sidan finns en relief som föreställer en krönt vasakarve, vilket gör att pipan kan sägas vara tillverkad i Stockholm under mitten eller andra halvan av 1700-talet (Åkerhagen 1997: 46–47; muntlig uppgift Robert Bergman Carter).

Figur 121–122. Kritpipshuvudet F122, funnet i schakt 3. Foto Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Keramik, kärl			73
	Yngre rödgods	29	
	Flintgods	27	
	Fajans	7	
	Porcelain	4	
	Stengods	4	
	Vitbrännande lergods	2	
Glas, hålglas			22
	Flaska	18	
	Övriga kärl	3	
	Lampskärm?	1	
Glas, planglas			20
	Fönsterglas	16	
	Spegelglas	4	
Järn			18
	Spik	8	
	Övriga föremål	5	
	Beslag	2	
	Hästsko	1	
	Kniv	2	
Pipor	Kritpipa	10	11
	Lergodspipa	1	
Kakel	Ugnskakel		9
Tegel			8
	Taktegel	5	
	Formtegel	1	
	Rör/ledning	2	
Övrig metall			3
Slagg			3
Övrigt			9

Tabell 1. Sammanställning av det registrerade fyndmaterialet (bilaga 2).

Analyser

Prov från undersökningen har analyserats dels i daterande syfte (dendro- och ¹⁴C-prov) dels i syfte att ta reda på mer om de troliga odlingsbäddar som påträffades i schakt 3.

¹⁴C-analys

Två prover från undersökningen har daterats med hjälp av ¹⁴C-analys. Det ena provet samlades in från den yttersida av en fisk som påträffades i den postglaciala leran i schakt 3. Fyndet gjordes strax under 6 m ö h. Utifrån fiskfjällens karaktäristiska utseende kunde osteologen Leif Jonsson konstatera att det rörde sig om en abborre (Leif Jonsson, muntligen). Förutom fiskfjäll fanns även delar av stjärtfenan bevarade. Fjäll från fisken har ¹⁴C-daterats till mesolitisk tid, troligast 4964–4796 fvt (Bilaga 4, prov 1 UA67020). Ingen hänsyn har tagits till en eventuell sötvattensreservoirseffekt eftersom dateringen oavsett en sådan med största sannolikhet hamnar i en period då området varit helt beläget under vatten.

Figur 123. I den naturligt avsatta leran, omkring 5,95 m ö h, påträffades en del av en abborre som kunde dateras till mesolitikum (bilaga 4, prov 1 UA67020). Foto Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Det andra ¹⁴C-provet som analyserades kom från en trolig hank som hittades i rännan A12 i schakt 3. Här gav den kalibrerade dateringen ett mer spretigt resultat, men det troligaste är att hanken hör till 1600-talet, mest sannolikt från detta århundrades mitt (bilaga 4, prov 2 Ua-67021).

Dendrokronologianalys

Fem prover skickades in för dendrokronologianalys. Tre av dessa (prov 1–3, bilaga 3) kom från träledningen i Kungsgatan (A3, schakt 4). Prov 1 kom från den stock som använts som lock i ledningen medan prov 2 och 3 kom från sidorna, där återanvänt väggtimmer kan ha använts. Prov 1 kunde dateras till 1845. Dateringen av prov 3 var mer osäker, men fällningsåret är här beräknat till mellan 1811 och 1841. Prov 2 gick inte att datera.

Prov 4 och 5 insamlades från schakt 3, från kuben A27 och stören A26. Proverna gick dessvärre inte att datera.

Makroskopisk analys av jordprov

Från två av de rännor som utifrån de synliga lämningarna och det historiska kartmaterialet tolkats som odlingsbäddar samlades jordprover in. Från den ena rännan A29 togs provet i plan från det bruna, sandiga och humösa bottenlagret (schakt 3, sektion 16, lager 6). Från odlingsbädden A28 insamlades provet i sektionen. Här var det understa

lagret mycket tunt och mycket av provmaterialet kom från det ovanliggande, lerigare lagret (schakt 3, sektion 16, lager 8 och 9).

Proverna har analyserats av Jens Heimdahl, Arkeologerna, Statens historiska museer. Hans analysrapport återfinns som bilaga 5. Sammantaget pekar analysresultaten på att provet från A29 utgjordes av odlingsjord, medan innehållet i A28 var för fattigt för att stödja en sådan tolkning. I provet från A29 visade artsammansättningen att stalldynga brukats som gödsel och det fanns även frö från en växt som kan ha odlats i bädden, nämligen rova.

Resultaten skulle kunna tolkas som att A29 skulle vara en odlingsbädd och A28 inte skulle vara det. Anläggningarnas likartade utseende och placeringen inom det genom kartor belagda kålgårdsstråket gör dock en sådan tolkning mindre trolig. Det är mer sannolikt att provet från A28 representerar en övergivandefas snarare än en brukningsfas av odlingsbädden. Även detta resultat är dock värdefullt eftersom det ger vägledning vid eventuell fortsatt provtagning av liknande lämningar i området.

Figur 124. Virke från träledningen i Kungsgatan (A3, schakt 4). Dendroprov 1 (till vänster) samt prov 3, troligen återanvänt väggtimmer (till höger). Prov 1 kunde dateras till 1845. Dateringen av prov 3 var mer osäker, men fällningsåret är här beräknat till mellan 1811 och 1841. Foto Linda Qviström/Upplandsmuseet.

Sammanfattande diskussion

Det område som berördes av 2020 års schaktningsarbeten har sedan mitten av 1600-talet utgjort en del av Uppsalas utkant och gräns åt öster. Då stadsplanen reglerades vid denna tid skapades en rektangulär inramning av staden. Det här innebar att vissa delar av det tidigare stadsområdet utvidgades, medan andra snördes av och hamnade utanför den nya gränsen. I det norra hörnet av stadsrektangeln, där utfarten mot Gamla Uppsala fanns, hamnade delar av det tidigare stadsområdet utanför det nya. Möjligen har samma sak hänt även vid andra utfarter, som den dåtida motsvarigheten till dagens S:t Persgata. Inom den nu aktuella sträckan av den östra stadsgränsen kunde dock inga lämningar påvisas som kan antas höra till äldre stadsbebyggelse. Inga spår hittades heller efter någon förhistorisk verksamhet på platsen. I de ledningsschakt som grävdes utanför 1600-talets stadsgräns framkom huvudsakligen sentida fyllnadsmassor. I flera schakt syntes dock ett skikt ovanpå den orörda lernivån som var något siltigt och innehöll små fragment av bland annat kol och tegel. Lagret har inte analyserats närmare men eftersom det var likartat och fanns på samma nivå i flera av schakten antas det vara en del av den tidigare åkerjord som enligt kartorna fanns här åtminstone från 1600-talet och fram till senare delen av 1800-talet.

Klostergatan. Gränsområdet

De mest omfattande schaktningarna 2020 gjordes i Klostergatan, inom sträckan mellan Kungsgatan och järnvägen (schakt 3). Denna del av Klostergatan tillkom i samband med järnvägsbygget och det sena 1800-talets utvidgning av staden åt detta håll. Även om 1600-talets stadsgräns redan dessförinnan i praktiken hade förlorat sin funktion var det under den här perioden gränsen slutligen försvann ur stadsbilden.

I den östra delen av Klostergatan, närmast järnvägen, var lagerbilden till stora delar likartad som inom de övriga schakten utanför stadsgränsen. Det nyss nämnda förmodade odlingsskiktet kunde iaktas även här, ovanpå de naturliga lerlagren. Inom samma område framkom också spår efter en omvandling till gatumark under 1800-talets senare del. Stensatta vägkanter och en grusbeläggning kunde knytas till denna fas. Ungefär i mitten av det

aktuella schaktet började dock även andra typer av lämningar uppträda. Dessa kunde till stor del knytas till stadsgränsen, eller snarare gränssonen, och dess användning från 1600-tal och fram till omvandlingen under 1800-talets senare del.

De lämningar som dokumenterades i Klostergatan 2020 är de första fysiska spår efter stadsgränsen som kunnat påvisats (jfr Nilsen 2020: 49). Förutsättningen för undersökningen, som gjordes i form av en schaktningsövervakning där lämningarna dokumenterades under pågående schaktningsarbete, gör att dokumentationen är förhållandevis översiktlig men det tvärsnitt genom stadsgränsområdet som ledningsschaktet i Klostergatan gav var ändå tillräckligt för att kunna påvisa att det finns bevarade lämningar här.

Resultatet från undersökningarna i Klostergatan (schakt 3) kan sammanfattas genom en schematisk fasbeskrivning:

1. Före 1600-talets mitt. Åkergårde

Innan den reglerade stadsgränsen kom till har det aktuella området ingått i stadens åkermark. På flera platser i schakt 3 framkom ett understa skikt direkt ovanpå de naturliga lerlagren, som tolkades som rester efter denna användningsfas.

2. Mitten av 1600-talet–början av 1700-talet. Stadsgräns med lador

De äldsta spåren efter området omvandling till gränsszon utgjordes av ett dike med ojämn botten, möjligen spår av någon form av hägnad eller palissad, synliga under det senare diket A8. I en av groparna under diket påträffades en del av en hank. ¹⁴C-dateringen visar på en trolig datering till 1600-talets mitt (Ua-67021, bilaga 4). Ungefär åtta meter väster om detta fanns ytterligare ett dike. Mellan de båda diken har det troligen redan under denna tid löpt en väg. På senare kartor finns en sådan utritad längs stadsgränsen. Väster om detta andra dike påträffades kubb- och störhål i botten av schaktet. Troligen hör dessa till samma tidsperiod och det mest sannolika är att detta är lämningar efter de lador som enligt Hoffstedts karta från 1702 inte bara planerades utan även uppfördes på platsen.

3. 1700-talet. Kålgårdar

Det är oklart exakt när ladorna längs stadsgränsen revs. Detta kunde inte heller besvaras inom ramen för den aktuella schaktningsövervakningen. Något som däremot framkom var spår efter den verksamhet som stråket därefter hade nyttjats till, nämligen köksträdgårdsodling. Flera parallella odlingsbäddar framkom inom samma område där det tidigare funnits troliga byggnadslämningar. Ett par av odlingsbäddarna framkom i plan, de övriga i sektion. De två bäddar som kunde dokumenteras i plan var 1,45 respektive 1 m breda och hade plan/flack botten. Den ena har sannolikt varit träklädd, den andra har haft ett barkskikt i botten.

4. 1800-talets första hälft. Trädgårdar och nöjesliv?

Den byggnad som det fanns spår efter i schaktets mitt, och som det är troligt att rivningsmaterialet som diket A8 fyllts igen med kommer ifrån, har sannolikt uppförts under första delen av 1800-talet. Byggnaden finns inte med på någon av de tidigare kartorna. Tomten ägdes vid tiden av en traktör. I kombination med de många flaskfynden på platsen är det möjligt att någon form av utskänkning har ägt rum här.

Det är oklart om resten av gränsstråket, väster om huset, fortsatte att användas för trädgårdsodling eller inte. Över odlingsbäddarna syntes ett skikt av gråbrun siltig och något humös lera med inslag av grus, tegel, sot och kolbitar. Troligen har området brukats som trädgård men om odling förekom har den haft en annan karaktär än tidigare.

5. 1800-talets andra hälft. Stadsutvidgning och järnvägsbygge

Under andra halvan av 1850-talet bör byggnaden ha rivits. På 1858 års karta finns den inte längre med. Delar av rivningsmaterialet användes som redan nämnts för att fylla igen diket A8 med.

Öster om den plats där huset tidigare stått fanns brandrester, möjligen efter att delar av rivningsmassorna eldats upp. Ytan kan vidare ha använts som arbetsyta, kanske i samband med att järnvägen byggdes på 1860-talet. Spår av smide eller svetsning syntes på platsen.

Därefter omvandlades området till väg och stensatta rännstenar anlades.

6. 1900-tal. Förtätning och ny skolbyggnad

På 1940-talet uppfördes en ny skolbyggnad i kvarteret Nanna och 1980 stod ett nytt hus på Klostergatan 21 färdigt. Byggnationerna har lämnat spår efter sig bland annat i form av betongfundament och en stenpackning som kan ha använts som underlag för en lyftkran eller för byggtrafik.

S:t Olofsgatan. Tegelmur

Frånsett i Klostergatan grävdes ledningsschakten helt eller i huvudsak i tidigare maskingrävda ledningsschakt. I schaktet i S:t Olofsgatan var det av denna anledning bara på enstaka platser som några lämningar framkom. Nära korsningen mot Dragarbrunnsgatan fanns inom en smal remsa i botten av schaktet rester efter en tegelmur. Denna gick inte att datera närmare men troligen hör den till tiden före gaturegleringen.

Kungsgatan. Stadsdiket

I korsningen S:t Olofsgatan–Kungsgatan kunde en annan och sannolikt betydligt senare tegelkonstruktion iakttas. Denna utgjordes av en avloppsledning av tegel, som sannolikt lett ut till det stadsdike som löpt i samma sträckning som dagens Kungsgatan. En liknande tegelledning dokumenterades i det norra hörnet av samma korsning år 1957. I 2020 års schakt längs Kungsgatan framkom en snarlik tegelledning, nära korsningen mot Klostergatan. Längre söderut i Kungsgatan fanns ytterligare en tegelledning och även en träledning konstruerad på ett likartat sätt som tegelledningarna. Den stock som använts som lock i ledningen hade fällts 1845. Troligen hör både denna och tegelledningarna till den påbörjade utbyggnaden av avlopssystemet som inletts vid denna tid. De ledde ut till den gemensamma avloppskanalen, stadsdiket. Att detta även tidigare använts för samma ändamål visar 1600-talsdateringen av den ledning som vid en tidigare undersökning hittats i korsningen mellan Kungsgatan och Vaksalagatan (se *Bakgrund*).

Utvärdering och potential

Utifrån 2020 års schaktningsövervakning går det att teckna en översiktlig bild av gränsområdet och hur det har förändrats från 1600-talet och framåt. Resultatet visar också att det finns potential att

Figur 125 (till vänster) och 126 (till höger). Stadens hank och stör. Den vridna grenen, troligen en del av en hank (F168), hittades i en ränna, A12, under diket A8 i, schakt 3. ¹⁴C-dateringen visar att den troligen är från 1600-talet (bilaga4, prov 2 Ua-67021). Det är möjligt att den hör till tiden direkt efter gaturregleringen som inleddes på 1640-talet då den nya gränsen började byggas upp. Stören fanns vid en av de kubbar i Schakt 3 som förmodas vara resterna efter 1600-taltes lador längs stadsgränsen. Foto Linda Qviström/Upplandsmuseet.

belysa en rad frågor utifrån kommande undersökningar inom gränsstråket. Det finns exempelvis goda möjligheter att vidare undersöka frågor kring stadsnära odling. En annan fråga som skulle kunna diskuteras vidare är gränsszonens roll och användning över tid. Även frågan om gränsens och gränsområdets fysiska utformning skulle ytterligare behöva belysas.

Resultatet från 2020 års schaktningsövervakningar i Klostergatan visar också tydligt att den nuvarande fornlämningsgränsen längs Kungsgatan inte fångar in lämningarna kring stadsranden och gränsområdet. Det stadsdike som finns utmärkt på flera kartor och som delvis också kunde dokumenteras i samband med schaktningarna i Kungsgatan har tydligen inte utgjort stadens, eller gränsområdets, yttre begränsning.

Det finns även andra delar av resultatet från 2020 års schaktningsövervakning som pekar på de materiella lämningarnas potential att nyansera och modifiera den rådande bilden av området. Inte minst gäller detta husgrunden i kvarteret Gimle. Den är uppenbarligen äldre än den nuvarande byggnaden på Kungsgatan 28, som ska ha uppförts omkring 1880, men någon föregångare till huset har veterligen inte uppmärksammats tidigare. Även i schakten närmast Balderskolan uppförd på 1880-talet fanns det rivningsrester från en

eller flera byggnader som möjligen hör till ett äldre byggnadsskede på platsen.

Omvandlingen av stråket längs Kungsgatan från fattigt utkantsområde till paradgata under 1800-talet är å ena sidan väl dokumenterad och omskriven (t ex Ehn 1991), å andra sidan finns det många detaljer kring förloppet som inte är lika kända. Det finns få uppgifter sammanställda om hur stråket längs stadsgränsen i praktiken användes och var utformat, till och med från tiden närmast före omvandlingen och stadsutvidningen. Att det fanns privatägda trädgårdstomter här är känt, men hur användes de i praktiken och vad användes de enstaka byggnader som fanns här till? Flera av dem har, i likhet med den byggnad som spår påträffades efter i Klostergatan, stått på tomter ägda av traktörer. Innebar det här att flera av tomterna användes i deras verksamhet?

Förutom de mer specifika frågorna kring stadens gränsområde och övergripande frågor kring stadsplanens förändring och exempelvis järnvägens betydelse är en annan intressant fråga i detta sammanhang utbyggnaden av stadens vatten- och avloppssystem. Stadsdiket och lämningarna av och i anslutning till detta har stor potential att belysa detta ämne som var högaktuellt i samband med stadsutvidningen på 1800-talet och är det ännu i högsta grad idag.

Administrativa uppgifter

Uppdragsnummer Fornreg: 20200218

Plats: Kungsgatan, Klostergatan, fastigheten Dragarbrunn 1:2; Dragarbrunn 17:4, Dragarbrunn 13:1 samt Dragarbrunn 17:6, Uppsala kommun

Fornlämningsnummer: L1941:2293

Typ av exploatering: Schaktningar i samband med ledningsomläggningar.

Typ av undersökning: Schaktningsövervakning.

Länsstyrelsens diarienummer: 431-5265-2019

Datum för länsstyrelsens beslut: 2020-02-04

Upplandsmuseets diarienummer: 76-2020

Upplandsmuseets projektnummer: Kungsgatan-Klostergatan 8754

Upplandsmuseets projektledare: Linda Qviström

Fältarbetsperiod: 2020-03-11-2020-09-04

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

Fynd: 134 fynd tillvaratogs och förvaras i väntan på fyndfördelning i Upplandsmuseets föremålsarkiv.

Referenser

Litteratur och tryckta källor

- Anund, Johan, Ronnie Carlsson, och Bent Syse. 2001. Uppsalas medeltid och 1600-talets kartor. *Uppland 2001*: s. 65–112.
- Anund, Johan, red. *manus*. Högmedeltida högteknologi. Bronsgjuteri, bebyggelse och gator i det östra Uppsala. Riksantikvarieämbetet dnr 6785/89. Rapport.
- Arkeologi i Sverige 1980*. 1983. Rapport Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, Rapport 1983:3. Stockholm.
- Arkeologi i Sverige 1981*. 1984. Rapport Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, Rapport 1984:3. Stockholm.
- Bergold, Helmut. 1995. Arkeologisk undersökning: S:t Olofsgatan: Uppsala, Uppland. UV Uppsala Rapport 1995:19.
- Carlsson, Ronnie, Linda Qviström, Bent Syse, och Ulrika Wallebom. 2000. *På vägen in till staden: arkeologisk undersökning 1999: Lämningar från medeltid och nyare tid i kvarteret Örtedalen i Uppsala*. Upplandsmuseets skriftserie 2. Uppsala.
- Dahl, Per. 1995. *Svensk ingenjörskonst under stormaktstiden: Olof Rudbecks tekniska undervisning och praktiska verksamhet*. Uppsala.
- Dahlbäck, Göran, Olle Ferm, och Sigurd Rahmqvist. 1984. *Det medeltida Sverige: 1 Uppland: 2 Tiundaland: Ulleråker, Vaksala, Uppsala stad*. Stockholm.
- Ehn, Ola. 1991. *Uppsalas stadsbild: stadens begynnande omvandling 1809–1867*. Uppsala stads historia 8. Uppsala.
- Flygt, Bengt. 1995. *Uppsalas tekniska historia*. Uppsala stads historia 6:12. Uppsala.
- Gustafsson, Jan Helmer. 1988. Topografiska studier: Några medeltida Uppsalamiljöer i skymundan. *Uppland 1988*: s. 34–46.
- Kjellberg, Joakim. 2005. Kv Örtedalen: Gjuteri, odling och bebyggelse i Uppsalas utkant. Raä 88, Dragarbrunn 4:5, Uppsala stad, Uppland. Arkeologisk undersökning. Upplandsmuseets rapporter 2005:14.
- Ljung, Sven. 1954. *Uppsala under yngre medeltid och Vasatid*. Uppsala stads historia 2. Uppsala.
- Lundberg, Kerstin. 1991. *Uppsalas byggnader: en beskrivning av bebyggelsen i stadskärnan*. Uppsala.
- Möller, Tommy, och Hans Norman. 2002. *Nittionhundratalets Uppsala*. Uppsala stads historia 11. Uppsala.
- Nilsen, Andrine. 2020. *Vernacular buildings and urban social practice: wood and people in early modern Swedish society*. Oxford.
- Petré, Torsten. 1958. *Uppsala under merkantilismens och statskontrollens tidsskede: 1619–1789*. Uppsala stads historia 3. Uppsala.
- Qviström, Linda. 2000. På gränsen mellan stad och landsbygd. I *På vägen in till staden: arkeologisk undersökning 1999: Lämningar från medeltid och nyare tid i kvarteret Örtedalen i Uppsala*, av Ronnie Carlsson, Linda Qviström, Bent Syse och Ulrika Wallebom, s. 198–210. Upplandsmuseets skriftserie 2. Uppsala.
- Qviström, Linda. 2006. Arkeologisk förundersökning: Kvarteret Svan: Kulturlager och konstruktioner från medeltid och nyare tid samt sentida störningar: Raä 88, Dragarbrunn 16:2, Uppsala stad, Uppland. Upplandsmuseets rapporter 2006:27.
- Qviström, Linda. 2010. S:t Olofsgatan: Murverk och kulturlager: Arkeologisk schaktningsövervakning: RAÄ 88, Uppsala stad, Uppland. Upplandsmuseets rapporter 2010:18.
- Qviström, Linda. 2011. Fjärrkyla i Dragarbrunnsområdet: Lämningar från medeltid och nyare tid i Vaksalagatan, Dragarbrunnsgatan och Påvel Snickares gränd: arkeologisk schaktningsövervakning: Raä 88:1, Dragarbrunnsgatan, Vaksalagatan och Påvel Snickares gränd, Uppsala, Uppland. Upplandsmuseets rapporter 2011:05.
- Qviström, Linda. 2020. Vid och bortom stadsdiktet. Spår efter ett gränsområde i Uppsala. *Uppland 2020*: s. 151–165.
- Redin, Lars. 1976. *Uppsala. Medeltidsstaden 3: Den tidiga urbaniseringsprocessens konsekvenser för nutida planering*. Stockholm.

Romson, K.E. 1933. Svenska Vattenlednings- och Kloakverk. IV. En gammal vattenledning. *Rörinstallatören* Vol. 2: s. 81–83.

Roslund, Ylva. 1998. Uppsala innerstad Arkeologisk förundersökning Dragarbrunnsgatan, Bredgränd, Smedsgränd, Bangårdsgatan, Kungsängsgatan, S:t Persgatan med Gamla Torget och S:t Larsgatan, RAÄ 88, Uppsala, Uppland. RAÄ UV Uppsala rapport 1997:53.

Seeger, Ingrid. 1982. Skolhus för Prins Gustafs folkskola i Uppsala. *Uppland* 1982: s. 103–134.

Stadsbildens framtid: om konstnärligt och historiskt värdefull bebyggelse i Uppsala. 1964. Stockholm.

Syse, Bent. 1985. Dragarbrunnsgatan i Uppsala. En arkeologisk schaktningskontroll 1984. RAÄ Rapport UV 1985:27.

Syse, Bent. 2000. Arkeologisk schaktningsövervakning: S:t Olofsgatan: Omläggning av fjärrvärme: RAÄ 88, S:t Olofsgatan och Östra Ågatan, Uppsala, Uppland. Upplandsmuseets rapport 2000:10.

Syse, Bent. 2012. Med bidrag av Anna Ölund & Joakim Kjellberg. StadsGIS Uppsala 1. Förstudie av arkeologiska undersökningar inom fornlämningsområdet för Uppsala äldre stadsbebyggelse. Upplandsmuseet rapporter 2012:49.

Åkerhagen, Arne. 1997. *Svenska kritpipstillverkare och deras pipor*. [Haninge].

Wahlberg, Mats. 1994. *Ortnamnen i Uppsala län: del 5:1: Uppsala kommun: Uppsalas gatunamn*. Skrifter utgivna genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Serie A: Sveriges ortnamn./Uppsala stads historia vol. IX:1. Uppsala.

Muntliga uppgifter

Robert Bergman Carter. Lunds universitet.

Torbjörn Brorsson. Kontoret för Keramiska Studier.

Leif Jonsson. Osteolog, Göteborgs universitet.

Stephanie Ratkai. Frilansande fyndexpert, England.

Arkiv och databaser

Kungliga biblioteket (KB)

<https://tidningar.kb.se/>

Landsarkivet Uppsala (ULA)

Uppsala läns norra domsagas tingshusstyrelse 1883–1971

Tingshus i Uppsala. Kv. Trudhem nr 5. Ref kod SE/ULA/12836/J/0004:00006-00009.

Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS)

<https://historiskakartor.lantmateriet.se/>

Lantmäterimyndigheternas arkiv (LMM)

<https://historiskakartor.lantmateriet.se/>

Riksantikvarieämbetet (RAÄ), fornsök

<https://app.raa.se/open/fornsok/>

Riksantikvarieämbetets arkiv/Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA)

Forenius, Svante. 1996. Kvarteret Örtedalen – ingen lustgård före Linnéträdgården. Arkeologisk undersökning av medeltida och yngre kulturlager. Kvarteret Örtedalen, RAÄ 88, Uppsala, Uppland. Arkivrapport Dnr 3457/84.

Riksarkivet (RA)

A4:3. 1636, avmätning Johan Botvidsson. Äldre geometriska kartor, Lantmateriet, SE/RA/81003/1/A4, bildid: R0000144_00012

Upplandsmuseets topografiska arkiv (UM top. ark.)

Uppsala stadsarkiv

Byggnadsnämnden i Uppsala stad och kommuns arkiv, Stadsingenjörskontorets handlingar.

Uppsala universitetsbibliotek (UUB)

<http://www.alvin-portal.org>

Bilagor

Bilaga 1. Arkeologiska objekt

Bilaga 2. Fynd

Bilaga 3. Dendrokronologisk analys

Bilaga 4. ¹⁴C-analys

Bilaga 5. Arkeobotanisk analys

Bilaga 6. Konservering

Bilaga 1. Arkeologiska objekt

Tabell över numrerade anläggningar. Observera att en separat nummerserie använts för varje schakt.

Schakt	A nr	Typ	Nivå/ djup*	Beskrivning/anmärkning
3	1	Stenläggning	0,6 m	Kullerstensstråk, fragmentariskt bevarat, i Klostergatans längsriktning. Bredd ca 1,2 m. Längs norra kanten, närmast Klostergatans körbana, en jämn rad av något större stenar, ca 0,15–0,22 m stora. Innanför detta ca 0,07–0,15 m stora stenar. Längs södra kanten en 0,3 m brett och ca 0,15 m djup, längsgående ränna. I och delvis även utanför rännan ett mörkt brungrått, siltigt och humöst lager, sannolikt vattenavsatt. Det stenlagda stråket har sannolikt utgjort enstensatt kant och rännsten längs Klostergatans.
3	2	Stenläggning	0,6 m	Kullerstensläggning, troligen ett stråk motsvarande A1 men längs Klostergatans norra kant. Här framkom dock bara den södra delen av stenläggningen i schaktet. Södra kanten, närmast körbanan, jämn och lagd med större stenar, runt 0,15–0,20 m stora. Innanför detta omkring 0,07–0,12 m stora stenar.
3	3	Stenläggning	0,6 m	Kullerstensstråk. Sannolikt samma som A1. Framkom på flera ställen längs schaktets södra kant. Den ränna som syntes i A1 var dock inte bevarad, eller låg utanför schaktet.
3	4	Stenar	0,4–0,5 m	Större stenar (ca 0,2–0,4 m) ca 0,4–0,5 m under markytan. Framträdde längs den norra schaktkanten, i spontschaktet (se sektion 3 och 4, schakt 3). Troligen del av A6.
3	5	Stenar	0,8 m	Två stenar, ca 0,8 m under markytan. Storlek ca 0,4 m.
3	6	Stenpackning	0,5–0,6 m	Stenpackning/stenlager 0,5–0,6 m under markytan. Packning av grus, sand och ca 0,2–0,4 m stora stenar. Stenstorlek ca 0,15–0,30 m.
3	7	Stenläggning	0,7 m	Stenläggning längs den södra schaktkanten, del av A3. Ca 0,7 m under markytan.
3	8	Dike	0,8 m	Dike tvärsöver Klostergatans. Bredd 1,4 m, djup 0,6 m. Rivningsmaterial i återfyllningen. Ca 0,8 m under markytan.
3	9	Grusad yta	0,8 m	Trolig vägbeläggning, samtida med A1–3 och 7. Brunt-brungrått lerblandat grus. Ej inritad på planritning.
3	10	Nedgrävning/ stolphål	1,6 m?	Rundad, ca 0,50×0,45 m stor i ytan. Fyllning mörkt gråbrun lera. Djup och form i sektion oklart eftersom anläggningen till största delen hade grävts bort innan den kunde dokumenteras.
3	11	Nedgrävning/ stolphål	1,6 m?	Rundad, ca 0,50–0,53 m i diameter. Djup 0,20 m.
3	12	Nedgrävning/ ränna	1,6 m?	Avlång nedgrävning, ej avgränsad under spanten i norr. Bredd ca 0,4 m. Bevarat djup ca 2 m under markytan 0,08 m. I nedgrävningen hittades en vriden gren, troligen använd som hank. ¹⁴ C-datering se bilaga 4, prov 2 Ua-67021.
3	13	Stolphål	0,7 m	Rektangulärt, 0,2×0,18 m stort i plan. Djup 0,3 m. Tegel längs den södra kanten. Beläget ca 0,8 m under markytan.
3	14	Stolphål	0,7 m	Oregelbundet rektangulärt, ca 0,5×0,6 m stort i plan. Stenar längs den södra kanten. Fyllning i mitten brun sand med tegelinslag. Runtom fanns brungrå lera med stenar i den södra kanten, ca 0,15–0,30 m stora. Djup ca 0,3 m. Framträdde ca 0,7 m under markytan.
3	15	Byggnadslämning	Ca 0,6 m	Yta med murbruk, delvis sammanhängande, samt tegelkross. Tegel fanns inom den större ytan men murbruket täckte ett område som varit minst 1,5×2 m stort. Möjliga rester av spisfundament.
3	16	Dike	Ca 0,8 m	Dike som löpte tvärs över schaktet. Bredd ca 1,7 m. Djup 1 m.
3	17	Stolphål	Ca 1 m	Hål efter stolpe/stör, nedslagen i leran. Oregelbunden, kantig form i plan, ca 0,18–0,15 m stor. Spetsig i sektion. Fyllning: brungrå lera med inslag av silt, grus och något kolstänk (återfyllt). Djup minst 0,2 m.
3	18	Stolphål	Ca 1 m	Hål efter stolpe/stör, nedslagen i leran. Rund i ytan, 0,15 m i diameter. Fyllningen lik den i A17. Avsmalnande/spetsig i sektion. Djup minst 0,2 m.

Schakt	A nr	Typ	Nivå/ djup*	Beskrivning/anmärkning
3	19	Kubb-/ stolphål	Ca 1 m	Hål efter kubb/stolpe. Syntes på samma nivå som A17, 18, 20 och 21. Rund i plan, ca 0,4 m i diameter. Flack botten, branta sidor. Troligen hålet efter en kubb. Fyllning: brun-rödbrun lera, färgad av multnade trärester. I kanten troligen delar av barken bevarad. Bevarat djup från den yta där anläggningen syntes (ca 1,1 m djup) ca 0,06 m.
3	20	Stolphål	Ca 1 m	Hål efter stolpe/stör, nedslagen i leran. Rund i plan, 0,16 m i diameter.
3	21	Stolphål	Ca 1 m	Hål efter stolpe/stör, nedslagen i leran. Kantig, närmast rektangulär i plan, 0,12×0,09 m. Fyllning multnat trä. Spetsig i sektion.
3	22	Kubb-/ stolphål	Ca 1 m	Hål efter kubb/stolpe. Runt i plan, ca 0,3 m i diameter. Fyllning: brun-mörkt brun, humös/träblandad lera. I kanten fragmentariska trärester. Botten ojämn men ej spetsad. Djup minst 0,15 m.
3	23	Stolphål	Ca 1 m	Hål efter stolpe/stör. Runt i plan, 0,1 m i diameter. Djup 0,07 m. Avsmalnande/spetsig i sektion.
3	24	Odlingsbädd	0,8 m	Avlång nedgrävning. Bredden har varit ca 1 m. Troligen har diket A16 grävts ned längs odlingsbäddens östra kant. Nedgrävningen uppfattades först som en del av diket A16 vilket ledde till att ingen längdbegränsning av A24 noterades i samband med schaktningarna. Troligen har längden varit minst 3 m.
3	25	Kubb-/ stolphål	Ca 1 m	Hål efter kubb/stolpe. Runt i plan, 0,4 m i diameter. Djup 0,3 m. Flack botten, branta kanter. Bevarade trärester.
3	26	Stolphål	Ca 1 m	Nedslagen stolpe/stör. I ytan en rund färgning, 0,18 m i diameter, med multnat trä. En bit ned framkom nederdelen av den spetsade stören, som var 0,12 m i diameter som mest. Den bevarade längden var 0,58 m.
3	27	Kubb	Ca 1 m	Hål efter kubb med stora delar av kubben bevarad. Diameter 0,4 m, bevarad höjd 0,5 m. Skadad upptill.
3	28	Odlingsbädd?	0,7 m	Avlång ränna med flack botten och raka kanter. Har troligen varit träklädd invändigt och använts som odlingsbädd. Bredd 1,45 m, bevarat djup ca 0,25 m.
3	29	Odlingsbädd?	0,6 m	Avlång ränna med flack botten och raka kanter. Har troligen använts som odlingsbädd. Bredd 1 m, bevarat djup ca 0,75 m. Bark i botten.
3	30	Odlingsbädd?	0,8 m	Nedgrävning, endast synlig i sektion (se sektion 14, figur 93). Troligen odlingsbädd. Bredd 1,25 m, bevarat djup 0,5 m. Sandigt lager i botten.
3	31	Odlingsbädd?	0,85 m	Nedgrävning, endast synlig i sektion (se sektion 14, figur 93). Troligen odlingsbädd. Bredd ca 1,25 m, bevarat djup ca 0,25 m.
3	32	Odlingsbädd?	0,6 m	Nedgrävning, endast synlig i sektion (se sektion 14, figur 93). Troligen odlingsbädd. Bredd 1 m, bevarat djup ca 0,4 m.
3	33	Stolphål?	0,75 m	Möjligt stolphål, framkom i sektion (se sektion 14, figur 93). 0,2 m brett. Flack botten, bevarat djup 0,1 m. På samma nivå som odlingsbäddarna (A24, 28-32).
3	34	Stolphål?	1,1 m	Möjligt stolphål, framkom i sektion (se sektion 14, figur 93). Ca 0,2 m brett. Spetsig botten, bevarat djup 0,1 m. Under odlingsbädden A31.
3	35	Arbetsyta?	0,6-0,7 m	Yta med sot- och kolfläckar samt en grund (ca 0,05 m djup) ränna, 0,1 m bred och mer än 1 m lång. Fynd av slagg, troligen från smide eller svetsning. Trolig arbetsyta.
3	36	Ränna/ränn- sten	0,7 m	Grund ränna med kullersten i fyllningen. Tvärgående rännsten. Ca 1,4 m lång och omkring 0,5 m bred.
3	37	Nedgrävning/ ränna?	1,4 m?	Nedgrävning, troligen en ränna, under botten av diket A16. Enbart synlig i sektionen (se sektion 14, figur 93). Bredd 0,6 m, djup minst 0,25 m. Flack botten, branta kanter. Fyllning: Brungrå lera med lite trärester och en spik.
3	38	Nedgrävning	1,6 m?	Enbart synlig i sektionen, under diket A8 (se sektion 13, figur 83). Djup ca 0,25 m. Brant nedgrävningkant i väster, den östra skadad av spont. Bredden har varit mer än 0,4 m. Relativt flack botten.
3	39	Kullersten	Ca 0,6 m	Spridda kullerstenar, möjligen rester av gatubeläggning. Stenstorlek omkring 0,15-0,30 m.
3	40	Brand-/riv- ningslager	Ca 0,8 m	Yta med tegel samt murbruk och kol. Mer kol och sot i västra delen. Rivningsrester från det hus som representeras av A15. Ca 0,7-0,8 m under markytan. Se figur 79, sektion 8 lager 10.
4	1	Dike/ rörschakt	1-1,1 m	Rörschakt, möjligen i ett äldre dike, i Kungsgatans längsriktning.

Schakt	A nr	Typ	Nivå/ djup*	Beskrivning/anmärkning
4	2	Rörschakt	1,1–1,2 m	Rörschakt i Kungsgatans längsriktning.
4	3	Ledning	0,9 m	Avloppsledning av trä. Bredd och höjd ca 0,3 m.
4	4	Nedgrävning	Ca 1,1 m	Ca 0,5×0,4 m stor, 0,08 m djup. Flack.
4	5	Ledning	1,5 m	Avloppsledning/-trumma av murtegel. Bredd 0,54 m. Trästock, bredd 0,2 m, möjligen urholkad, på tvären under tegeltrumman.
4	6	Stenläggning	Ca 0,8 m	Rester efter en stenläggning. Stenstorlek 0,05–0,07 m.
4	7	Stolphål	0,9 m	Stolp-/störhål. Runt i plan, 0,12 m i diameter. Djup 0,1 m. Spetsigt i sektion. Fyllning: grå lera och rödbruna, förmultnade trärester.
5	1	Ledning	Ca 1,8 m	Avloppsledning/-trumma av murtegel. Bredd ca 0,4 m.
8	1	Tegelmur	Ca 1,4 m	Rester efter de två understa tegelskiften i en tegelmur. Den hela tegelsten som hittades hade måtten 30×14×9 cm. Under teglet fanns en 0,50×0,55 m stor och 0,4 m hög sten med relativt flack ovansida som ingått i murens stenfot. Eftersom så lite av muren var bevarad var riktningen svår att avgöra, men den tycktes inte följa den reglerade gatuplanen.
9	1	Dike	-	Dike i Kungsgatans riktning, iakttagen vid kvällsschaktning och endast mycket översiktligt dokumenterat. Stock i västra kanten. Östra kanten avgrävd av sentida brunnar och ledningar.
11	1	Nedgrävning	Ca 0,6 m	Nedgrävning, ca 0,80×0,95 m stor, fylld med stenar (ca 0,15–0,20 m stora) och stora tegelbitar.
11	2	Ränna	Ca 0,6 m	Rännan var 0,3 m bred och ca 2,4 m lång. Djupet var omkring 0,15 m.
11	3	Byggnads-lämning?	Ca 0,6 m	Yta med ett närmast rent, grått lerskikt, minst ca 0,05 m tjockt, som låg ovanpå ett ljusst gråvitt ca 0,05 m tjockt lager kalk eller möjligen kalkbruk. Under detta fanns ren, brun sand. Sandskiktet var ca 0,1–0,15 m tjockt. Lagren kan ha utgjort underlag för ett golv.
13	1	Husgrund	Ca 0,5 m	Stengrund till byggnad som stått längs Kungsgatan innan den nuvarande byggnaden med adress Kungsgatan 28 uppfördes. Uppbyggd av tuktade stenblock, ca 0,3–1,0 m stora. Bredd mer än 0,75 m (murens hela bredd framkom ej).

*Anges i förhållande till befintlig markyta.

Bilaga 2. Fynd

Fnr	Kontext	Ant frag	Vikt (g)	Sakord	Material	Typ	Beskrivning/anmärkning	Gallrad
1	Schakt 4, A1.	1	118	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Bottendel av vid skål, botten-diameter ca 14 cm. Delar av glasyren bevarad.	X
2	Schakt 1, sektion 1, lager 3.	1	0,5	Kärl	Keramik	Fajans	Flisa av ljus gul fajans med vit tennglasyr.	X
3	Schakt 3, sektion 3, lager 4.	1	1	Kärl	Keramik	Flintgods	Kaffekopp, blå rand insida, tryckt blomma (rosa, grönt) utsida.	
4	Schakt 1, sektion 2, lager 4.	1	9	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Buk, rödbrun glasyr.	X
5	Schakt 4, A4.	1	3	Kärl	Glas	Flaska?	Grönt buteljglas.	X
6	Schakt 3, PG 3, F1	11	18	Planglas	Glas	Fönsterglas	Gröntonat/ljust gröntonat/avfärgat, 1,5–2 mm tjockt, inga ursprungliga rutkanter.	
7	Schakt 3, PG 3, F2	1	1	Kärl	Keramik	Flintgods	Kopp/skål. Blå, tryckt dekor (växtslinga).	
8	Schakt 4 vid ca 28 m, motsv. sektion 3, lager 4.	1	1	Kärl	Keramik	Flintgods	Skål/kopp? Blå, målad dekor med hus.	
9	Schakt 4 vid ca 28 m, motsv. sektion 3, lager 4.	1	2	Kärl	Keramik	Fajans	Fat? Ljust blå, tunn rand.	
10	Schakt 3, spontschakt i n.	1	1	Kärl	Keramik	Flintgods	Skål? Blå, kantig spetsbård. 1800-tal?	
11	Schakt 1, sektion 2, lager 4.	1	7	Kärl	Keramik	Flintgods?	Fat, lila spetsdekor. "Stanbul" Gustavsberg, formgiven av Arvid Ekberg verksam 1885–1890.	
12	Schakt 1, sektion 2, lager 4.	1	1	Avslag	Flinta	Eldslagnings-flinta?	Troligen slaget med metall.	
13	Schakt 1, sektion 2, lager 4.	1	5	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Större kärl. Mörkbrun glasyr.	X
14	Schakt 1, sektion 2, lager 4.	1	1	Kakel?	Keramik	Ugnskakel?	Kakel? Rödbrännande lergods med gul tennglasyr.	X
15	Schakt 1, sektion 2, lager 4.	1	3	Kärl	Glas	Flaska?	Grönt, buk. Tjl. 3 mm.	X
16	Schakt 1, sektion 2, lager 4.	1	1	Planglas	Glas	Fönsterglas	1,5 mm tjockt, ljust gröntonat, inga ursprungliga kanter.	X
17	Schakt 3 vid 24 m. Schaktfynd.	1	77	Kärl	Glas	Flaska	Botten. Brunt. Apoteksplaska?	
18	Schakt 3, ovanpå stenarna i A1.	1	11	Spik	Järn		Skaft.	X
19	Schakt 3, ovanpå stenarna i A1.	1	3	Kärl	Glas	Flaska	Buteljglas, brunt.	X
20	Schakt 3, ovanpå stenarna i A1.	1	1	Lampa?	Glas	Lampskärm?	Svagt bukig skärva, avfärgat glas med vitt överfång på insidan. 1900-tal?	X
21	Schakt 3, ovanpå stenarna i A1.	3	1	Planglas	Glas	Fönsterglas	Avfärgat, troligen plangjutet. Tjl. 1,5 mm. 1900-tal.	X
22	Schakt 3, PG 2, A8.	1	73	Kärl	Glas	Flaska	Buteljglas, brunt. Stämpel "...VIK." i botten. 1800-tal?	
23	Schakt 3, ö. delen, lerlager under A1.	1	14	Kärl	Keramik	Stengods	Selterskrus. Grått gods, rödbrun slamning utsida.	

Fnr	Kontext	Ant frag	Vikt (g)	Sakord	Material	Typ	Beskrivning/anmärkning	Gallrad
24	Schakt 3, ö. delen, lertager under A1.	1	13	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Hänkel	
25	Schakt 3, PG 4, F2.	1	370	Kakel	Keramik	Ugnskakel	Gult lergods, vit tennglasyr. Svagt välvd. Foto. 1800-tal?	X
26	Schakt 4. Vid 28 m, i fyllning till A1.	2	506	Rör	Tegel	Dräneringsrör	Något ovalt, 60×68 mm. Bevarad längd 205 mm. 1800-tal?	
27	Schakt 3, schaktfynd i ö. änden av schaktet.	3	4	Kärl	Keramik	Flintgods	Vitt.	X
28	Schakt 3, schaktfynd i ö. änden av schaktet.	1	7	Kärl	Keramik		Rödbrännande lergods. Rödbrun glasyr ut- och invändigt.	
29	Schakt 4, ö. om A2.	2	22	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Fat/skål, gulbrun glasyr.	
30	Schakt 4, ö. om A2.	1	44	Kakel?	Keramik	Ugnskakel?	Rödbrännande lergods. Rump.	X
31	Schakt 4, ö. om A2.	2	13	Kärl	Glas	Flaska	Buteljglas, grönt.	X
32	Schakt 4, ö. om A2.	1	1	Pipa?	Keramik		18×12 mm stort fragment, troligen av mynning/huvud till pipa. Sotsvart på insidan och även vid mynningen, på utsidan.	X
33	Schakt 4, ö. om A2.	1	20	Beslag?	Järn	Bandformat	Bandformat, korroderat. Ca 25×40 mm. Foto.	X
34	Schakt 4, ö. om A2.	2	10	Beslag?	Järn	Bandformat	Bandformat, bredare i ändarna. Korroderat. Längd ca 90 mm, bredd ca 10 mm. Foto.	X
35	Schakt 4, ö. om A2.	1	4	Spik	Järn		Längd 48 mm. Foto.	X
36	Schakt 3, PG 4. I sanden/kollagret i botten av rännen, under stenarna.	3	20	Kärl	Keramik	Flintgods	Vitt, odecorerat. Kanna/burk?	
37	Schakt 3, PG 4. I sanden/kollagret i botten av rännen, under stenarna.	1	22	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Mörkt rödbrun glasyr.	
38	Schakt 3, spontschakt längs n. kanten. Schaktfynd vid A8.	1	347	Kakel	Keramik	Ugnskakel	Samma typ som F25, kanske från samma kakelugn. 1800-tal?	X
39	Schakt 3, spontschakt längs n. kanten. Schaktfynd vid A8.	1	38	Kakel	Keramik	Ugnskakel	Samma typ som F25, kanske från samma kakelugn. 1800-tal?	X
40	Schakt 3, spontschakt längs n. kanten. Schaktfynd vid A8.	1	222	Kärl	Glas	Flaska	Tjock flaskbotten, grönt glas?	
41	Schakt 3, spontschakt längs n. kanten. Schaktfynd vid A8.	1	100	Kärl	Glas	Flaska	Flaskbotten, brungrönt glas.	
42	Schakt 3, spontschakt längs n. kanten. Schaktfynd vid A8.	1	5	Kärl	Keramik	Flintgods	Skål? Vitt.	
43	Schakt 3, spontschakt längs n. kanten. Schaktfynd vid A8.	1	7	Kärl	Keramik	Fajans?	Krus? Gulaktigt gods, vit glasyr.	

Fnr	Kontext	Ant frag	Vikt (g)	Sakord	Material	Typ	Beskrivning/anmärkning	Gallrad
44	Schakt 3, spontschakt längs n. kanten. Schaktfynd vid A8.	1	8	Kärl	Keramik	Flintgods	Mynning. Blå, tryckt dekor. Utvändigt landskapsmotiv, invändig bård. 1800-tal?	
45	Schakt 3, spontschakt längs n. kanten. Schaktfynd vid A8.	1	9	Planglas	Glas	Spejlglas	Klarglas, 3 mm tjockt, med rester av spejgelbeläggning. En slipad kant med avfasning.	
46	Schakt 3, spontschakt längs n. kanten. Schaktfynd vid A8.	1	1	Planglas	Glas	Fönsterglas	1 mm tjockt, iriserat.	
47	Schakt 3, spontschakt längs n. kanten. Schaktfynd vid A8.	1	3	Planglas	Glas	Fönsterglas	Plangjutet, ca 1,5 mm tjockt. 1900-tal.	X
48	Schakt 3, spontschakt, sektion 8 lager 6.	4	15	Planglas	Glas	Fönsterglas	Plangjutet, närmare 2 mm tjockt. Foto. 1900-tal.	X
49	Schakt 3, spontschakt, sektion 8 lager 7.	1	1	Svetstråd?	Cu-leg		Närmare 2 mm tjock tråd tvinnad av sju metalltrådar. Foto. 1900-tal.	X
50	Schakt 3, spontschakt, sektion 9 lager 8.	15	41	Planglas	Glas	Fönsterglas	Skärvor från minst tre rutor, varav en ljust gröntonad, blåst, 1,5 mm tjockt. De andra två klarglas, plangjutet, ca 1,5 resp. 2 mm tjockt.	
51	Schakt 3, spontschakt, sektion 9 lager 8.	1	2	Planglas	Glas	Spejlglas	Klarglas, 1,5 mm tjockt, rest av spejgelbeläggning.	
52	Schakt 3, spontschakt, sektion 9 lager 8.	1	6	Kärl	Glas	Flaska	Brungrönt buteljglas	
53	Schakt 3, spontschakt, sektion 9 lager 7.	3	6	Planglas	Glas	Fönsterglas	Klarglas. 1,5–2 mm tjockt. 1900-tal.	X
54	Schakt 3, spontschakt längs n. kanten, vid 62–64 m. Schaktfynd.	4	276	Kärl	Glas	Flaska	Brunt buteljglas, två bottnar och två halsar.	
55	Schakt 3, spontschakt längs n. kanten, vid 62–64 m. Schaktfynd.	1	38	Kärl	Glas		Stort kärl, grönt glas.	
56	Schakt 3, spontschakt längs n. kanten, vid 62–64 m. Schaktfynd.	1	2	Kärl	Keramik	Flintgods	Vitt.	
57	Schakt 3, spontschakt längs n. kanten, vid 62–64 m. Schaktfynd.	1	4	Kritpipa	Piplera		Skaft, 7,5 mm i diameter.	
58	Schakt 4, i nedgrävningen till A3.	1	17	Kakel?	Keramik	Ugnskakel?	Rödbrännande lergods. Rump?	X
59	Schakt 4, i nedgrävningen till A3.	1	1	Kärl	Keramik	Flintgods	Botten till fat?	X
60	Schakt 4, grusig yta ovanför A3.	1	139	Taktegel	Tegel		Svartglaserat.	

Fnr	Kontext	Ant frag	Vikt (g)	Sakord	Material	Typ	Beskrivning/anmärkning	Gallrad
61	Schakt 4, grusig yta ovanför A3.	1	1	Kritpipa	Piplera		Skaft, spjälkat. 7,5 mm i diameter.	X
62	Schakt 4, grusig yta ovanför A3.	1	72	Föremål	Järn		Bandformat, nedböjd avslutning. Fotskrapa? Längd ca 240 mm, bredd ca 14 mm.	X
63	Schakt 4, grusig yta ovanför A3.	1	1	Kärl	Keramik	Fajans	Fat? Vit glasyr. Blå, målad dekor.	
64	Schakt 4, grusig yta ovanför A3.	1	1	Kärl	Glas	Flaska	Grönt buteljglas.	X
65	Schakt 3. Schaktning mittremsa ca 67-73 m. Motsv. sektion 14 lager 3.	1	45	Kärl	Glas	Flaska		
66	Schakt 3. Schaktning mittremsa ca 67-73 m. Motsv. sektion 14 lager 3.		1	Kärl	Keramik	Flintgods	Kopp? Blåmönstrad på vit botten på båda sidor, tryckt mönster.	
67	Schakt 3. Schaktning mittremsa ca 67-73 m. Motsv. sektion 14 lager 3.	2	4	Kärl	Keramik	Flintgods	Fat? Vit glasyr.	X
68	Schakt 3. Schaktning mittremsa ca 67-73 m. Motsv. sektion 14 lager 3.	1	1	Kärl	Glas	Flaska	Brungrön, liten buxskärva, tj. ca 2 mm.	X
69	Schakt 3. Schaktning mittremsa ca 67-73 m. Motsv. sektion 14 lager 2.	1	207	Kakel	Keramik	Ugnskakel	Rumpkakel, rödbrännande lergods, gul glasyr. Som F72.	
70	Schakt 3. Schaktning mittremsa ca 67-73 m. Motsv. sektion 14 lager 2.	1	1	Planglas	Glas	Fönsterglas	Gröntonat, tj. 1,5 mm.	
71	Schakt 3. Schaktning mittremsa ca 67-73 m. Motsv. sektion 14 lager 3.	1	26	Kärl	Keramik	Porslin?	Lågt fat på fot? Lila, tryckt dekor. 1800-tal?	
72	Schakt 3. Schaktning mittremsa ca 67-73 m. Motsv. sektion 14 lager 3.	1	9	Kakel	Keramik	Ugnskakel	Rumpkakel, rödbrännande lergods, gul glasyr. Som F69.	
73	Schakt 3, A29.	1	4	Ostronskal?				
74	Schakt 3, A29.	1	2	Kritpipa	Piplera		Huvud, fragment av mynning.	
75	Schakt 3, A29.	2	4	Kärl	Keramik	Fajans	Gult gods, vit glasyr, spår av blå dekor. 1700-tal?	
76	Schakt 3, A29.	2	26	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Fat/skål. Vitleredekor, hornmålning.	
77	Schakt 3, A29.	1	4	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Hank till mindre kärl.	
78	Schakt 3, A29.	1	4	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Heltäckande glasyr på båda sidor.	
79	Schakt 3, A29.	1	3	Kärl	Keramik	Stengods	Selterkrus? Mörkgrått gods m chamottemagring (?). Brun, heltäckande glasyr utvändigt.	
80	Schakt 3, A29.	1	56	Kärl	Keramik	Stengods? Burk/krus	Ljusgrå med blå, målad dekor med fågel. 42 mm i diameter, höjd 45 mm.	

Fnr	Kontext	Ant frag	Vikt (g)	Sakord	Material	Typ	Beskrivning/anmärkning	Gallrad
81	Schakt 3, A29.	1	74	Kärl	Keramik	Vitbrännande lergods?	Större fat. Vitbrännande lergods, sekundärbränt? Stengods?	
82	Schakt 3, A29.	2	5	Planglas	Glas	Fönsterglas	Grönt, tj. ca 1 respektive 1,5 mm. Inga ursprungliga kanter.	
83	Schakt 3. Schaktning mittremsa ca 48–49 m. Sotigt lager/A35.	1	28	Taktegel	Tegel		Taktegel, kantfragment.	X
84	Schakt 3. Schaktning mittremsa ca 48–49 m. Sotigt lager/A35.	1	1	Stenkol	Stenkol		Litet fragment.	X
85	Schakt 3. Schaktning mittremsa ca 48–49 m. Sotigt lager/A35.	1	2	Kritpipa	Piplera		Skaft.	
86	Schakt 3. Schaktning mittremsa ca 48–49 m. Sotigt lager/A35.	1	23	Föremål	Järn		Starkt korroderat.	
87	Schakt 3. Schaktning mittremsa ca 48–49 m. Sotigt lager/A35.	3	40	Slagg	Slagg		Järnhaltig.	
88	Schakt 3. Schaktning mittremsa ca 48–49 m. Sotigt lager/A35.	2	3	Kärl	Keramik	Flintgods	Ljust/vitt gods, vit glasyr.	
89	Schakt 3. Schaktning mittremsa vid 56 m. Motsv. sektion 8 lager 7.	1	35	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Kruka, förvaringskruka rak modell. Botten. Gul glasyr.	
90	Schakt 3. Schaktning mittremsa vid 56 m. Motsv. sektion 8 lager 7.	1	99	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Stor skål/förvaringskärl? Sotig, sekundärbränd. Brunaktig blyglasyr.	
91	Schakt 3. Schaktning mittremsa vid 56 m. Motsv. sektion 8 lager 7.	1	6	Kärl	Keramik	Flintgods?	Skål? Vitt gods, vit glasyr, svart tryckt dekor med växtmotiv. 1800-tal.	
92	Schakt 3. Schaktning mittremsa vid 56 m. Motsv. sektion 8 lager 7.	1	8	Spik	Järn		Utan huvud. L 67 mm. Kvadratisk tvärsnitt.	X
93	Schakt 3, sektion 15 lager 3.	2	32	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Fat. Vitleredekor, ena fragmentet med hemring, andra med hornmålade ränder. 16–1700-tal?	
94	Schakt 3, A28.	1	7	Spik	Järn		Längd 70 mm, rektangulär huvud 1,7×1 mm.	X
95	Schakt 3, A28.	3	5	Kritpipa	Piplera			
96	Schakt 3, A28.	1	5	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Vitleredekor, prick.	
97	Schakt 3, A28.	1	28	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Mynning. Oglaserat fat eller kruka (blomkruka?). Mynning diameter runt 20 mm.	
98	Schakt 3. Schaktning mittremsa vid A16. Motsv. sektion 14, lager 3.	2	10	Kärl	Keramik	Flintgods	Fat? Gulvitt gods. 18–1900-tal.	
99	Schakt 3. Schaktning mittremsa vid A16. Motsv. sektion 14, lager 3.	2	7	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Ena fragmentet med vitleredekor och oxidmålning.	

Fnr	Kontext	Ant frag	Vikt (g)	Sakord	Material	Typ	Beskrivning/anmärkning	Gallrad
100	Schakt 3. Schaktning mittremsa vid A16. Motsv. sektion 14, lager 3.	3	15	Kärl	Glas	Flaska	Brungrönt buteljglas. Bukbitar.	X
101	Schakt 3. Schaktning mittremsa vid A16. Motsv. sektion 14, lager 3.	1	8	Föremål	Metall		Bly? Rektangulär med ett hak. 24×6×4 mm. Mekanisk detalj?	
102	Schakt 3. Schaktning mittremsa vid A16. Motsv. sektion 14, lager 3.	1	8	Planglas	Glas	Fönsterglas	Grön-tonat, tj. ca 2 mm. 18–1900-tal?	
103	Schakt 3, A28.	1	7	Spik	Järn		Längd 50 mm, huvud sexsidigt 12×13 mm.	
104	Schakt 3, A28.	1	8	Kärl	Keramik	Flintgods	Fat/"mattallrik". Gulvitt gods. 1800–1900-tal	
105	Schakt 3, i botten av A24. Sektion 14, lager 7.	4	150	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Förvaringskruka? Utsvängd mynning, bred hank. Brun glasyr.	
106	Schakt 3, i botten av A24. Sektion 14, lager 7.	1	1	Kritpipa	Piplera		Skaft.	
107	Schakt 3, A32. Nära botten. Sektion 14, lager 15.	1	1	Kritpipa	Piplera		Skaft.	
108	Schakt 3, A25.	1	19	Spik	Järn		Längd 105 mm. Rektangulärt huvud, 15×11 mm.	
109	Schakt 3. Schaktning av mittremsan. A8 sektion 9, lager 12.	1	6	Föremål	Järn		Smal ren, runt tvärsnitt, med kantig klyka eller ögla i ena änden. Längd 114 mm, huvud 25×15 mm. 1900-tal?	
110	Schakt 3. Schaktning av mittremsan. A8 sektion 9, lager 12.	1	76	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Blomkruka? Oglaserad.	
111	Schakt 3. Schaktning av mittremsan. A8 sektion 9, lager 12.	1	37	Kniv?	Järn		Smal tånge. Bladet 25 mm brett. Hoprullad spets. Längd i detta skick 135 mm. 1800-tal? Kons., se bilaga 6.	
112	Schakt 3. Schaktning av mittremsan. A8 sektion 9, lager 12.	1	46	Hästsko	Järn		Del av hästsko. Kraftigt hak.	
113	Schakt 3. Schaktning av mittremsan. A8 sektion 9, lager 12.	1	7	Spik	Järn		Längd 78 mm. Runt huvud, 10 mm i diameter.	X
114	Schakt 3. Schaktning av mittremsan. A8 sektion 9, lager 12.	1	32	Kärl	Glas	Dricksglas	Rakväggigt, tjock botten. Blyglas? 1800-tal?	
115	Schakt 3. Schaktning av mittremsan. A8 sektion 9, lager 12.	1	22	Kärl	Keramik	Vitbrännande lergods	Oglaserat. Hank till förvaringskruka?	
116	Schakt 3. Schaktning av mittremsan. A8 sektion 9, lager 12.	1	12	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Fat/skål. Brun glasyr, grönaktiga fläckar (medveten dekor?).	
117	Schakt 3. Schaktning av mittremsan. A8 sektion 9, lager 12.	4	9	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Gul, heltäckande glasyr, även utvändigt.	

Fnr	Kontext	Ant frag	Vikt (g)	Sakord	Material	Typ	Beskrivning/anmärkning	Gallrad
118	Schakt 3. Schaktning av mittremsan. A8 sektion 9, lager 12.	1	2	Kärl	Keramik	Flintgods	Fat? Blå, tryckt dekor, växtmotiv.	
119	Schakt 3. Schaktning av mittremsan. A8 sektion 9, lager 12.	7	24	Kärl	Keramik	Flintgods	Minst två kärl.	
120	Schakt 3. Schaktning av mittremsan. A8 sektion 9, lager 12.	120	224	Planglas	Glas	Fönsterglas	Minst nio olika typer av glas. Tjl upp till 2 mm.	
121	Schakt 3. Schaktning av mittremsan. A8 sektion 9, lager 12.	2	9	Planglas	Glas	Spegelglas	Tjl. 4,5 mm.	
122	Schakt 3, n. kanten av A29	4	32	Kritpipa	Piplera		Huvud: På insidan, i relief krönt vasakärve. Klacken avbruten. Mynningen 20 mm i diameter, huvudets längd 48 mm. Tre skaftfragment. 1700-tal.	
123	Schakt 3, n. kanten av A29.	1	8	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Vitleredekor. Deformerad.	
124	Schakt 3, n. kanten av A29.	1	3	Planglas	Glas	Fönsterglas	Grönt. Tjl. 2 mm. Skuren kant.	
125	Utgår.							-
126	S:t Olofsgatan. Närmast stenfoten till Balderskolan.	1	30	Kvarts	Kvarts		Bearbetad?	
127	Schakt 1, närmast stenfoten till Balderskolan.	1	37	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Stort fat, invändigt heltäckande gul glasyr.	
128	Schakt 1, närmast stenfoten till Balderskolan.	1	5	Kärl	Glas	Flaska	Brungrönt buteljglas.	X
129	Schakt 3 sektion 14 lager 10, A30.	1		Sko	Läder		Del av sula. Ca 90×55 mm.	
130	Schakt 3 sektion 14 lager 10, A30.	1	1	Kritpipa	Piplera		Skaft.	
131	Schakt 3 sektion 14 lager 10, A30.	1	1	Kärl	Keramik	Yngre rödgods		
132	Schakt 3 sektion 14 lager 10, A30.	2	61	Slagg	Slagg		Förslagat material.	
133	Schakt 3 sektion 14 lager 12 (återfyllning (?) i A31).	1	9	Kärl	Keramik	Flintgods	Plant, fat?	
134	Schakt 7 sektion 1 lager 4/5.	3	33	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Minst två olika kärl. Hank till förrådsrukka (?). Mynning till fat med stänkmålning. 17-1800-tal?	
135	Schakt 7 sektion 1 lager 4/5.	3	14	Kärl	Keramik	Flintgods	Vitt, flera kärl. Ett med vågig kant.	
136	Schakt 7 sektion 1 lager 4/5.	3	1	Planglas	Glas	Fönsterglas	Gröntonat, tjl. 1-1,5 mm.	
137	Schakt 7 sektion 1 lager 4/5.	1	6	Kärl	Keramik	Stengods	Selterkrus? Brunt/grått gods. Heltäckande brun saltglasyr. 17-1800-tal?	
138	Schakt 7 sektion 1 lager 4.	1	6	Kärl	Keramik	Flintgods	Vågig kant, blå dekorrand.	
139	Schakt 3. Motsv. sektion 8, lager 11.	1	3	Kärl	Keramik	Porslin	Vågig kant, blå dekor ut- och invändigt.	

Fnr	Kontext	Ant frag	Vikt (g)	Sakord	Material	Typ	Beskrivning/anmärkning	Gallrad
140	Schakt 3. Motsv. sektion 8, lager 11.	1	2	Kärl	Keramik	Flintgods	Vågig kant. Vitt.	
141	Schakt 3, A15. I botten.	1	12	Spik	Järn		Kraftig, avbruten spets. Oregelbundet format huvud 20×17 mm.	
142	Schakt 3, sektion 14 lager 2.	1	5	Kärl	Keramik	Flintgods	Fat? Reliefdekorerad yta, vågig kant.	
143	Schakt 3, sektion 14 lager 2.	1	2	Kärl	Keramik	Yngre rödgods		
144	Schakt 3, sektion 14 lager 2.	1	2	Kärl	Keramik	Fajans	Ljust gult gods, vit glasyr med blå bemålning.	
145	Schakt 3, sektion 14 lager 2.	2	25	Kärl	Glas	Flaska	Grönt respektive brungrönt buteljglas.	
146	Schakt 3, sektion 14 lager 4.	1	5	Kritpipa	Piplera		Skaft.	
147	Schakt 3, sektion 14 lager 4.	1	7	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Vitleredekorert, hornmålning.	
148	Schakt 3, sektion 14 lager 7, A24.	1	8	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Vitleredekorert, hornmålning. Oxidmålning.	
149	Schakt 3 mittremsan 56–59 m. Brandlagret A40.	4	20	Kärl	Keramik	Flintgods	Vitt.	
150	Schakt 3 mittremsan 56–59 m. Brandlagret A40.	1	1	Kärl	Keramik	Flintgods	Vitt, blå tryckt (dekor på båda sidor. På ena sidan skymtar en borgliknande byggnad. 1800-tal?	
151	Schakt 3 mittremsan 56–59 m. Brandlagret A40.	4	17	Kärl	Glas	Skål?	Avfärgat glas. 1800-tal?	
152	Schakt 3 mittremsan 56–59 m. Brandlagret A40.	2	11	Kärl	Glas	Flaska?	Bukig flaska. Grönt, relativt tunt (2 mm) glas.	
153	Schakt 3 mittremsan 56–59 m. Brandlagret A40.	2	65	Kärl	Glas	Flaska	Brunt buteljglas.	
154	Schakt 3 mittremsan 56–59 m. Brandlagret A40.	35	49	Planglas	Glas	Fönsterglas	Minst sex olika sorter/rutor. Grönt–gröntonat–avfärgat. Tjl. 1–1,5–3 mm. Flera fragment med skuren kant. Ett grönt, 2 mm tjockt fragment med grovt kröjlad kant.	
155	Schakt 3 mittremsan 56–59 m. Brandlagret A40.	1	46	Slagg	Slagg		Järnslag?	
156	Schakt 3 mittremsan 56–59 m. Brandlagret A40.	1	220	Föremål	Järn		Gångjärnsbeslag?	
157	Schakt 3 mittremsan 56–59 m. Brandlagret A40.	1	22	Föremål	Järn		Avlångt, möjligen spik. Starkt korroderat.	
158	Schakt 3 mittremsan 56–59 m. Brandlagret A40.	1	3	Kärl	Keramik	Flintgods	Vitt med reliefdekor. 18–1900-tal?	
159	Schakt 3 mittremsan 56–59 m. Brandlagret A40.	1	2	Kärl/kakel	Keramik	Rödgods	Rött lergods med vit (tenn) glasyr. Plant. Väggekakel?	

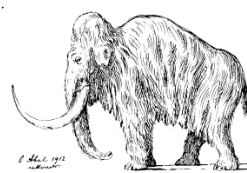
Fnr	Kontext	Ant frag	Vikt (g)	Sakord	Material	Typ	Beskrivning/anmärkning	Gallrad
160	Klostergatan, schakt 3. Schaktfynd vid A8	1	14	Munspel	Cu-leg, trä		Längd 80 mm, bred 20 mm, tj. 10 mm. Kons., se bilaga 6.	
161	Schakt 4, i nedgrävningen till A5.	2	57	Kärl	Keramik	Yngre rödgods	Mynningsdel till gryta. Bottenfragment till vitleredekorerat kärl med sekundär beläggning.	
162	Schakt 4, A7. Spetsen av stören.	1	61	Stör	Trä		Spetsen av stör. Bevarad längd 150 mm, diameter 45 mm.	
163	Schakt 3, A8.	1	458	Taktegel	Tegel		Plant, med hak. Taknockstegel?	
164	Schakt 3, A8.	1	193	Taktegel	Tegel		Med hak.	
165	Schakt 3, A8.	1	802	Taktegel	Tegel		Mörkt rött, grov magring. Svängd kant.	
166	Schakt 3, A8.	1	1749	Formtegel	Tegel		Del av portomfattning eller sockel? Avfasade kanter. 1800-tal?	
167	Schakt 4, A5.	1		Formtegel	Tegel		Tegel med 4 cm breda urtag i båda sidor, använt som lock på avloppsledning. 300×150×65 mm. 1800-tal?	
168	Schakt 3, A12.	1		Föremål	Trä		Vriden gren, del av hank? ¹⁴ C-datering, se bilaga 4.	
169	Schakt 3, schaktfynd i ö. änden av schaktet.	1	2	Kärl	Keramik	Fajans/flintgods	Tjockt, vitt gods med vit glasyr och polykrom bemålning i rosa och blått. Bemålad på båda sidor. 1900-tal?	
170	Schakt 3, schaktfynd i ö. änden av schaktet.	1	9	Kärl	Keramik	Porslin	Räfflad. Blå, tryckt dekor ut- och invändigt. 1800-tal?	
171	Schakt 3, schaktfynd i ö. änden av schaktet.	1	5	Kärl	Keramik	Porslin	Ljusblå med mörkblå dekor. Asiatisk?	
172	Schakt 13. Rensfynd i anslutning till (ö. om) stengrunden A1.	3	275	Kakel	Keramik		Gulbrännande gods, vit tennglasyr. Del av fris. 1800-tal?	
173	Schakt 13. Rensfynd i anslutning till (s. om) stengrunden A1.	1	17	Kniv?	Järn, ben		Matbestick, skaft med benbeslag. 18-1900-tal.	
174	Schakt 13. Rensfynd i anslutning till (ö. om) stengrunden A1.	1	2	Planglas	Glas	Fönsterglas	Grön-tonat. Tjl. ca 1,5 mm.	
175	Schakt 13. Rensfynd i anslutning till (ö. om) stengrunden A1.	1	2	Planglas	Glas	Spegelglas?	Klart (matt yta?). En kant är möjligen slipad.	

Bilaga 3. Dendrokronologisk analys

LUND UNIVERSITY

DEPARTMENT OF QUATERNARY GEOLOGY
KVARTÄRGEOLOGISKA AVDELNINGEN
HANS LINDERSON

28 November 2020

Nationella Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, rapport nr 2020:88
Hans Linderson

DENDROKRONOLOGISK ANALYS AV ARKEOLOGISKA PROVER FRÅN KUNGS/KLOSTER-GATAN UPPSALA

Uppdragsgivare: Linda Qviström, Stiftelsen Upplandsmuseet, Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
Växelt: 018-16 91 00 Mobil: 072-249 76 75 www.upplandsmuseet.se

Område: Uppsala **Prov nr:** 57672-57676 **Antal Prov:** 5

Dendrokronologiskt objekt:

Resultat:

Dendro nr:	Provnr;	Trädslag	Antal år (2 radier om ej annat anges)	Splint (Sp) Bark (B) Vankant (W)	Datering av yttersta årsring i provet	Beräknat Fällningsår E(Efter) V(vinterhalvåret)	Kommentarer (mer vågat dateringsförslag inom parantes)
57672	2, avlopps-ränna botten	Tall	119	Sp 63, W			
57673	3, avlopps-ränna lock	Tall	64	Sp 17 ej W	1798	1811-1841	
57674	4 påle A26	Tall	29	Sp 14 ej W			
57675	5 kubb A27	Tall	132	Sp (45) ej W			
57676	1, avlopps-ränna botten	Tall	127	Sp 70, W	1845	V 1845/46	

Resultatuppgifter inom parantes är inte helt säkra

Kommentarer till ovanstående resultattabell

Två prov har gått att datera, 57673 och 57676. Båda är från samma avloppsränna. Avverkningstiden borde därför vara snarlik om det inte består av återanvänt virke. Prov 57673 når inte fullt till prov 57676, år 1845 med hjälp av vår splintstatistik, vilken inte inkopierar extremer, mindre än 5 %. Men detta behövs inte. Man kan tänka sig att virke lagras fyra år. Avloppsrännan bör vara anlagd 1846 eller något år senare.

Hans Linderson, Laboratorieföreståndare, Lunds Universitet

Solvegatan 12, S-223 62 Lund Tel. +46-46-2227891, Fax +46-46-2224830 e-mail: Hans.Linderson@geol.lu.se

Beskrivning av tabellen ovan

”Dendroidentitetsnummer”, är en unik identitet för varje prov hanterade på laboratoriet.

”Antal år”, årsringar som är analyserade i vissa fall har det inte varit möjligt att mäta årsringsbredden, då har årsringarna räknats, vilket har markerats med ”+n”.

I samma kolumn förekommer någon gång noteringen "ew" eller "lw" dessa termer härrör från engelskans early wood (vårved) och late wood (sommarved) och beskriver graden av den yngsta/sista årsringens utveckling. Detta indikerar att virket är avverkat på sommaren. "splint, vankant, bark" indikerar hur många årsringar som saknas i provet. Förutsatt att provet går att datera och man har vankant eller bark i provet så får man en årsexakt datering (extrema undantag finns). "nära vankant" uppges när det finns indikationer om detta, till exempel i fältanteckningar eller om en sågskiva följer en naturlig kurvatur i rundvirket. Om vankant (den rundade avslutningen av virket där barken har försvunnit) saknas och splinten syns kan man beräkna fällningsåret med hjälp av splintstatistiken för olika trädslag och förhållanden. Vanligtvis används 17 ± 7 år på ek och en mer varierad bild på tall med en maximal variation på ± 20 år. Saknas splinten ("ej sp") anges en så kallad "efterdatering" (*terminus post quem*). Virket får då en äldsta möjliga datering. Teoretiskt kan virket vara hur ungt som helst men mer troligt handlar det om upptill några tiotal år senare avverkning än angivna efterdatering. Detta diskuteras vanligtvis i rapporten. Anges $sp=0$ menas splinten observeras utanför ytterst/yngsta årsring men årsringen är inte inmätt eftersom den inte är komplett.

"Datering av yttersta årsring i provet", är alltid årsexakt vid en datering. Om provet inte kan korsdateras med en daterad dendrokronologisk serie anges "ej datering". Detta uppträder oftast vid ett litet årsringsantal (unga/snabbvuxna/kraftigt nedbrutna träd), udda trädslag (i Sverige är ek och tall bäst), för få prover från den undersökta konstruktionen, störd tillväxt etc.

"Beräknat fällningsår" här görs en beräkning utifrån dateringen av den yttersta årsringen i provet och hur många årsringar som beräknas saknas i provet. Felmarginalen som anges täcker mer än 95 procent av proverna. Finns barken eller vankanten kvar på provet ges dateringen påföljande vinterhalvår om inga andra noteringar har gjorts. Vinterhalvåret avser trädets viloperiod så att ingen årsringsbildning sker i stamvirket, viloperioden påbörjas normalt i augusti och pågår till maj söder om Norrlandsgränsen (ungefär Dalälven). Stamvirkets viloperiod blir succesivt längre mot fjällens trädgräns.

Analyskostnad:

Objektskostnad	5000:-
Provkostnad dendro (5 * 900:-)	4500:-

Belopp att betala (exklusive moms): 9500:-

Faktura framställs senare av Lunds Universitet.

Mätresultaten kommer att bevaras på laboratoriet och utnyttjas i universitetets forskning.

Proverna kommer att ingå i RAÄ's arkiv och förvaltas av laboratoriet

Med hälsning och önskan om fortsatt samarbete

Hans Linderson, Laboratorieföreståndare

Lunds Universitet

Laboratoriet för Vedanatomi och Dendrokronologi, Sölvegatan 12, 223 62 Lund

E-post: Hans.Linderson@geol.lu.se

Tel: 046-2227891

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratory
Lägerhyddsvägen 1

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 3124

Telefax:
018 – 55 5736

Hemsida:
<http://www.tandemlab.uu.se>

E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Linda Qviström
Upplandsmuseet
Drottninggatan 7
753 10 Uppsala

Resultat av ^{14}C datering av fiskfjäll och trä från Uppsala Klos- tergatan, Uppsala, Uppland. (p 2955)

Förbehandling av makrofossiler:

1. 1 % HCl tillsätts (10 h, under kokpunkten) (karbonat bort).
2. 0.5 % NaOH tillsätts (1 h, 60 °C). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

Förbehandling av trä:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (10 h, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (10 h, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}\text{‰}$ V-PDB	^{14}C age BP
Ua-67020	UM ark 8754, prov 1	-14,5	5 997 ± 34
Ua-67021	UM ark 8754, prov 2	-26,1	253 ± 28

Med vänliga hälsningar

Karl Håkansson

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratory
Lägerhyddsvägen 1

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 3124

Telefax:
018 – 55 5736

Hemsida:
<http://www.tandemlab.uu.se>

E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Uppsala 2020-07-17

Linda Qviström
Upplandsmuseet
Drottninggatan 7
753 10 Uppsala

Resultat av isotopanalys av fiskfjäll och trä från Uppsala Klostergatan, Uppsala, Uppland. (p 2955)

Förbehandling av makrofossiler:

- 1 % HCl tillsätts (10 h, under kokpunkten) (karbonat bort).
- 0.5 % NaOH tillsätts (1 h, 60 °C). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningar inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

Förbehandling av trä:

- Synliga rottrådar borttages.
- 1 % HCl tillsätts (10 h, under kokpunkten) (karbonat bort).
- 1 % NaOH tillsätts (10 h, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

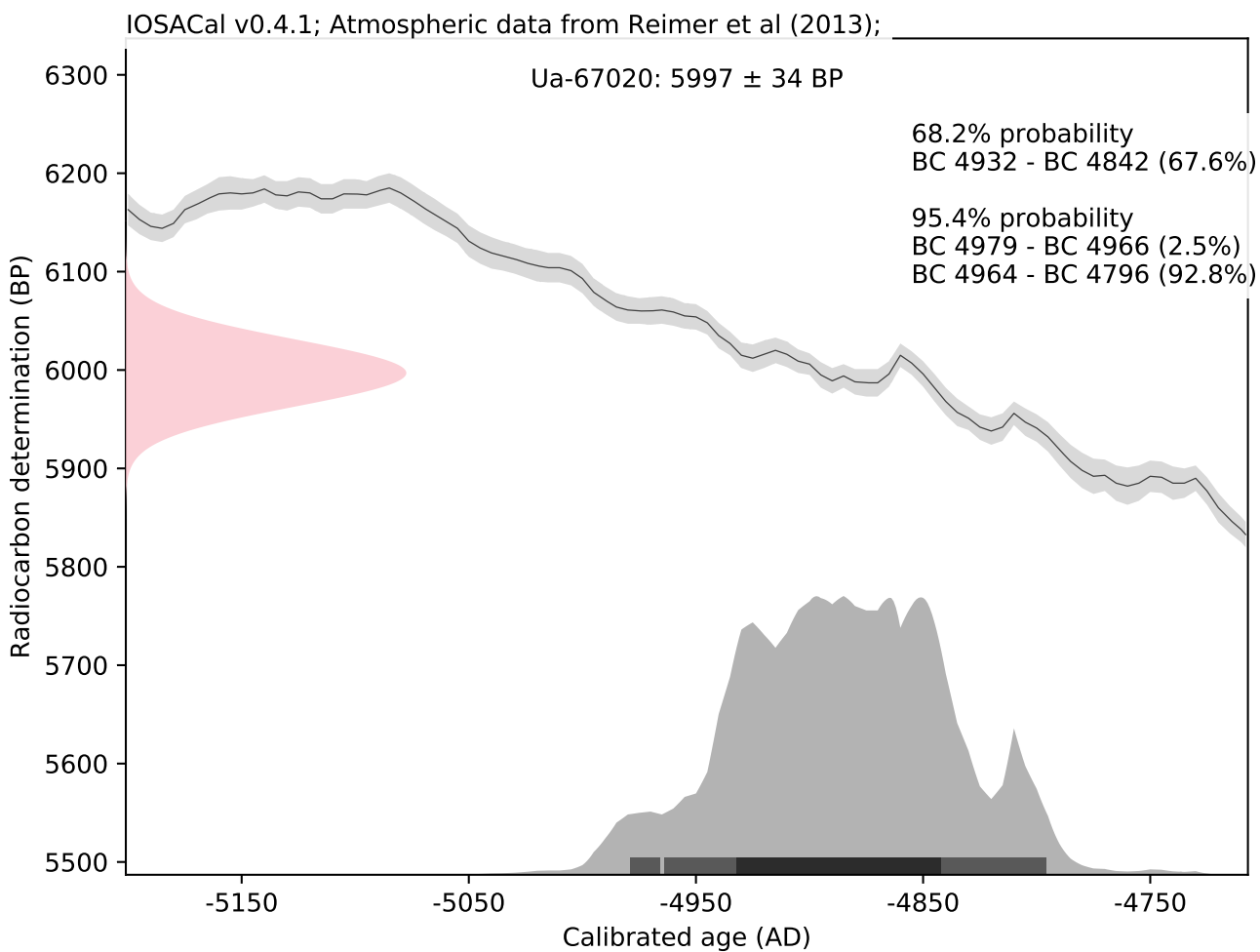
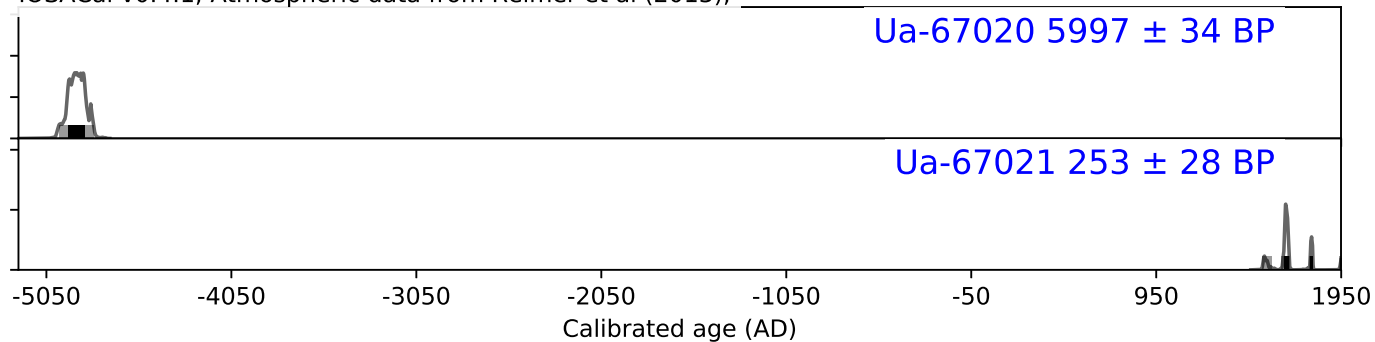
Labnummer	Prov	$\delta^{15}\text{N}\text{‰ AIR}$	C:N
Ua-67020	UM ark 8754, prov 1	7,7	3,8
Ua-67021	UM ark 8754, prov 2		

Med vänliga hälsningar

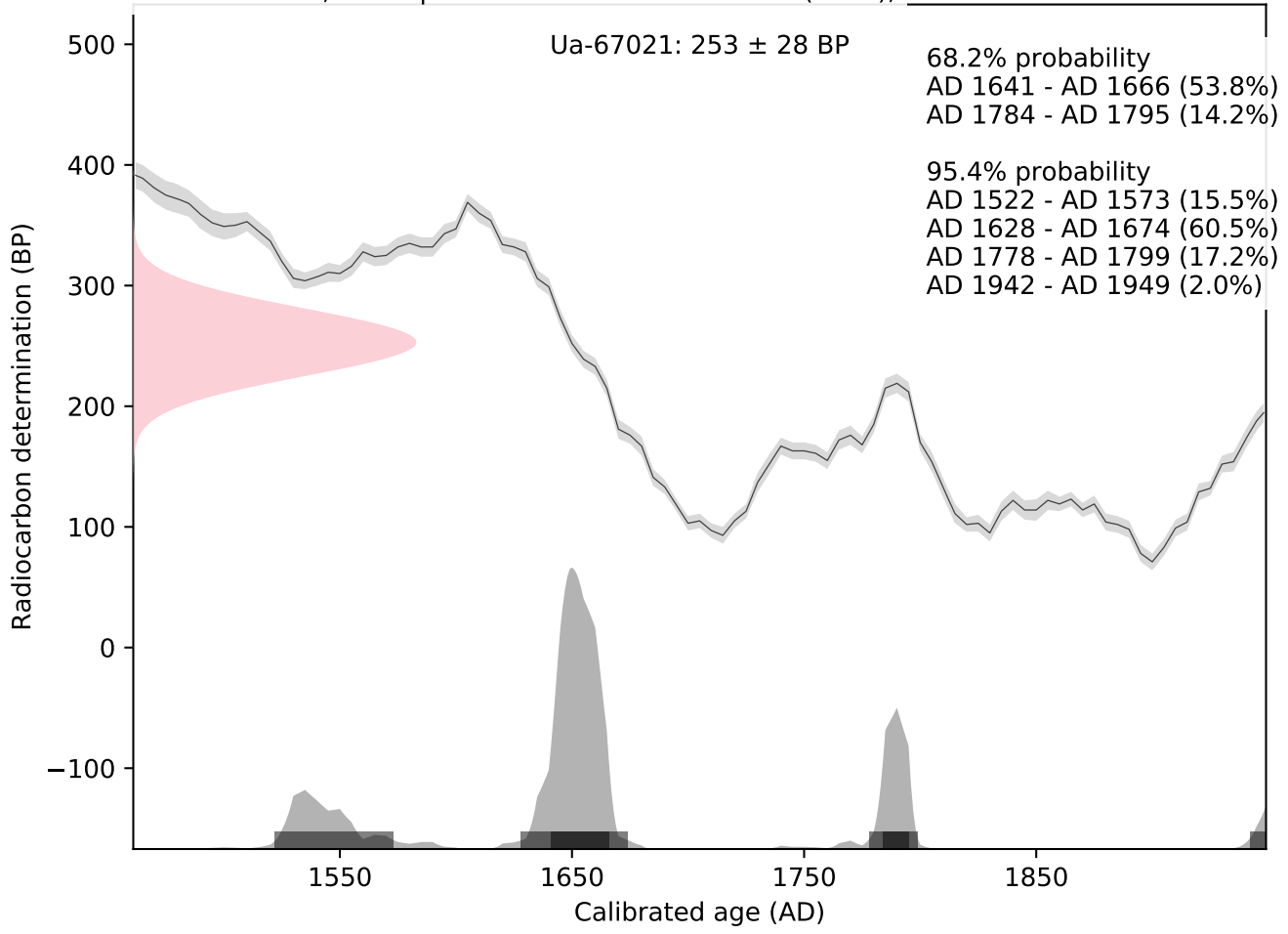
Karl Håkansson

Kalibreringskurvor

IOSACal v0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2013);

IOSACal v0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2013);

Bilaga 5. Arkeobotanisk analys

Makroskopisk analys av jordprov från Kungsgatan-Klostergatan, Uppsala

Teknisk rapport

Jens Heimdahl, Arkeologerna – Statens historiska museer 2020-06-26

Bakgrund

Under den arkeologiska schaktövervakningen längst sträckan Kungsgatan – Klostergatan i Uppsala påträffades äldre jordlager som tolkades som odlingshorisonter från tidigmoderna trädgårdar. Från dessa odlingshorisonter insamlades jord för makroskopisk analys. Syftet med analysen är att närmare förstå lagrets sammansättning i syfte att problematisera och fördjupa tolkningen.

Metod och källkritik

Provtagningen genomfördes av arkeologerna under utgrävningen. Ankomsten till laboratoriet preparerades provet genom flotation enligt metod beskriven av Wasylkowa (1986) och våtsiktades i siktat med minsta maskstorlek 0,25 mm. Även den kvarvarande flotationsresten av tyngre minerogent material våtsiktades och genomsöktes. Identifieringen av materialet skedde under ett stereomikroskop med 7–100 gångers förstoring. I samband med bestämningarna utnyttjades litteratur (främst Cappers m. fl. 2012) samt referenssamlingar av recenta fröer. Den makroskopiska analysen har främst behandlat växtmakrofossil (som inte är ved eller träkol), men även puppor, fekalier, smältor, slagg, ben mm har eftersökts.

De provtagna lagren definierades uppåt av skarpa kontakter som visar att den postdepositionella bioturbationen varit begränsad. Materialet bedöms huvudsakligen ligga *in situ* sedan övergivandet och eventuell omlagring av material har således skett *innan* depositionstillfället. Värt att minnas vad beträffar innehållet i odlingsjord är att de generellt speglar bruk av jorden under en längre period. I samma jord kan alltså finnas material från flera odlingsfaser. Generellt gäller att materialet från den senaste fasen tenderar att vara rikligast och bäst bevarat.

Analysresultat

I resultattabellen har det material som inte är förkolnade fröer och frukter kvantifierats enligt en grov relativ skala 1–3 prickar, där 1 prick innebär förekomst av enstaka (ca 1–5 st.) fragment i hela provet. 2 prickar innebär att materialet är vanligt – att det i stort sett hittas i alla genomletningar av de subsamlingar som görs. 3 prickar innebär att materialet är så vanligt att de kan sägas vara ett av de dominerande materialen i provet och man hittar det var man än tittar.

Kungsgatan-Klostergatan Uppsala			Prov	1	2
Odlingshorisonter			A	29	28
			Analyserad vol. I	1,5	0,5
Grovt kvantifierat material	Vedartade växter	Obränt träflis och bark (0-3)	•••	•••	
		Granbarr (<i>Picea abies</i>) förkolnade	•		
		Träkol	••	••	
	Örtartade växter	Rottrådar	••	••	
	Övrigt	Slagg		••	
Oförkolnade fröer					
Strand	Havssäv	<i>Schoenoplectrus lacustris</i>			1
Äng	Daggkopa (ospec.)	<i>Alchemilla sp.</i>	1		
	Slankstarr-typ	<i>Carex flacca</i> -typ	2		
	Knaggelstarr-typ	<i>Carex flava</i> -typ	3		
	Småsäv (ospec.)	<i>Eleocaris/Scirpus sp.</i>	1		
	Ängsfryle	<i>Luzula cf. multiflora</i>	1		
	Smörblomma	<i>Ranunculus acris</i>	1		
	Ängsskallra	<i>Thalictrum falvum</i>	12		
Ogräs	Vildpersilja	<i>Aethusa cynapium</i>	1		
	Hönsarv	<i>Cerastium fontanum</i>		1	
	Svinmålla-typ	<i>Chenopodium album</i> -type	20	5	
	Jordrök	<i>Fumaria officinalis</i>	4		
	Snärjmåra	<i>Galium aparine</i>	2		
	Bolmört	<i>Hyoscyamus niger</i>	13		
	Vitplister	<i>Lamium album</i>	1		
	Gåsört	<i>Potentilla anserina ssp. anserina</i>	1		
	Revsmörblomma	<i>Ranunculus repens</i>	1		
	Tiggarranunkel	<i>Ranunculus sceleratus</i>	1		
	Brännässla	<i>Urtica dioica</i>	1		
	Eternässla	<i>Urtica urens</i>	1		
Insamlat	Smultron	<i>Fragaria vesca</i>	1		
Odlat	Rova	<i>Brassica cf rapa</i>	1		

Diskussion

De två insamlade proverna uppvisar ett likartat grundinnehåll rikt på träkol och träflis. I övrigt var proverna olikartade genom att rikedomerna på fröer var betydligt större i lager A29 än i A28. Sammansättningen i A29 bekräftar att det rör sig om en odlingsjord. Innehållet i A28 är för fattigt för att stödja en sådan tolkning. Förekomsten av trä och frö av hönsarv visar också att det ringa innehållet inte beror på att ett tidigare existerande frömaterialet brutits ner. På grund av detta kan tolkningen som odlingsjord ifrågasättas vad gäller A28.

Innehållet i A29 är på många sätt typisk för en trädgårdsjord. Här finns en karaktäristisk kombination av ogräs och ängsväxter som sannolikt hamnat här genom att stalldynga brukats som gödsel. Bland ogräsen dominerar näringskrävande arter som trivs i gödslad omörd jord, t.ex. målla, jordrök, nässlor och plister. Även bolmörten kan ha förekommit som ogräs, men lika troligt är att den odlats som medicinalväxt. En liknande tafonomisk problematik gäller för smultron som antingen hamnat här genom att den odlats, eller tillförts jorden genom att latrinavfall funnits i gödningen.

Bland frömaterialet påträffades också frö från en odlingsväxt i form av rova (bestämningen är något osäker vilket är vanligt för arter inom detta släkte). Förekomsten av detta frö belägger jorden som en odlingsjord, i detta fall av i en kålgård i vilken rovdling bedrivits.

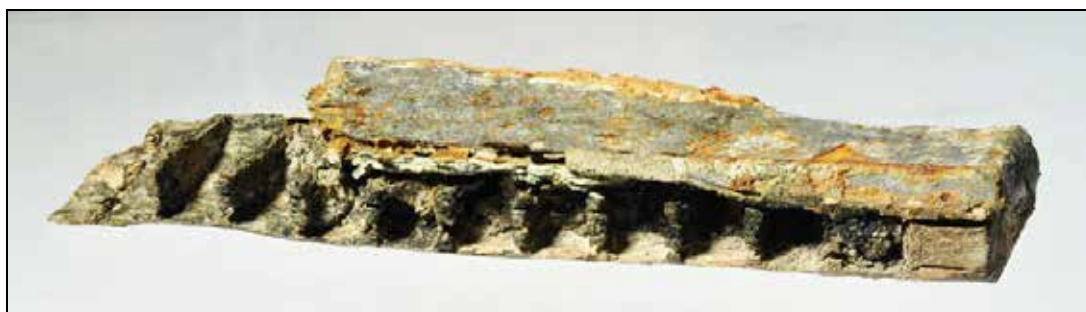
Referenser

- Cappers, R. T. J., Bekker, R. M. & Jans, J. E. A., 2012: *Digital Seed Atlas of the Netherlands*, (2nd edition). Groningen Institute of Archaeology. Groningen
- Wasylikowa, K., 1986: Analysis of fossil fruits and seeds. I Berglund, B. E. (ed.): *Handbook of Holocene Palaeoecology and Palaeohydrology*. John Wiley & Sons Ltd. 571-590

OXIDER

Avlägsna - Skydda - Bevara

Konserveringsrapport gällande föremål från Klostergatan Uppsala

Max Jahrehorn
Rapport oktober 2020
K20-303
OXIDER

Konserveringsrapport

MJ

Rapport id: K20-303

Ort/Anläggning: Klostergatan, Uppsala**Fynd nr:** 111**Kontaktperson:** Linda Qviström, Upplandsmuseet**Kons nr:****Datum in:** 2020-07-15**Datum ut:** 2020-10-26**Föremål:** Kniv**Material:** Järn**Antal:** 1**Mått:****Vikt in:** 37,10g **Vikt ut:** 25,96g**Foto:** Ja**Behandling:**

Knivens ytor täcks av relativt kraftiga föroreningar med inslag av mindre gruskorn och en del krustbildningar. Tågen är något tydligare och dess främre del med spetsen ser ut att vara ihoprullad.

Kniven före konservering.

Konsveringsrapport

MJ

Rapport id: K20-303

Kniven bearbetades under mikroskop med skalpell och dentalverktyg. Efter denna grövre rengöring så blåstrades ytorna med aluminiumoxid, där korrosionsprodukter av hårdare och tätare karaktär avlägsnas. Föremålet urlakades med natriumhydroxid (NaOH) kring en nivå av pH 11, till dess att kloridhalten är obefintlig i lakvätskan. NaOH avlägsnas genom lakning i ljummet avjoniserat vatten. Vidare dehydrering med 95%-ig etanol samt torkas.

För att avlägsna och jämna ytorna ytterligare från föroreningar, blåstras ytorna återigen, då med glaspärlor. Dehydrering i etanol samt en kontrollerad torkning. Behandlingen avslutas med att en ytbehandling läggs i form av Dinitrolpasta som penslas över ytorna, senare appliceras mikrokristallint vax i pastaform. En liten mängd föroreningar lämnas i den ihoprullade spetsen, eftersom ett avlägsnande skulle skada föremålet dock fungerar dessa nu som ett mekaniskt stöd för konstruktionen.

Kniven efter konservering.

Reflektion: Möjligtvis så har man smidigt om kniven för att på detta sätt få möjlighet att rulla in spetsen.

Konserveringsrapport

MJ

Rapport id: K20-303

Ort/Anläggning: Klostergatan, Uppsala**Fynd nr:** 160**Kontaktperson:** Linda Qviström, Upplandsmuseet**Kons nr:****Datum in:** 2020-07-15**Datum ut:** 2020-10-26**Föremål:** Munspel**Material:** Trä, zink?**Antal:** 1**Vikt in:** 13,84g **Vikt ut:** 11,29g**Foto:** Ja**Behandling:**

Munspelet är kraftigt nedbrutet och förorenat. Samtliga rektangulära blåshål är helt fyllda och omfattande skador är synliga. Den nedersta bilden visar några fyllda blåshål och ett fragmentariskt metallskikt om bedöms vara munspelets yttre metall skal. Den översta bilden visar en tunn träskiva och det ser ut som om metallen här har släppt helt. Inga invändiga tungor är synliga. Föremålet är extremt ömtåligt.

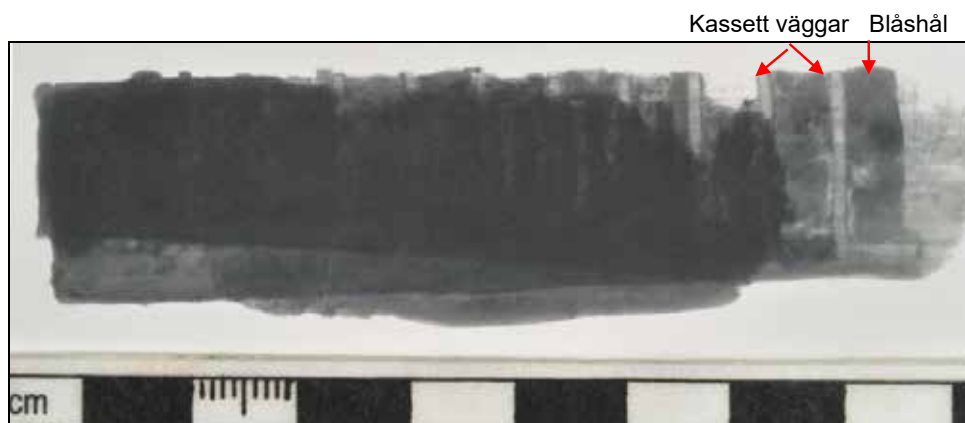

Munspelet före behandling.

Konserveringsrapport

MJ

Rapport id: K20-303

För att få en uppfattning om munspelets inre konstruktioner, röntgas det. Ett i det närmaste helt tomt rektangulärt blåshål, de ljusare strecken är kassetternas väggar av trä.

En försiktig rengöring utförs under mikroskop med skalpell, dentalverktyg och pensel för att på detta sätt frigöra föroreningar. De lerliknande skikten i kassetterna är mycket hårda och arbetet måste begränsas till ett par utvalda blåshål som rengörs. Övriga hål öppnas endast något, detta för att inte konstruktionen skall kollapsa. Föroreningarna på sidan med ytmetall avlägsnas i möjliga mån och under arbetet stabiliseras en del sprickbildningar och lösa fragment, då med Paraloid B72 i olika koncentrationer. Motsvarande sida av trä, rengörs begränsat. Under arbetet i en del av blåshålen noterades spår av kopparsalter, då som enstaka och tunna skikt. Troligen är dessa rester av instrumentets tungor. Då munspelet inte tål några påfrestningar eller hantering så totalimpregneras hela föremålet med en lösning av 1,5% Inkralack i toluen samt lufttorkas.

Munspelet efter behandling. Endast detta fotografi tas eftersom föremålet är ömtåligt. *Hanteras varsamt*

OXIDER

Avlägsna - Skydda - Bevara

OXIDER AB
Box 980
39129 Kalmar

www.oxider.se

Telefon: 0722 47 58 58

E-post: max.jahrehorn@oxider.se

Mellan mitten av 1600-talet och mitten av 1800-talet fanns Uppsalas östra stadsgräns ungefär där Kungsgatan ligger idag. Under mars–september 2020 genomfördes en arkeologisk schaktningsövervakning inom delar av området. I samband med detta hittades spår som tillsammans med äldre kartor gör att det går att teckna en översiktlig bild av hur gräns- och utkanstsområdet har förändrats från 1600-talet och framåt. Lämningarna är de första spår efter stadsgränsen som kunnat påvisas arkeologiskt.